SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU
FILOZOFSKO – TEOLOŠKI STUDIJ

Ilija i Božji odgovor na moralnu krizu Sjevernog kraljevstva

Mentor:
prof.dr.sc. Karlo Višaticki

Student:
Marin Putilin

Đakovo, 2015

Sažetak

Ova radnja se primarno bavi prikazom Ilijine proročke službe, i (nama danas) pomalo skrivenim značenjima svih događaja s kojima se morao nositi tijekom svojeg djelovanja. Da bi se uspješno moglo ponuditi što širu sliku stvarnosti u kojoj se prorok Ilija našao, u ovoj radnji će se iznositi mišljenja više stručnjaka. No prije analiza događaja koji se tiču njegove službe, razmotrit će se teološke i kultne dosege obiju sukobljenih vjera, njihovo podrijetlo, promotore kao i određene nedoumice koje o njima ostaju neriješene do danas.

Promotrit će se i političko–društvenu klimu koja je uvjetovala spomenuti sukob, blisku povijest razvoja takvog stanja u Sjevernom kraljevstvu i ostale popratne okolnosti.

Nakon analize cjelokupne religijsko–društvene pozadine Sjevernog kraljevstva, slijedi glavni dio, počevši od Ilijina podrijetla pa njegovog prvog javnog nastupa, njegovog izgnanstva, njegovog (ili radije Božjeg) trijumfa, pada, potom završetka službe, određivanja svog nasljednika te, na koncu, uzdignuća u nebo.

Svakom je od opisanih događaja pristupljeno sa znanstvenog gledišta te su ponuđene analize mnogih stručnjaka koji su se bavili različitim dimenzijama: arheološkom, sociološkom, geopolitičkom, religiozno – antropološkom i teološkom dimenzijom sadržanom unutar opisa u Prvoj i Drugoj knjizi o kraljevima, a tiču se proroka Ilije i njegovog djelovanja. Što smo mi pokušali ovdje učiniti jest iznijeti neku sintezu iz konzultiranih izvora.

Iako su tekstovi pisani tijekom Babilonskom sužanjstva i sadrže određene ne povijesne elemente, tijekom ovog istraživanja smo došli do zaključka da su svi ti ne povijesni događaji vjerojatno određeni da budu svojevrsna paradigma kroz koju se može promatrati svaka povijesna okolnost progonstva određene grupe ljudi. Ipak glavni pristup ovog rada je iz znanstveno – bibličarske perspektive, te eksplicitno u samom dijelu nema niti spomena ove partikularne dimenzije, jer se radnja bavi isljučivo životom i dijelom proroka Ilije.

Ključne riječi: Jahve, Ahab, Bog, Baal, Ilija, Izabela, kult, Izrael, Fenicija

Summary

Primary, this paper is a presentation of the prophetic service of Elijah and (to the present readership) somewhat hidden meanings of the events he had to carry out during the period of his prophetic activity. In order to assure a wider image of reality in which the prophet Elijah was active, this paper will present the opinions of numerous experts. But before the analyses of his service, proper theological and cultural reaches of respective embattled faiths, their origins, promotors and also certain pending perplexities that still persist till present day would be considered.

The sociopolitical climate that acted as a precondition of mentioned conflict, as well as it's immediate historical context that led to such sociopolitical conditions in The Northern Kingdom would also be considered.

After providing the detailed analysis of the entire socioreligious background of The Northern Kingdom, we shall concentrate on the main part of this paper concerning the origin of Elijah, his first public appearance, his exile, his (or rather God`s) triumph, Elijah's fall, his termination of his prophetic service, the appointment of successor, and, at last, the Elijah's ascension.

The favored aproach to every described event in this thesis is from the scientific point of view and there are different opinions of experts in different dimensions of their work: archeological, sociological, geopolitical, religious, antropological and theological all inside the descriptions in 1 and 2 Kings, that concern prophet Elijah and his activity. What we have tryed to do is to make a synthesis of papers that were deemed relevant, and were avilable.

Although, the text by itself was written after the Babylonian captivity and contains certain elements that are not necessarily historical, it has came to our attention that after this research of Elijah˙s character and deed, we can confidently say that all these ahistorical paradigms (from the time of it's scription) were probably intended as a sort of arhetype of every historical confrontation between the faithful and a hostile dictator regimes all around the world, up to this very day. Still though this particular theme wasn't given much space in this thesis, as it concerned itself primarily with the biblical scholarship angle of wiew, intended to analyse the life of the prophet Elijah.

Key words: Yahweh, Ahab, God, Baal, Elijah, Jezabel, cult, Israel, Phoenicia

Kazalo kratica

BJRL – Buletin of the John Rylands Library

BS – Bogoslovska smotra

CBRL - Council of British Research in the Levant

EvTh – Evangelische Theologie

ET – Expository Times

SJOT – Scandinavian Journal of the Old Testament

JBQ – Jewish Bible Quarterly

JNES – Journal of Near Eastern Studies

JSOT – Journal for the Study of the Old Testament

KS – Izdavačka kuća Kršćanska sadašnjost, Zagreb

LXX – Septuaginta

OTS – Old Testament Studies

PHFK – Provincijalat hrvatskih franjevaca konventualaca

Vg - Vulgata

TDOT – Theological Dictionary of the Old Testament

ZAW – Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft

ZFBJ – Zbor franjevačkih bogoslova – „Jukić“

Ova radnja je prije svega posvećena slavi Božjoj koju se nadam na ovaj način proširiti, a potom meni dragim osobama po kojim se Njegova desnica odlučila proslaviti,

mojoj majci Jasminki, koja je prikazala nebrojeno mnogo molitava pred lice Božje, sav svoj trud, kao i svu svoju ušteđevinu što ju je uložila u moje obrazovanje.

Svojoj baki Iki koja je također stavila pred lice Božje preobilje svojih molitava. Njezina novčana pomoć je iznijela glavninu financijskih zahtijeva mojega obrazovanja. Neka joj Gospodin udijeli vječni pokoj u svojem kraljevstvu.

Vlč. Josipu Antoloviću kojem želim odati priznanje, ne samo na njegovoj molitvenoj i materijalnoj potpori, nego i na njegovoj nepokolebljivoj vjeri u autentičnost mojeg poziva, koja se obilato pokazala kroz sve nevolje i poteškoće koje sam na svojem putu prema ostvarenju svojeg poziva morao proći.

Uvod

Ovim se diplomskim radom želi promotriti prilike vremena u kojemu je djelovao prorok Ilija. Promatrajući aspekte društva u kojemu se Ilija našao, nastojat će se shvatiti težinu situacije u kojoj je živio i djelovao, shvatiti vjerske obrasce dviju religija o kojima će biti riječ te njihov sukob o kojem se, kroz lik proroka Ilije, želi progovoriti.

Naime, jasno je da su u to vrijeme kultura i religija naroda bile nerazdvojne, zapravo i više od toga, bile su sinonimne. Svaka je oznaka kulture imala poneku religioznu dimenziju i bivala mitski tumačena. Ako je neki narod imao druga božanstva i mitove, gotovo se automatski vežu i drugi običaji i kulturne prakse. Ako se dobro promotri, tako je i danas. Pripadnost određenoj religiji jest preduvjet za određenje pripadnosti nacije određenom kulturnom krugu.[1]

Međutim, ono što će se ovdje pokušati opisati ne spada olako u ovaj model. Naime, Izraelci su, kao i svi narodi oko njih, bili Semiti običaja i mentaliteta vrlo sličnog onima u okolnim narodima, ali ipak s jednom bitnom razlikom – ekskluzivizmom njihove vjere. Nalazi iz Kuntillet Ajruda nam malo uzdrmavaju ovu postavku, ali unatoč tome, ništa se još uvijek ne može utvrditi sa sigurnošću. U ovom radu ovo će biti jedini spomen otkrića u Kuntillet Ajrudu, gdje su otkriveni različiti artefakti u kojima se spominje *Jahvu i njegovu Ašeru*. Postoje različite teorije o tome do koje mjere se ovaj nalaz može uzeti u obzir kao mjerodavan. Imamo točno četiri artefakta sa natpisima koji impliciraju da je Ašera bila družica Boga Jahve. Mi ćemo ovdje navesti dva najrelevantnija. Prvi glasi …*Blagoslivljam te Jahvom Samarijskim i Ašerom* i drugi koji spominje: *Jahvu Temanskog i njegovu Ašeru* u sličnom kontekstu. Mi se ovdje nećemo baviti dodatnim analizama ovih pronalazaka, i nećemo u znatnoj mjeri ovo otkriće uzimati u obzir dok većina znanstvenika ne dosegne konsenzus oko njegova tumačenja, barem u nekim njegovim najvažnijim elementima.[2]

---

[1] Katoličke i protestantske zemlje mahom pripadaju zapadnom civilizacijskom krugu (što je činjenica čak i za Baltičke države kao i za zapad Ukrajine), pravoslavne su tijekom cijele svoje povijesti pripadale Istočno-europskom civilizacijskom krugu, sve do proširenja EU, kada su se svrstale unutar zapadnog civilizacijskog kruga (koliko će to potrajati ostaje nam za vidjeti), islamske uz mnoge svoje posebnosti, unutar islamskog civilizacijskog kruga itd… Naravno, ovo je ipak jedna općenita izjava, te je kao takvu treba i uzeti.

[2] Tumačenja su različita. Imamo tumačenje da se izraz Ašera koristi kako bi označio kip koji je netko izradio i stavio u hram koji bi pripadao Jahvi u Temanu, odnosno Samariji, i da se to stoga ne odnosi na božanstvo Ašeru, već na idol. Ovo je također i naznaka da je možda postojao uz Baalov i Božji hram u Samariji. Drugo prihvaćenije tumačenje jest da se izraz *Ašera* ipak odnosi na božanstvo Ašeru, i da se taj izraz u ovom kontekstu treba tumačiti tako da označava Jahvinu suprugu. S obzirom da je lokalitet služio kao karavansaraj za sve trgovce koji su se tim putem služili postoje nagađanja da su artefakti izraelskog podrijetla (Sjeverno kraljevstvo) te da nije nužno odražavao kult Jeruzalemskog hrama. Međutim vidljivo je iz paleografskih i tipoloških istraživanja da su i

Postojale su i druge religije monolatrijskih naznaka, no u kratkom bi vremenu ekskluzivizam opadao te se na koncu i gubio. Primjer Izraela je drugačiji primjer. U Izraelu su strani religijski utjecaji uvijek bili prisutni te ponekad (kao i u Ilijino vrijeme) prijetili i iskorjenjivanjem vjere u Jahvu,[3] no dogodio bi se obrat i reakcija (od kojih je prorok Ilija bio sâmo utjelovljenje reakcije) koja bi rezultirala još radikalnijim iskorjenjivanjem religijske joj suparnice koja ju je na trenutak ugrozila (Jehuov prevrat, Ezekijina obnova kulta, državni udar svećenika Jojade, Jošijina reforma…).

Ne bivajući mnogo drugačiji od okolnih naroda po svojoj kulturi, Izrael je, za razliku od svojih susjeda koji su u svojim božanstvima prepoznavali božanstva drugih naroda (i ona *univerzalna* poput Baala, Aštarte, Ašere, Yamma i sl), štovao drugačijeg Boga. Sinkretizam je bio način integracije u svjetsku kulturu i znak prihvaćanja tadašnje civilizacije dotične geografske cjeline i vremena. Kako i danas, tako je i tada svaka zemlja sebe željela prikazati civiliziranom zemljom visokih kulturnih standarda po uzoru na dominantno kraljevstvo/carstvo u regiji. S obzirom na to da je to uključivalo različite religijske ceremonije, kraljevstva su tako prihvaćala i strane kultne prakse i strana božanstva. To je i u Izraelu bio običaj - u nekim razdobljima više, u nekima manje. Naravno, postojala je popularnost svega što je *novo* pa je tako i narod prihvaćao nove kulturološke značajke onovremene civilizacije. Postojao je i onaj unutarnji element starosjedilačkog stanovništva koje se samo naizgled odreklo stare poganske religije te i dalje potajno štovalo svoja božanstva, čekajući vladara koji će dati religijsku slobodu za ponovno javno provođenje

---

Izraelci i Judejci dolazili ondje, kao i činjenica da je kralj Jošija očistio Jeruzalemski hram od idola Ašere (2 Kr 23, 4; 2 Ljet 34,1-7), što se naravno može protumačiti i na drugačiji način, da su dakle *ašere* o kojima se govori zapravo karakteristični kultni predmeti, međutim zasigurno, neki od tih predmeta su morali biti posvećeni i božanstvu po čijem imenu su i dobili naziv. Na jednom od spomenutih artefakata uz već spomenuti natpis nalazi se i crtež tri osobe, koji bi trebao pomoći u razjašnjenju natpisa koji se nalazi iznad samog crteža na artefaktu. Ipak niti u tumačenju tog crteža znanstvenici ne mogu naći konsenzus. Postoji još jedan argument u prilog teoriji da se radi o božanstvu *Ašera* a ne o idolu Jahve Boga, a to su brojni nalazi kipića određene ženske figure na brojnim lokalitetima unutar nekadašnjeg Južnog kraljevstva koji su nesumnjivo bili napravljeni u kultne svrhe. Monoteizam je dakle postao dominirajući element izraelske religije tek nakon povratka izgnanika iz Babilona, dok su posljednji bastioni politeizma unutar židovske religije još uvijek postojali u Judeji čak i za vremena Makabejaca. Za informacije o tumačenjima navedenih natpisa usp. BECKI VANDENBOOM, *Yahweh and his Asherah at Kuntillet Ajrud*, written by the author for her own lecture at the Macquarie University of Sydney for the course titled: Archaeology and the early History of Israel, Sydney, 2012, pp. 1-5, available on web page Academia.edu, https://www.academia.edu/3720298/Yahweh_and_his_Asherah_at_Kuntillet_Ajrud. Za informacije o figuricama ašere pronađenim diljem današnje države Izrael usp. JUDITH M. HADLEY,*The Cult of Asherah in Ancient Israel and Judah, Evidence for a Hebrew Godess*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2000, p. 9, za informaciju o prihvaćenosti monoteizma unutar židovske religije usp. WILLIAM G. DEVER, *Did God Have a Wife?: Archeology and Folk Religion in Ancient Israel*, Wm. B. Eerdmans publishing Co., Grand Rapids, Michingan, USA, 2008, p. 295.

[3] Ti su se elementi miješali s vjerom u Jahvu, no dodavajući i svoje elemente stvarao se nered i konfuzija u narodu koji je to, posebice na Sjeveru, nekritički prihvaćao.

svoga kulta. Navodi se da su gradovi, došavši pod vlast Ujedinjene monarhije, bili popunjeni pretežno kanaanskim stanovništvom koje je prvom prilikom nastavilo sa svojim kultom i zavodilo Izraelce koji će tu praksu prenijeti u gradove i sela s većinskim izraelskim stanovništvom. Svakako se razlog većoj nevjernosti u gradovima može naći i u većoj prometnosti koja je dovodila ljude svakakvih religijskih nazora i kulturnih praksi. Oni su gradili i razne vjerske objekte te i na druge načine utjecali na gradsko stanovništvo. Zbog slabije identitetske svijesti, stanovništvo grada je uvijek lakše primalo nove običaje. Ono manje drži do vlastite tradicije i tako postaje podložnije novim običajima na religijskom području.

Svemu se tome suprotstavljao Ilija i inzistirao na čistoći nauke i kulta Jahvinog u Izraelu jer proroci nisu razmišljali politički, već po Božjem - moralno. Njima je Savez s Bogom bio ultimativna vrijednost koju ništa nije moglo zasjeniti, a što se nije moglo reći za kralja, narod, pa ni svećenike, ali ni za mnoge proroke.

Prvo poglavlje jest prikaz vjere u Jahvu kakva je postojala u Sjevernom Kraljevstvu, ne bi li se uputilo čitatelje u određene činjenice Ilijine vjere, njegov konkretan cilj, odnosno ne bi li se lakše shvatio sadržaj njegove poruke i tako stekla ispravna slika o temi sukoba dviju religija koje se nastoji obuhvatiti. U dotičnom se poglavlju opisuju i vjerske institucije koje su aktivno djelovale u ime istinske vjere te kako su se manifestirale u životu društva. Naglasak je na prorocima kojima je Ilija i sam pripadao te čije je mnoge karakteristike i dijelio. Taj bi dio trebao olakšati shvaćanje njegove osobnosti i svrstavanju u kontekst kao i stjecanju bolje slike o okružju u kojem je stasao i djelovao.

Poglavlje koje slijedi opis vjere u Jahvu, je logično - opis vjere u Baala kao glavne suparnice istinskoj vjeri. Zašto je dobro znati i o ovoj religiji je sasvim jasno, bez toga nema cjelovite društvene slike. Biblijska literatura, kao i tekstovi te drevne religije služe u ovome poglavlju njezinu upoznavanju, a trebalo bi obuhvatiti njezine glavne pripovijesti iz kojih će se nastojati iščitati njezina teologija. Osim teologije, promotrit će se njezinu kultnu praksu, povijest te glavne promotore.

Nakon toga slijedi posljednje poglavlje koje obrazlaže sve događaje vezane uz proroka Iliju i njegovo javno djelovanje te se zaustavlja na ponekim teološkim stvarnostima koje određeni događaji nastoje komunicirati. Pritom slijedi konzultiranje nekolicine autora kako bi se pokušalo dobiti što širu sliku. Budući da su zaključci o nekim temama izvan našeg dosega, za poneke se teme neće donositi. No i unatoč našoj nedoraslosti, neki će se zaključci ipak

donijeti smatrajući da su ispravan odgovor na određene probleme. Zauzeti stavovi nisu preuzeti od autoriteta i čitatelj uvijek zadržava pravo na vlastiti sud.

Posljednje poglavlje odnosi se na povijesnu pozadinu i vrijeme u kojem je živio prorok Ilija. Pokušaj je zaokruženja svih događaja koji su uvjetovali vrijeme Ilijina djelovanja u jednu cjelinu. Povijesno se ne zalazi duboko, već samo u neposrednu povijest, do dvije generacije unazad. Dublje zadiranje u povijest prisutno je u prvim dvama poglavljima jer samo unutar konteksta Ilijina vremena nije moguć smislen opis sinajske i baalovske vjere, već je potrebna mnogo šira slika i mnogo širi povijesni zahvat od onog u posljednjem poglavlju. Što se tiče tema koje taj opis povijesnih okolnosti obuhvaća, nema strogih ograničenja jer je podataka vrlo malo: ponešto iz 1 Kr i drugih izvora te, na koncu, s područja arheologije. Iz navedenih razloga, u povijesnu je pozadinu uvrštena svaka informacija vojnih, društvenih i arhitektonskih značajki.

Nakon povijesne pozadine, pokušat će se razmotriti problematiku Ilijina podrijetla te iznijeti moguće značenje podataka koje o njemu posjedujemo. Na temelju postojeće literature, osvijetlit će se određene mogućnosti, dok se i dalje zastupa prevladavajuću teoriju.

Dio o podrijetlu slijedi glavni dio u kojem pratimo Ilijino poslanje i sve misije na koje ga je Bog poslao. O svakoj se zgodi koja je zabilježena u 1 i 2 Kr daje makar kratki osvrt i pokušava se dosegnuti njezinu teološku poruku koju je mogla nositi ondašnjem slušateljstvu/čitateljstvu. Iako je ovaj dio rada zapravo njegova središnjica, bez ostalih dijelova, a naročito povijesnog konteksta u kojem se radnja pripovijesti odvija, teološka se poruka svakog Ilijina čina ne bi mogla pravilno predstaviti te bi mnogo izgubila u svojoj vrijednosti. Iz tog je razloga mnogo pažnje uloženo u uvodna poglavlja kao i u razlaganje povijesne pozadine Ilijina djelovanja.

U zaključku će se postaviti paralela s današnjim vremenom, ali, naravno, uz suzdržavanje od bilo kakvih predlaganja vlastoručnih rješenja kako i priliči. Važno je uočiti elemente današnjice koji se preklapaju s Ilijinim vremenom i jesu li se ljudi, uza sav napredak koji iza sebe ostavlja generacije, uopće promijenili. Čitajući ovaj rad, svatko će i sa malo poznavanja povijesti velikih ljudskih civilizacija će upoznati jedan slijed događaja koji se uporno ponavlja kroz cijelu ljudsku povijest, uz naravno mnoštvo nijansi koje ih čine uistinu drugačijima od ostalih povijesnih događaja, ali tek naizvan, dok je njihova bit zapravo uvijek istovjetna svim onim povijesnim događajima koji su se dogodili u sličnim povijesnim

okolnostima, te nam na taj način osvjetljavaju i budućnost pred nama, a ne samo objašnjavaju ono što se nekoć odvilo pred očima naših prethodnika, te potom nestalo zauvijek.

Cilj ovog diplomskog rada je dakle, izložiti i proučiti ponašanje proroka Ilije u povijesnim okolnosima u kojima se našao on i Izraelski narod kojem je bio poslan, ali sve to zapravo u svrhu naše izgradnje i pouke za neka buduća vremena, slična onima u kojima se i on sam svojevremeno našao.

1. poglavlje: Vjera u Boga Jahvu u vrijeme podijeljenog kraljevstva

1.1 Teologija i tradicije

Ono što se priličnom sigurnošću može utvrditi jest da su Izraelci od svojih najranijih vremena bili pastiri i stočari te nomadi. Priroda, u kojoj su provodili svoje živote, oblikovala je većinu njihove povijesti, njihovu kulturu, a zatim, dakako, i religiju. Njihovo glavno božanstvo, El, nije nipošto bilo samo njihovo, boga pod nazivom El štovala je cjelokupna regija plodnog polumjeseca Mezopotamije i Levanta, međutim Izraelci su naglašavali one aspekte koji su koincidirali s njihovom kulturom, kao npr. da je to božanstvo koje nema zidanih hramova[4] te stoga, kako su to nomadski Izraelci protumačili, ne preferira sjedilačku kulturu, već putuje zajedno sa svojim podanicima te je nomad – kao i oni. Naravno, postojali su i drugi elementi koji su u mitologiji Mezopotamije i Levanta vezali uz božanstvo El, a koje su u određenom trenutku povijesti Izraelci odlučili odbaciti, ako su ih uopće ikada i prihvaćali.[5]

Što se tiče vjerske tradicije Boga Jahve, za nju mnogi, prema naznakama u samoj Bibliji, pretpostavljaju kako je primarno dolazila s juga. Tome u prilog ide činjenica da je Mojsije dugo vrijeme bio kod svoga tasta Jitra, svećenika u Midjanu te odande dolazi Izraelcima govoriti o Bogu kao i činjenica da se na midjanskom teritoriju nalazi Božja planina na kojoj je njemu objavljeno ime Jahve koje on potom objavljuje Izraelcima (Izl 3).[6] Da li to podrazumijeva da su Kanaanci koji su tamo živjeli štovali Jahvu i ranije od samih Izraelaca, te ih kasnije i naučili Njegovim putovima mi ovdje ne možemo tvrditi. Međutim, F.W. Ghillany,

[4] Činjenica da se božanstvu El nisu gradili hramovi može proizlaziti iz nekih teoloških načela njegova štovanja, ali i iz činjenice da je već dugo vremena prije nastanka ugaritskih tekstova (15. – 13. st. pr. Kr.) štovanje božanstva El već postalo i pomalo obskurno te se, prema epovima zapisanim u tekstovima iz Ras Shamre, spominjao većinom unutar epova o drugim božanstvima.

[5] Koji je to trenutak, izrazito je teško reći s obzirom na to da se to moglo dogoditi s pojedinom redakcijom teksta dok se u praksi među pukom i dalje vjerovalo u te teološke postavke. Druga, jednako vjerojatna teorija jest da su određene grupe Izraelaca odbacivale te teološke oznake boga El, dok ih je većina(?) prihvaćala u većem ili manjem opsegu.

[6] Kao i aluzije na teofanije u južnim predjelima Edoma, (Seir; Teman) Pnz 33,2; Suci 5,4; Ps 68, 8-9; Hab 3,3; za koje Saner, Andrea i Dalton tvrde da pripadaju najstarijim dijelovima svetih tekstova: usp. SANER, ANDREA, DALTON, *YHWH, The Trinity, and the Literal Sense: Theological Interpretation of Exodus 3:13-15*, Durham theses, Durham University, 2013, p. 57, available on web page: *Durham E-Theses Online*, http://etheses.dur.ac.uk/7378/ , pristupano: 12. I. 2015.

Meyer, Stade i dr. takvu su teoriju iznijeli prije mnogo vremena te joj ne ponestaje pobornika ni u novije vrijeme. Među njih spadaju i Gerhard von Rad, Martin Noth, H. H. Rowley, A. H. J. Gunneweg, Manfred Weippert, Moshe Weinfeld i drugi.[7]

U određenom su se trenutku te dvije predaje stopile. Starija koja je prihvaćala Božanstvo El i mlađa koja je štovala Boga pod imenom Jahve – stopile su se i zajedno tvorile jednu predaju. Prilično dobar trag ponovno nudi pripovijest o gorućem grmu gdje Bog govori da se ranije nije objavljivao precima Izraelaca kao Jahve, nego samo(!) kao El. Smatra se da je ovaj dio teksta kasnija, P redakcija.

U cjelokupnom biblijskom tekstu nigdje nećemo naći da se na ime El upućuje bilo kakva kritika ili pogrda, kakav tretman niti približno nisu imala ostala božanstva kanaanske religije. No, ako bi se božanstvo El promatralo kao božanstvo kanaanskog panteona, moralo bi se primijetiti kako preuzimanjem predaje koja štuje Božanstvo El Izraelci, kako se čini, nisu preuzeli potpunu bliskoistočnu mitologiju vezanu uz ime poglavnika njihova panteona te je, od ono malo što se o Njemu znalo, tek djelić preuzet i inkorporiran.[8] Naravno da postoje daljnje teorije koje se mogu prilično ozbiljno uzeti: da su kroz povijest Izraelci ipak preuzimali neke oznake kanaanske religije vezane uz Ela, što potvrđuje činjenica koja je zasvjedočena i u Bibliji i arheološkim nalazima[9] da su Izraelci štovali božicu Ašeru, koja je prema kanaanskoj mitologiji Elova supruga[10], kojoj se može pridodati i teoriju da su zlatni kipovi koje je podigao Jeroboam u Danu i Betelu zapravo bili u obliku bikova jer je u poganskoj mitologiji to bio simbol Boga Ela. U svakom slučaju, Biblija donosi pripovijest o malobrojnoj skupini ljudi (*7000 onih koji ne prignuše koljena pred Baalom*) koja je te elemente očito smatrala stranima, a neke druge elemente iste predaje prihvatila kao vlastite, domicilne i, dakle, jedine ispravne.

U Ilijino vrijeme te su dvije predaje već prilično dobro integrirane jedna u drugu jer Ilija sam u svojem imenu ima Božje ime El, a glavni je borac za Boga Izraelova kojeg naziva Jahve.[11] Nadalje, Ilija ima jasnu predodžbu o tome tko je Baal, a tko El. I ne samo to, on jasno daje do

[7] Isto, 56. str.

[8] Usp. ANDREW HALLADAY, *The Ascension of Yahweh: The Origins and Development of Israelite Monotheism from the Afrasan to Josiah*, Pomona Senior Theses, Paper 5, 2010, p. 62, Electronicaly published and available on: http://scholarship.claremont.edu/ pomona _theses/5.

[9] Usp. FW DOBBS – ALLSOPP, J. J. M. ROBERTS, C. L. SEOW, R. WHITAKER, *Hebrew Inscriptions: Texts from the Biblical Period of the Monarchy with Concordance*, Yale University Press, London 2005, pp. 283-298.

[10] U posljednje vrijeme ozbiljno podupiranom i arheološkim nalazima u Kuntillet Ajrudu.

[11] Možemo pretpostaviti da se sjedinjenje tih dviju tradicija praktično završilo Davidovim ujedinjenjem kraljevstva i kada su se stvari u društvu počele više regulirati.

znanja da El s Baalom ne može biti u savezu ili svojevrsnom mitološkom srodstvu[12] te da je sasvim bjelodano da El s Baalom zapravo nema ništa. Iz toga proizlazi da je El kojeg Ilija štuje mnogo drugačije shvaćen od Ela kanaanske mitologije. Zanimljivo je i to da druga strana nema nikakve reakcije na Ilijino ponašanje i govor o Bogu Elu koji se tiče i njihove vjere, s obzirom na to da se El smatra poglavarom njihova panteona te, na koncu, i *ocem svih* božanstava pa tako i Baalova oca Dagona.[13]

Što se tiče ostalih značajki ondašnje teologije izraelske vjere, mnogo se može utvrditi gledajući samo E autora i njegovu teologiju, jer za autore D i P postoji sumnja da su mnogo kasnijeg nastanka i stoga se treba više oslanjati na izvore koji se pripisuju autoru E, i autoru J.

Naime, po značajkama pisanja autora E, može ga se svrstati u IX. st. pr. Kr. i to baš u vrijeme djelovanja Ilije proroka (ili tek malo kasnije). S velikom se sigurnošću može trvrditi da je i sam Ilija dijelio njegovu teologiju barem u približnim konturama, ili da je situacija čak bila obratna tj. da je autor E dijelio Ilijinu teologiju jer u svojim djelima velik naglasak stavlja na proroštva i proročke aktivnosti.[14] To implicira njegovu fasciniranost proročkim pokretom i poznavanje njihova načina života te održavanja i ekstenzivnih kontakata s njima.[15]

Kod autora E nazire se nekoliko glavnih tema odnosno događaja kojima je poklonio veću pozornost. To su govor o patrijarsima (koji idu poretkom: Abraham, Izak, Jakov, pri čemu Jakovu pridaje malo veću pozornost), izlazak iz Egipta, Mojsijevo proročko djelovanje, sklapanje Sinajskog saveza te izlijevanje zlatnog teleta.[16] Također, i dijelovi o lutanju pustinjom pripisuju se autoru E. Važno je ne izostaviti da glavni naglasak autora E jest na Sinajskom savezu sklopljenom između Boga i Izraela, a ne na savezu koji je postojao između Boga i Davida što je pak nastavak Sinajskog saveza, a nikako nešto što bi bilo jedna od temeljnih stvari za Izraelov odnos s Bogom, u rangu sa Sinajskim savezom.

[12] Usp. MARVIN H. POPE, *Baal Worship*, in: *Encyclopaedia Judaica*, ed.: Michael Berenbaum i Fred Skolnik, 2 edition, III., Detroit: Macmillan Reference USA, 2007, pp. 9-13, Web page: *Gale Virtual Reference Library,* pristupano: 29. I. 2015.

[13] Iako se čini da je ta struja feničkog baalizma štovala Melquarta, a zanemarivala ostala božanstva, El kanaanske mitologije im nipošto nije bio nepoznat što potvrđuje i jedna stela iz Fenicije koja datira u II. st. pr. Kr.

[14] Djelo dr. Barryja Bandstre nalazi se samo u mrežnom izdanju na internetskoj stranici: http://barrybandstra.com/rtot4/, u drugom naslovu drugog poglavlja koje se bavi Torom, nalazi se podnaslov *2.2 Documentary hypothesis* pod podnaslova *2.2.2 Elohist Source(E)* i unutar toga podnaslova nalazi se ekskurzus o autoru E koji je obilježen hipervezom: *major episodes of the Elohist source* koja potom dovodi na željenu lokaciju gdje se ovaj članak nalazi. Usp. BARRY BANDSTRA, *Reading the Old Testament: An Introduction to the Hebrew Bible*, Wadsworth Cengage Learning, Belmont, California, USA, 2009, web page: <http://barrybandstra.com/rtot4/toc.html>, pristupano: 14. I. 2015.

[15] Ne bi iznenadilo da su ti kontakti bili i s Ilijinim i kasnije Elizejevim učenicima.

[16] Nedvojivo podsjeća na likove bikova u Betelu i Danu što je posebno bolno istinskom vjerniku sa Sjevera.

Također se, prema autoru E, u mnogim opisima povijesti Izraela uviđa strah Božji. Prema velikom Bogu koji manipulira ovozemaljskom stvarnošću po svojoj volji i koji je udaljen i svet te od čovjeka očekuje štovanje i strah.

Konačano, autor E u mnogome dijeli teologiju i predaju izraelske povijesti sa autorom J: od Abrahama do Jakova, sužanjstva u Egiptu, Mojsija, izlaska iz Egipta, sklapanja Saveza i ulaska u obećanu zemlju. To je bila predaja i Južnog i Sjevernog kraljevstva koja je nastajala još u vrijeme sudaca, a ukorijenila se kao službena izraelska povijest vjerojatno nastankom ujedinjene monarhije, te kao takva nastavila živjeti sve do danas.[17]

Naravno, mora se ostaviti otvorenom mogućnost kasnijih redakcija, odnosno nemogućnosti najpreciznijeg identificiranja njegovih tekstova. No ipak se smatra da se može pouzdati u većinu stručnjaka koji smatraju da su u mogućnosti identificirati tekstove koji potječu iz tog razdoblja i svrstavaju se pod tradiciju E.

Još jedan od pouzdanih izvora jest i knjiga proroka Hošeje kojeg se datira u VIII. st. i za kojeg se smatra da dijeli Ilijinu i Elizejevu teologiju, odnosno da je član te struje *nekonformista* kojoj su pripadali Ilija i Elizej. Naravno, ne može se tvrditi da su se oni poznavali ili da je Hošea nužno bio u doticaju s njihovim učenicima i sl., već samo da je zastupao tu konzervativnu liniju u društvu i zalagao se za stvari koje su iste naravi kao i one za koje se svojevremeno zalagao Ilija.

U Hošeje se može zamijetiti spominjanje Božjeg Zakona (Hoš 4,6 ; 8,1.12) koji Izraelci uporno krše, kao i spominjanje egipatskog sužanjstva (Hoš 12,10; 13,4, a posebice 12,14) te pozitivnog gledanja na vrijeme lutanja pustinjom (Hoš 2,17). To implicira i priznavanje Sinajskog saveza te pripisivanja Izraelu posebnog statusa pred Bogom – koji je Bog svih naroda i svega stvorenja (Hoš 13,4), a nipošto samo Bog Izraela do kojeg On posebno drži jer s njime ima savez. Ne može se sa sigurnošću utvrditi njegov stav o Abrahamu, ali Jakov se spominje više puta kao i kontekst biblijske tradicije o Jakovu *koji se borio s anđelom i nadvladao ga…, našao ga u Betelu i ondje mu je govorio* (Hoš 12,5). Hošea spominje i svećenstvo za koje kaže: *Danju ti posrćeš, a noću s tobom posrće i prorok; pogubit ću mater tvoju. Moj narod gine: nema znanja; jer si ti znanje odbacio, i ja odbacujem tebe iz svećenstva svoga; jer si Zakon svoga Boga zaboravio, i ja ću tvoje zaboraviti sinove. Što ih je više bivalo, više su protiv mene griješili, Slavu su svoju Sramotom zamijenili. Grijesima mog*

[17] Usp. Jeruzalemska Biblija, *Uvod u Petoknjižje*, KS, Zagreb, 2011., str. 5.-8.

naroda oni se hrane, duša im hlepi za bezakonjem njegovim. I sa svećenikom bit će k`o i s narodom; kaznit ću ga za njegove putove i naplatit ću mu za njegova djela. Jest će, ali se nasititi neće; bludničit će, ali se neće množiti, jer oni su prestali štovati Jahvu – blud, mošt i vino zarobiše im srce (Hoš 4,5-11). Hošea ovdje ne pravi razlike između *pravih* svećenika koji su zaista od loze Aronove, od onih koje je postavio Jeroboam I (1 Kr 12,31), već ih kudi radi nemoralnog života i otpada od Božje nauke i Njegova Zakona. Naravno, bogoslužje je uključivalo prinošenje životinjskih žrtava na uzvišicama koje su, kako se na jednom mjestu čini, možda imale moć otpuštati grijehe: *Nek žrtvuju klanice što mi ih prinose, ne samo jedu meso! Jahvi se ne mile. Odsad će se spominjati bezakonja njihova i njihove će kazniti grijehe: u Egipat će se oni vratiti* (Hoš 8,13). Prorok govori da ni žrtve paljenice ne mogu okajati njihove grijehe jer se ne žele popraviti te će se Gospodin njihovih grijeha itekako sjećati unatoč njihovim žrtvama kojim Ga nastoje umilostiviti. U uobičajenim bi uvjetima On nakon njihovih žrtava njihove grijehe zaboravljao i *od kazne za njihove grijehe odustajao*. Jedina bi bitna razlika mogla biti u neprihvaćanju uzvišica jer Ilija jest žrtvovao van Jeruzalemskog hrama, kao i Elizej, dok se Hošea takvoj praksi žestoko protivi. Upotrjebljuje se riječ *možda* jer je služba koja se odvijala na tim uzvišicama već bila u najmanju ruku sinkretističkog karaktera, a na mnogim je mjestima vjerojatno i u potpunosti izgubila svoj bogobojazni karakter i postala isključivo idolska do te mjere da se na mnogim takvim mjestima vršila i kultna nečistoća (Hoš 4, 14 – 15). Zato je moguće da se Hošea protivio takvoj službi, a ne službi na uzvišicama koja bi bila posvećena Jahvi na pravi način.

Ako bi se ukratko pobrojali elementi Hošejine teologije (za koju se s velikom sigurnošću može tvrditi da je bila poznata i Iliji i drugim Izraelcima njegova vremena) bili bi:

- spoznaja o sklopljenom savezu koji ima svoje jasne odredbe, odnosno jasno raspoređena prava i dužnosti obiju ugovorenih strana kojih bi se Izrael trebao držati jer je podanik, a kojih se Jahve želi držati jer ljubi Izraela,
- spominje se, nadalje, Božje svećenstvo koje je imalo ulogu u čuvanju Božjeg nauka i moralnosti u narodu te je bilo određeno da vrši određeno bogoslužje koje je već u to vrijeme postalo opoganjeno i bivalo služeno po uzvišicama (Hebr. במות -*bamot*),
- Božji Zakon je također postojao već tada. Naime, do njegova vremena već je bio u svojstvu kodeksa propisa, a ne samo shvaćen kao sinonim za Božji savez koji bi označavao općeljudsku pravednost i Božja načela shvaćena u obliku općenitih smjernica (Hoš 8,12),

- snažan hegemonistički henoteizam, pa možda i inačica monoteizma (Hoš 13, 4 *Osim Mene spasitelja nema*),
- Jakov je zajednički predak Jude i Izraela,
- Izrael je bio zasužnjen u Egiptu iz kojeg ga je Bog izbavio po Mojsiju i doveo u obećanu zemlju (Hoš 12,14).

Osim autora E i proroka Hošeje, još bi se jedan izvor tadašnje vjere u pravoga Boga mogao (iako s određenom zadrškom) uvrstiti u naše razmatranje. To je, naime, knjiga Ponovljenog Zakona koju su u Jeruzalem donijeli prognanici iz propalog Sjevernog Kraljevstva nakon asirske invazije 722. godine.

Podrijetlo knjige Ponovljenog zakona većina autora svrstava u VII. stoljeće zbog sličnosti s knjigom proroka Jeremije i s pismima *Lakiš* te smatraju kako je knjigu sastavio prorok iz VII. stoljeća za potrebe Jošijine reforme,[18] ali određeni dijelovi se inspiriraju usmenim tradicijama koje datiraju još iz predmonarhijskog razdoblja.[19]

U svakom slučaju ova knjiga je nastajala kroz dugo razdoblje od samih početaka do izgnanstva i prošla je kroz različite faze redakcije, s tim da se i posljednja redakcija obilno nadahnjivala knjigom proroka Hošeje.[20]

Autor knjige je vjerojatno levit, i to jedan od onih koji putuju kroz gradove (Pnz 12,12; 14,27). Po sadržaju se može vidjeti da je u prisnoj vezi s proročkim krugovima i mudrosnom školom.

Njegovo glavno zanimanje je propovijedati po gradovima i naučavati Zakon te čuvati ispravnu vjeru koja je sadržana u savezu s Bogom, dok bi mjesto kako je već napomenuto, vrlo vjerojatno moglo biti Sjeverno kraljevstvo. To otkriva veza s predajom autora E, kao i bliskost tematike s knjigom proroka Hošeje.

Njegova središnja tema jest savez iz kojeg izviru dekalog i zakoni i ne treba nas čuditi što autor Mojsiju, velikom zakonodavcu, sadržaj ove knjige stavlja u usta jer smatra da to i jest ono što je on zastupao uz malo posuvremenjenje teksta kako bi se lakše prenijelo stanovnicima Sjevernog kraljevstva.

---

[18] Usp. DAVID MALICK, *The Book of the Josiah's Reform*, Bible.org, 18 VI 2004, pristupano: 17. IX. 2015., web page: https://bible.org/article/book-josiahs-reform .

[19] Usp. *Deuteronomy*, in: Encyclopædia Britannica, Encyclopædia Britannica Inc., 2015, Pristupano: 17. IX. 2015., available on the web page: *Encyclopædia Britannica Online,* http://www.britannica.com/topic/Deuteronomy .

[20] Usp. WILFRED J. HARRINGTON, *Uvod u Stari zavjet*, KS, Zagreb, 1987., str. 142.

Znakovito je da autor nastanak knjige stavlja u kontekst Moapskih poljana pred ulazak u Obećanu zemlju, da bi naglasio da posjedovanje Obećane zemlje nije nešto što zauvijek mora takvim ostati. To je bio već slučaj i u vrijeme Hošeje kada su veliki dijelovi Sjevernog kraljevstva bili okupirani od strane neprijateljskih sila.[21]

U svakom slučaju, bilo da je autor sam preselio u Južno kraljevstvo ili da su knjigu donijeli prognanici iz Samarije nakon njezina pada 722., spis se našao u Južnom kraljevstvu i ondje biva dopunjen od deuteronomijske škole u VII. stoljeću pr. Kr.

Prvotno uspostavljeni konsenzus bibličara tvrdio je da je upravo to knjiga koju je svećenik Hilkija pronašao u Hramu, dok su sadašnji članovi struke promijenili mišljenje te tvrde kako je to bila prvotna verzija Knjige Ponovljenog Zakona, a da su mnoge druge pojedinosti bile nadodane od strane Jošijinih redaktora, ali i kasnijih redaktora od kojih bi najkasniji bili redaktori[22] iz vremena nakon egzila (autor D) za koje se smatra da su uredili posljednju redakciju ove knjige sakupljajući ranije tradicije, te ih uređujući na način kako ih imamo danas[23].

Za pretpostaviti je da su glavne postavke knjige zaista bile dio njezina prvotnog sadržaja, dok su poneke pojedinosti kao npr. zabrana žrtvovanja po uzvišicama i sl. Jošijina redakcija.

Od glavnih doprinosa ove knjige najveći jest priznavanje Boga Jahve za jedinog Boga vrijednog štovanja i jedinog Boga uopće dopuštenog štovati iako se i dalje priznaje postojanje drugih božanstava kojima se niječe pravo na titulu božansta (Pnz 32,17).[24] Takvu ili uvelike sličnu teologiju je u svoje vrijeme zasigurno zastupao i prorok Ilija te se ova tri izvora može s priličnom sigurnošću uzeti kao prikaz Ilijine vjere za koju se zalagao cijelog vremena svojeg djelovanja.

[21] Usp. CELESTIN TOMIĆ, *Poruka spasenja Svetog pisma Starog zavjeta,* PHFK, Zagreb, 1983., str. 82.-84.
[22] Usp. F.C. FENSHAM, *A Few Observtions on the Polarisation Between Yahweh and Baal in I Kings 17-19,* in: ZAW 92(1980)I, Walter de Gruiter & Co., Stellenbosch, South Africa, pp. 227 – 236, autor tvrdi da je literarni doprinos autora D bio minoran u pripovijesti o Iliji te da je pripovijest iz 1 Kr 17-19 postojala već koncem IX. st. pr. Kr. što bi svrstalo i te četiri pripovijesti o Iliji koje se ondje nalaze kao autoritativan izvor za utvrđivanje vjere te religijske struje kojoj je i sam prorok Ilija pripadao. Ipak, slijedeći Božu Lujića, koji tvrdi kako postoje dvije (a ne četiri) pripovijesti o Iliji u 1 i 2 Kr, obje su predaje autentične te drugi dio pripovijesti o Iliji nije plod D predaje. U ovom se radu, iako s određenom zadrškom, promatra cjeokupnu pripovijest kao predaju koja predatira deuteronomističku tradiciju. BOŽO LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, 2. izdanje, KS, Zagreb, 2010., str. 52.
[23] Usp. WEINFELD, MOSHE i S. DAVID SPERLING, *Deuteronomy,* in: Encyclopaedia Judaica, editors: Michael Berenbaum and Fred Skolnik, 2 ed., V, Detroit: Macmillan Reference, USA, 2007, pp. 613-620, available on the web page: *Gale Virtual Reference Library*, pristupano: 19. I. 2015.
[24] Ostale postavke ove knjige ne odudaraju od već uspostavljenih teoloških normi te ih stoga ovdje ne treba poimence navoditi.

1.2 Glavne institucije i način manifestiranja vjere u izraelskom društvu

Tri glavne vjerske institucije Sjevernog kraljevstva su svećenstvo, proroci i mudraci.

Svećenstvo je primarno bilo zaduženo za obavljanje aktivnosti vezanih uz kult. Prije svega, tu je bilo uključeno prinošenje žrtava u raznim svetištima koja su sasvim sigurno postojala i mnogo prije dolaska Izraelaca. Ta su svetišta postala posvećena Jahvi, njihovu Bogu, uz različite primjese kanaanskih kultnih tradicija, a potom i teologije, što je vjerojatno jedino u vrijeme Ujedinjene monarhije bilo potisnuto u velikoj mjeri, a nakon podjele kraljevstva ponovno izbilo na vidjelo. Razlog tomu jest pomirljiva politika sjevernih kraljeva prema kanaanskim starosjediocima što je uključivalo i razinu vjerske tolerancije koja je davala prostora oživljavanju njihove vjerske prakse odudarajući od izraelske religije prakticirane u ujedinjenoj monarhiji.

Svoj toj zbrci pridonosila je i činjenica da je pravih svećenika od Levijeva plemena, zbog emigriranja na Jug, na Sjeveru bilo prilično malo. Svetišta diljem Sjevernog kraljevstva trebalo je pokriti, čemu je Jeroboam priskočio vlastoručnim postavljanjem novih svećenika koji nisu bili niti Leviti, niti su imali pravog svećeničkog ophođenja, a još manje svećeničke naobrazbe. Ovdje je, prema biblijskim izvorima, od samog početka, sasvim očekivano, prisutna praksa koju se kasnije naziva *simonija*, praksa svakovrsnog sinkretizma i neliturgijskog postupanja.

Druga je zadaća svećenika očigledno bila razlaganje stavki Božjeg Zakona i njegovo prenošenje narodnim masama te iako se preklapala sa djelovanjem proroka pa i mudraca, nije postojala jednaka razina institucionalnosti pa samim time ni obveze naučavanja Zakona na tako određen i regularan način. No, tako je bilo u teoriji, dok se u praksi poznavanje Božjeg Zakona i nije moglo očekivati od čovjeka koji je svećeničko mjesto zadobio novčanim darom kralju. Lako je za pretpostaviti da je to učinjeno iz želje da se njegova financijska investicija isplati te da na račun svoje službe i profitira, a ne da služi Bogu i narodu. Svećenik je narod trebao voditi Božjim putovima i posvješćivati mu Zakon koji je trebao revno naučavati, proglašavajući njegove propise i tumačeći njegove nejasne dijelove. Iz navedenih razloga od takvih svećenika nije bilo odveć realno očekivati takav angažman.

Od onih koji su zaista bili svećenici uzvišica, u vrijeme ujedinjene monarhije moglo se očekivati raspolaganje takvim znanjem. No s obzirom na to da su ostali u Sjevernom kraljevstvu (a očito je postojao razlog koji je tjerao pravovjerno svećenstvo na egzil u Južno kraljevstvo), njihova je revnost u tom pogledu vjerojatno bila ponešto nižeg stupnja. Naravno, činjenicu njihova ostanka može se legitimno tumačiti na više načina,[25] ali treba imati na umu da je novi sistem, kojim je stvoreno Sjeverno kraljevstvo, imao svoje shvaćanje svećeničke službe te od te službe i svoja politička očekivanja koja su se tim putem nastojala ostvariti.

Ono što se o represivnom pristupu naspram svećeničke službe ovog sustava vlasti na sjeveru zna jest da nije prezao ni pred salijevanjem likova bika,[26] zabranom obavljanja vjerskih dužnosti vezanih uz Hram, kao ni pred vlastoručnim postavljanjem običnih ljudi za svećenike često na neadekvatan način.[27] Ako bi u bilo kojem slučaju takva praksa postavljanja svećenika od strane kralja i bila dopuštena,[28] način bi, na koji je to bilo obavljano u Sjevernom kraljevstvu, spadao u moralnu osudu općeljudskih normi, a onda i zakonskih napose.

No kada Hošea kudi svećenstvo,[29] spočitavajući djela koja su se činila protivno Božjem moralnom kodeksu, on i ne spominje način kako su došli do svoje službe niti se iz njegovih pokuda dobiva dojam da je to bila dugotrajna praksa svećeničkog staleža (koja je, zasigurno, prilikom reforme svećenstva zbog načina provedbe, bila donekle prisutna), već da je ta pokvarenost svećenstva ponešto noviji fenomen, kojeg ranije generacije nisu mogle iskusiti. Da je proročka struja proroka Elizeja svojevremeno zadobila toliki utjecaj u kraljevstvu da je mogla izvršiti svojevrsnu moralnu reformu iskvarenog svećenstva, ostaje samo jedna od

---

[25] Svećenici Sjevernog kraljevstva nisu se nužno odricali pravovjerja kako bi mogli ostati.

[26] Što nije sasvim jednoznačno idolopoklonska praksa jer ti bi bikovi mogli označavati i samog Boga Jahvu što bi bio blaži oblik idolopoklonstva. Možda nisu idolopoklonički uopće (barem po inicijalnoj zamisli) jer su trebali predstavljati prijestolje Jahvino gdje bi se Bog na tim bikovima nalazio u svom nevidljivom obliku koji bi mu tako služili kao postolje na jednak način kao kerubi nad kovčegom saveza u Jeruzalemskom hramu. Usp. A. REBIĆ, *Prorok čovjek Božji,* KS, Zagreb, 1996. god, str. 113.
Calf, The Golden, and Calf worship, in: Christian Classics Ethereal Library, available on the web page: Christian Classics Ethereal Library, http://www.ccel.org/s/schaff/encyc/encyc02/htm/iv.vi.xxxiii.htm, pristupano: 18. I. 2015.
AARON ROTHKOFF i MOSES ABERBACH, *Golden Calf*, in: *Encyclopaedia Judaica*, ed.: Michael Berenbaum i Fred Skolnik, 2 edition, VII, Detroit: Macmillan Reference USA, 2007, pp. 700-701, available on the web page: Gale Virtual Reference Library, pristupano: 20. I. 2015.

[27] Čin je postavljanja svećenika neadekvatan, a k tome još od strane kralja koji ne bi, kao laik, trebao imati nikakav utjecaj na to jer je i sam podložnik Zakona Božjeg koji je njegovu ulogu definirao i regulirao na taj način. To ne znači da kralj nije imao posebnu ulogu pred Bogom, njega se nazivalo pomazanikom Božjim (kao i svećenike i proroke), ali isto tako i *Sinom Božjim* što je po sebi kategorija *par excellence*. Unatoč tome, ni s tom titulom nije mogao obavljati svećenički posao.

[28] Činjenica da su takvu praksu postavljanja svećenika provodili i David i Salomon, ne čini ju dopuštenom.

[29] Stotinjak godina nakon ustanove Sjevernog kraljevstva i svojevrsne *reforme* svećenstva u Sjevernom Kraljevstvu.

pretpostavki. No činjenica jest da je do određenih promjena nabolje, od kralja Jeroboama I. pa do vremena proroka Hošeje ipak došlo. U njegovim se proroštvima prikazuje slika svećenstva od kojeg je realno da se takve stvari ne očekuju te da se pokvarenost uvukla u svećenstvo, dok je prije nije bilo. Iako je imao kuću u Samariji, prorok je Elizej prvotno i temeljno bio putujući prorok koji se zadržavao po svetištima diljem zemlje. Otuda bi se mogao iznijeti zaključak da su njegov snažan karakter (pomalo nalik karakteru njegova učitelja) i njegovi nadnaravni darovi učinili priličan posao u vršenju te hipotetske reforme svećenstva jer je Jehu, nakon pada Omrijeve dinastije, zasigurno poduzimao i pozitivne, a ne samo rušilačke reforme, po kojima ga se najviše pamti.[30]

Druga su važna kategorija institucija religije Sjevernog kraljevstva bili proroci. Bili su mnogo manje uređena institucija od svećenstva te su u skladu s tim i obavljali svoje zadaće i na često puta neregularan, pomalo maštovit način.

U svojoj biti prorok je *Čovjek Božji kojeg Bog izabire i u svoje ime šalje ljudima da im prenese njegovu poruku.*[31] Ali narav se Božjeg odabira ne da suziti u ljudske okvire razmišljanja, stoga se taj poziv ne može adekvatno riječima niti objasniti, iako su im, kroz njihovu povijest, određene zadaće konstantno provjeravane te ih se kroz njih može promatrati i karakterizirati što su biblijski pisci i činili.[32] S obzirom na to da su proroci, kao i svatko od ljudi podložni uvjetima života na zemlji, Božji, u vječnosti određen odabir se mora proroku manifestirati na njemu razumljiv način i prvi korak Boga prema odabranom čovjeku Adalbert Rebić oslovljava *pozivom.*[33] Poziv je, dakle, inicijalni Božji čin pristupanja odabranom čovjeku te svojevrsna ponuda životnog zvanja u službi Boga koji mu ga nudi.

[30] S obzirom da ga je Elizejev učenik pomazao za kralja, usudit ćemo se pretpostaviti da je glavni savjetnik prigodom vjerske reforme uopće, i reforme svećenstva bio upravo Elizej, koji je sudeći po knjizi proroka Hošeje napravio izvrstan posao u vraćanju svećenstva na pravi put.

[31] Usp. J. SCHARBERT, *Die Propheten Israels bis 700 v. Chr, Das Sachbuch zur Bibel, Aschaffenburg,* Köln, 1965., Seite 13. – 14., Božo Lujić u djelu *Starozavjetni proroci* donosi dužu definiciju: *Prorok je od Boga pozvani i poslani pojedinac da u određenom povijesnom trenutku na određenom prostoru i određenom narodu priopći neku konkretnu istinu kao poruku iz Božje perspektive*. BOŽO LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, 2. izdanje, KS Zagreb, 2010., str. 25. W.F. Albright tumači da je glavna oznaka proroka zapravo činjenica njegova poziva. Po njegovu mišljenju, riječ *nābî* dolazi od akadske riječi *nâbu*, što znači *zvati*, te je to, stoga, glavna odrednica proroka, Božji poziv. Usp. WILFRED J. HARRINGTON, *Uvod u Stari zavjet*, KS, Zagreb, 1987., str. 192.

[32] A. REBIĆ, *Prorok čovjek Božji,* KS, Zagreb, 1996., str. 7.

[33] Isto. str. 70.

U slučaju prihvaćanja, poziv implicira potpuno preuzimanje čovjekovih snaga, energije i vremena koje će potom biti stavljene u službu Bogu. Bog ih, niti nakon prihvaćanja poziva, neće uzeti od čovjeka na silu, ali ih očekuje.

Najčešće djelatnosti po kojima su proroci bili zapamćeni u izraelskoj povijesti su naviještanje Božje riječi Božjoj zajednici vjernih.[34] To je vrlo častan način života i rada te proroci zaista imaju velik ugled i uživaju naklonost naroda. No u isto se vrijeme može dogoditi da proroci koji prenose Božje pokude i opomene budu omraženi pa i progonjeni te moraju i strahovati za svoj život. Ponekad je progone poticala masa, a ponekad državni organi vlasti. Proroka Iliju, čije vrijeme opisujemo, progonila je državna institucija jer se protivio državnoj politici koja se provodila u zemlji i uništavala narod.

Naravno, postojalo je mnoštvo lažnih proroka koji su naviještali dobro i blagoslov, bez obzira na onog koji od njih traži odgovor, bio on zlikovac ili pravednik. Takvi su proroci mogli u cijelosti biti u varalice ili proroci koji su se vremenom prometnuli u lažne proroke, ne želeći naviještati Božju riječ da se ne bi nekome zamjerili ili ostali bez nagrade. I stoga su osmišljeni određeni kriteriji vjernosti i autentičnosti svakog proroka. Prvi je bio najočitiji, a to je istinitost njegovih riječi. Ako prorok nešto navijesti i to se ne zbude, on ne može biti pravi prorok (Pnz 18,21-22) jer Jahve je Bog istine. Međutim, zbog naravi proroštva koja se mogu odnositi na neke daleke događaje, uveden je još jedan kriterij, a to je konzistentnost proroka na Božjem putu, što konkretno znači održavanje Božjeg Zakona kako na području morala, tako i na području nauke (Pnz 13,2-6).[35]

Sudeći prema Ilijinom primjeru možemo vidjeti kako je taj kriteriološki postupak djelovao unutar proročkog *corpusa*; naime prorok Ilija je prvotno navijestio veliku sušu koja je i bila i to točno toliko koliko je ju je on prorekao. To je bio način na koji je sam Bog očigledno želio utvrditi autentičnost proroka Ilije u očima naroda i kralja, želeći tako točno označiti svima tko su Njegova usta u cijeloj stvari i preko koga se On želi javljati. Naravno Ilija je bio i prorok prekaljen svakovrsnim tegobama proročkog života i progonstva, nakon čega je uspio zadržati svoj put moralnim i beskompromisnim prema Božjim neprijateljima kao i na samom početku. To je bio drugi važan pokazatelj njegove autentičnosti s obzirom da drugi takve napore ne bi bili u stanju podnijeti, barem ne na način kako je to Ilija uz Božju pomoć podnio.

[34] Koji su, ironično, češće bili nevjerni nego vjerni.
[35] Isto, str. 70. – 76.

Česta je tema proročkih govora, kako na sjeveru tako i na jugu, bila loše ponašanje naroda s obzirom na izvršavanje Božjeg Zakona. Proroci su imali ulogu sličnu svećenikovoj: poučavati narod odredbama Zakona i uz to im donositi ne samo zapamćenu riječ Božju sačuvanu usmenom tradicijom, nego i novu riječ Božju koju prorok dobiva mističnim putovima. S obzirom da je narod često bio u određenoj nepravilnosti naspram Božjeg Zakona, uvijek su imali narod na nešto opomenuti.

Druga je tema njihova govora često bila kultna pokvarenost naroda. Sama činjenica da se žrtvuje na uzvišicama, a ne u jeruzalemskom hramu, već je određena nepravilnost koja se nekim kraljevima (u ovom slučaju Judinim) tolerirala ako bi na drugim područjima, napose moralnom, pokazali postojanost. No na sjeveru se ta kultna služba često znala izroditi u idolsku službu popraćenu moralno upitnim praksama koju su proroci često osuđivali (Jr 7,31; Ez 6,3; Am 7,9; Mih 1,5). Još jedan od razloga određenog animoziteta proroka naspram svećenstva jest kultna služba na uzvišicama. Neki autori predlažu da je postojao animozitet između svećenstva i proroka jer su na istoj liniji aktivnosti, a opet su imali tako različite pristupe rješavanju istih problema i različite naglaske oko pravog služenja Bogu Izraelovu. Proroci su, iznad svega, naglašavali ispravan moralni život kao ono što Bog primarno traži od vjernika, a svećenici su k tome dodavali kult, nekad i nauštrb moralnog ponašanja.

Jedan je od primjera takvog govora prilično dobro ocrtan u knjizi proroka Amosa:

Mrzim i prezirem vaše blagdane i nisu mi mile vaše svečanosti.
Paljenice kad mi prinosite, prinosnice mi vaše nisu mile,
na pričesnice se od ugojenih telaca vaših i ne osvrćem.
Uklonite od mene dreku svojih pjesama,
neću da slušam zvuke vaših harfa.
Pravda nek` poteče kao voda i pravica k`o bujica silna…

(Am 5,21-25)

Uočljivo je omalovažavanje kultne aktivnosti Izraelaca, no po zadnjem se retku može vidjeti uvjet valjanosti kulta, a to je moralno konzistentan život i pravednost prema bližnjem, a dok su te dimenzije u deficitu, kult nikako ne može biti prihvaćen od Boga. Svima koji žele

cjelokupnu sliku uzeti u obzir, postavka o inherentnom animozitetu između proroka i svećenika, čini se pomalo nategnutom.[36]

Glavne su se teme pokudnih proročkih navještaja uglavnom ticale moralne izopačenosti na području spolnosti, sinkretizma kulta, socijalne nepravde i pouzdavanja u strane zemlje s kojima je Izrael sklapao savez nadajući se izbavljenju, pri tome radije stavljajući svoje pouzdanje u njih, nego u Boga.[37]

Naravno, i među prorocima su postojale razlike u svojevrsnim kategorijama. Neki su od proroka bili *proroci lutalice* te obilazili zemlju i pristajali od svetišta do svetišta širom kraljevstva. To su bili proroci u klasičnom smislu, čija nam slika odmah pada na pamet kada netko spomene riječ *prorok*. Živjeli su prilično skromno i osnivali proročke družine kojih je, kako nam Knjiga o kraljevima svjedoči, u Ilijino vrijeme ponestalo.

Druga su vrsta proroka bili dvorski proroci. Većinu su vremena provodili na dvoru kralja kojem su trebali biti glas Božji i kraljeva savjest jer se smatralo da kralju prenose Božje poruke i da su stoga oni glasnici Boga te su kao takvi imali imunitet, jer je vrijedilo da se svaka uvreda nanesena nečijem glasniku računa kao uvreda nanesena samom pošiljatelju poruke. No unatoč svim dobrim običajima i načelima, proroci su znali završavati po tamnicama i biti i kažnjeni smrću kada bi kralju govorili istinu koju nije želio čuti (2 Kr 22,26-27 ; 2 Ljet. 24, 20-22).

Proroci su instituciju kraljeva promatrali kao religijsku instituciju koja je ondje da vodi narod u izvršavanju Božje volje. Kada je kralj kao glavni politički akter u zemlji vukao političke poteze nauštrb vjere i moralnosti, proroci su burno reagirali, ali često puta uzalud. Kraljevi su se smatrali gospodarima naroda nad kojim su gospodovali, po uzoru na kraljeve okolnih kraljevstava. Zbog svojeg (barem u Izraelu) neopravdanog dostojanstva kojeg su si pripisivali, nisu bili u stanju prihvatiti protivljenje pojedinaca svojim odlukama, a takav su im stav često pomogli razviti i dvorski proroci koji nikada više nisu dostigli Natana i Gada, njihovih predšasnika na Davidovu dvoru, koji su naviještali istinu i nisu laskali (2 Sam 12,1-7). Ono što je od dvorskih proroka došlo poslije njih je samo bila svojevrsna *feel good industrija*[38]

[36] Isto, str. 111.
[37] Usp. IVAN DUGANDŽIĆ, *Upoznajmo Bibliju*, Glas Koncila, Zagreb, 2011., str. 155.
[38] Uz određene notabilne iznimke kao što je Mihej sin Jimlin (1 Kr 22,8).

koja je služila isključivo laskanju vladaru i izmišljanju Božje poruke koja bi podupirala kralja u svemu i koja bi ugađala njegovu raspoloženju (2 Kr 22; Jr 28).[39]

Posljednja grupa ljudi koja je posjedovala ekstenzivan religijski utjecaj u drevnom Izraelu, bili su tzv. mudraci (hebr. חָכָם, - *chakam*, ali u tu kategoriju su se svrstavali i pisari, hebr. סופר - *sofer*).

Ova kategorija ljudi, koja je također doprinosila očuvanju saveza naroda s Jahvom, najmanje je zastupljena u biblijskoj literaturi. Ta se pogreška nastoji ispraviti zadnjih godina, ali ti pokušaji nisu završili naročitim uspjehom[40] pa su mudraci sve do danas ostali najmanje zastupljena religijska institucija u istraživanjima staroizraelske religije.

Prvi koji jasno progovara o njihovoj ulozi u izraelskom društvu jest prorok Jeremija. On spominje da je glavna zadaća svećenika naučavati Zakon, glavna zadaća proroka govoriti Božju riječ upućenu pojedincima, a glavna zadaća mudraca davati savjet u izvršavanju Božjeg zakona ili Božje riječi dobivene od proroka.

Dodatnu poteškoću predstavlja i biblijska terminologija koja riječ *mudrac* (hebr. *chakam* - חָכָם) koristi i za druge ljude koji imaju dar umnosti i mudrosti, bili oni poljoprivrednici (Iz 28, 23-29), pomorci (Ez 27,8-9) pa čak i svojevrsni čarobnjaci (Iz 3,3), te ih ne razlikuje od onih koje imaju određeni status u društvu i čija je glavna preokupacija *biti mudrac*; nešto što se može poistovjetiti sa današnjim savjetovalištima raznog tipa. Biblija vrlo rijetko spominje mudrace uopće, a još rjeđe mudrace po profesiji, ali one koje spominje uvijek su mahom na strani Jahve iako je za očekivati da su se i oni, kao i proroci, često puta svrstavali na stranu jačeg (kao npr. laskanje monarhu) pa se proročka kritika nekoliko puta dotiče i njih.

Najpoznatiji od svih mudraca je, naravno, kralj Salomon i mnogi su biblijski spisi, iako su kasnijeg nastanka, pripisani upravo njemu. Većina se mudraca, kako se čini, nalazi na dvorovima kraljeva gdje su kraljevski savjetnici, pisari i sl. Zna se da je i kralj David imao savjetnike. Jedan od njih, Ahitofel, spominje da je prešao Abšalomu, no vidjevši da mu pobuna neće uspjeti, oduzeo si je život. Može se pretpostaviti da su tu praksu u obama kraljevstvima nastavili svi kraljevi poslije Davida. Na posljetku, to je bila sasvim uobičajena praksa svih kraljevstava oko Izraela i Jude, od Egipta pa do Asirije, kasnije Babilona (Iz

[39] Isto, str. 29.
[40] Usp. AARON CHALMERS, *Exploring the religion of ancient Israel*, Society for Promoting Christian Knowledge, London, UK, 2012, p. 167.

19,11; Jr 50,35). Jedini problem takvog načina razmišljanja jest što su kraljevstva Izraela i Jude bili odveć maleni za direktnu usporedbu s imperijima drevnog Bliskog istoka i stoga se može s određenom sigurnošću reći da su takve institucije postojale, a što potkrepljuju i neki proročki spisi (Iz 30 - 31; Jr 18,18) kao i povijesni biblijski spisi koji takve službe spominju na dvorovima Davida i Salomona (2 Sam 8,16-18; 20, 23-26   1 Kr 4,1-6; 18,18.37).[41]

1.3 Zaključak 1. poglavlja

Došavši do konca prvog poglavlja, valja ukratko ponoviti njegov smisao i najvažnije točke.

Naime, kako bi se stekla ispravna slika Ilijina povijesnog razdoblja, prostora u kojem je boravio, običaja koje je slijedio i vjere za koju se borio, bilo je potrebno iznijeti što je to konkretno Ilija vjerovao i kako je izgledalo sve u njegovoj okolini. Zbog stjecanja što vjernije slike o tim događajima, bit će govora u daljnjim poglavljima.

Postoje dvije tradicije: štovanja Boga pod imenom El i štovanja Boga pod imenom Jahve. Doživjele su stapanje prilično dugo prije ovih događaja s obzirom da se nikakve poteškoće niti ne spominju. Uostalom, autor E, kojeg se datira u to razdoblje, sasvim je suglasan ovom poistovjećivanju i shvaćanju kako su to samo dva imena jednog Boga.

Nadalje, slika Boga kako ju predstavlja autor E jest slika kralja, uzvišenog gospodara koji upravlja svim stvorenjima bez obzira na njihovu snagu, udaljenost, skrivenost ili nedostupnost. On je Bog kojeg Izrael treba štovati, ne druga božanstva o kojima se zapravo ne govori mnogo osim kada im se ni ne priznaje postojanje, ili ih se pak svrstava među prijevarna stvorenja zvana *vrazima, demonima*. Takvu sliku o Bogu, kao i autor E, ima i Ilija što se vidi iz njegova govora i oslovljavanja Boga.

---

[41] *Arguments from analogy have often been employed – Israel is compared with other ancient Near Eastern societies about which we know much more. The trouble is that the comparisons are usually made with large imperial regimes such as those of Egypt, Babylon and Assyria while Israel and Judah were arguably more like Moab, Edom and the like: small states with poorly developed infrastructures. We cannot simply transfer the known institutions of Egypt to the Israelite context as though we were comparing like with like. (2006: 42) While Israelite society was clearly not of the same size and complexity as the great ANE empires, the development of a monarchy and kingdom would have required the creation of an accompanying bureaucracy, albeit on a smaller scale, to service the royal court and run the nation.*
ALISTAR HUNTER, *Wisdom Literature*, SCM Press, London, 2006, p. 42.

Nadalje, iz knjige proroka Hošeje može se vidjeti kako je Jahve onaj koji je izveo Izraela iz egipatskog sužanjstva i s njime sklopio savez te mu objavio svoj zakon kojeg se mora držati, ako ne želi razljutiti svog spasitelja i tako izgubiti blagoslove.

Još jedan izvor kojeg bi trebalo spomenuti jest knjiga Ponovljenog zakona. Autor D uviđa približnu teologiju i vjeru Sjevernog kraljevstva u Ilijino vrijeme (uz redakciju iz vremena kralja Jošije koji, pretpostavlja se, nije mijenjao teološke elemente knjige, već pretežito dodavao neke aspekte iz kojih je kasnije crpio političku legitimaciju za neke svoje poteze).

S obzirom na to da je autor D znao kakve su teološke postavke bile aktualne u Ilijino vrijeme, pretpostavlja se kako je svoje znanje primijenio uređujući i zapisujući tradiciju o proroku Iliji u Knjizi o kraljevima.

Što se tiče religioznih aktera Ilijina vremena koji su pripadali vjeri u pravoga Boga, navode se tri. Prvi među njima su proroci od kojih je, kako sam Ilija tvrdi, ostao samo on. S obzirom na to da su navijještali riječi Božje koje bi im bile objavljene posebnim nadahnućem, posao je proroka bio održavati živi kontakt između Boga i njegova naroda. Ta je uloga, čini se, bila prilično nedefinirana i otvorena tumačenju, s obzirom na to da su oni imali zadaću činiti sve što je trebalo za očuvanje vjere u Boga. Njihovo je bilo i naučavanje zakona, njihovo je u određenom kriznom razdoblju bilo i prinošenje žrtava onako kako je to učinio Ilija na Karmelu. Na prorocima je bilo i da politički djeluju jer oni pomazuju kraljeve i potom ih kritiziraju ukoliko skrenu s Božjeg puta.

Druga kategorija vjerskih institucija su bili svećenici. O njima postoje kritike i to kada bi se odvratili s pravoga puta, iako su i neki od proroka i sami bili svećenici. Glavna uloga svećenika je bila kultno štovanje Jahve i prinošenje žrtava paljenica u Jahvinim svetištima koja su, poradi politike sjevernih kraljeva koji nisu željeli dopustiti da njihov narod koji vjeruje u Jahvu odlazi u jeruzalemski hram, bili rašireni po cijelom kraljevstvu. Uživajući veliki ugled u narodu, ipak nisu imali težinu na političkom poput proroka kao što su bili Ilija i Elizej.Uvijek ih je postavljao kralj pazeći da to ne budu ljudi koji će imati snažne stavove o kralju i njegovu ponašanju, kako u privatnom životu, tako i na državničkoj razini. Proroke nije mogao postavljati kao i svećenike, ali je mogao primiti ili otpustiti iz službe *dvorskog proroka* ali ih izvan toga nije mogao kontrolirati.

Posljednja skupina su mudraci koji su mnogo puta obavljali i druge službe kod kralja kao pisari, savjetnici, učenjaci, povjesničari i sl. I njih se spominje kao ključnu kategoriju pri

očuvanju vjere (kao npr. upravitelj Ahabovog dvora, Obadija, koji je sakrio oko 100 Jahvinih proroka od progona). Je li postojala odijeljena služba *mudraca*, teško je reći, ali za to imamo čvrste povijesne argumente.[42]

Sve su tri institucije imale i svoja iskrivljenja i članove koji su *skrenuli sa puta pravednosti* te počeli služiti u osobnu korist te udovoljavati onima kojima su trebali navješćati istinu. Proroci su laskali vladaru koji ih je uzdržavao, a svećenici bi svakome tko bi im dodijelio neku materijalnu naknadu prinositi žrtve Baalu i namjerno činiti molitve, zazive i obrede što sličnijima onima baalovske religije. Tada bi na sveta mjesta dolazili žrtvovati i Kanaanci koji su vjerovali u Baala i pritom, naravno, platili svećenicima koji bi za njih prinijeli žrtvu. Moguće je da je to bila odredba sjevernih kraljeva kako bi pridobili potporu starosjedilačkog kanaanskog stanovništva. Na uzvišicama se obavljala i kultna prostitucija[43]

Isto tako se kudi i mudrace koji su savjetovali takve političke odluke vjerske tolerancije i sinkretizma kojima se nastojala postići stabilnost države, a postigla se potpuna moralna propast.

[42] U smislu da li je postojala neka institucija *mudraca* ili su to samo bili ljudi s određenim darom mudrosti od Boga koji su taj svoj dar koristili više *usputno* i nestalno, ovisno o prilikama

[43] *The Calf image at Bethel… were intended as pedestals for the enthroned Lord (much like the ark of the covenant in Jerusalem) and not as idols. But Hoshea indicates that under the influence of Baal worship, which depicted Baal as a bull, the calves themselves became the objects of worship and devotion and thus idolatrous.* BRUCE C. BIRCH, *Hoshea, Joel and Amos*, Westminster John Knox Press, Louisville, Kentacky, USA, 1997, p. 92, I potom: *All these places (Mizpah, Tabor, Shittim) were shrines at one time or another connected with Baal worship.* isto, str. 61., kao i sam dio knjige Hošejine u kojem piše: *Poslušajte ovo, svećenici, pazi, dome Izraelov, dome kraljev, de posluhni, jer vaš je sud! Vi ste bili zamka u Mispi i mreža napeta na Taboru.* (Hoš 5,1) Iz navedenih pasusa se dade naslutiti da su svećenici uzvišica vršili i službu idolsku na uzvišicama Bogu Izraelovu namijenjenim, skupa sa službom pravom Bogu, uostalom to je posebice za Ahabovo vrijeme jedina logična pretpostavka s obzirom da je u Ahabovo vrijeme Jahvin kult bio na svakom polju društvenog života potiskivan do krajnjih granica.

2. Baal i poganski kult

Riječ *Baal* označava određeno božanstvo kao i osobno ime, ali isto se izraz tako upotrebljavao i kao imenica koja znači vlasnik, gospodar i muž.[44]

Poznato je da je i Jahvi u određenom razdoblju bila pridavana ova oznaka u smislu titularnog imena,[45] koja je u to vrijeme zaista i shvaćana na najjednostavniji način (gospodar, gospodin), međutim kako je vrijeme prolazilo, može se pretpostaviti da je došlo do vrlo realne bojazni od sinkretizma jer se i poganska božanstva nazivalo *Baal* te je s vremenom oznaka *Baal* ispuštena iz načina oslovljavanja Boga kojeg su štovali Izraelci. S obzirom na to da je zbog nemoralnosti svoje mitologije i kultnih praksi Baal postao nespojiv s kultom Jahve, titula je, barem što se tiče ortodoksne proročke linije spisa iz sv. Pisma, otpala.

Praktični biblijski leksikon[46] navodi da je Baalova sveta životinja bila bik[47] što je u nekom smislu i točno ako se u obzir uzme stavljanje Baala iz fanatične pobožnosti na vrh panteona i zbacivanje mitologije koja Ela smatra vrhovnikom panteona. Tako se Baalu iskazuje štovanje koje se trebalo iskazivati Elu, pridajući mu i neke oznake vrhovnog božanstva kao što je bik ili navodeći Ašeru kao njegovu suprugu[48] iako se sa sigurnošću zna da je Ašera bila smatrana Elovom suprugom od davnine,[49] a zna se i da je lik bika predstavljao Ela, a ne Baala.[50] Međutim, želeći najprestižnije mjesto za svoje božanstvo, Baalovi su ga vjernici počeli štovati kao vladara panteona.[51] Kada se ta promjena ukorijenila, ne može se utvrditi. Alternativno tumačenje koje bi se moglo izvesti jest da se Elu počela pridavati titula Baal[52] te na taj način

[44] RICHARD S. HESS, *Israelite Religion*, Baker Academic, Grand Rapids, Michigan, USA, 2007, p. 29: *Baal, the name of the chief god of Canaan, is often mentioned in the Old Testament. The general West Semitic term, ba'al, actually means lord, and can refer to any master or lord, not merely a divine one.*

[45] Već tada je bilo raširena zabrana izgovaranja imena božanstava koje se štuje. Tu su praksu imali svi narodi Bliskog istoka.

[46] Usp. ANTON GRABNER HAIDER, *Baal*, u: *Praktični biblijski leksikon*, KS, Zagreb, 1997., str.17.

[47] Usp. ROBERT ALLEN, PENELOPE WARREN, *Poganski kultovi i religijski običaji*, u: *Biblijski atlas, Cankarjeva založba*, Ljubljana, 1990., str. 103.

[48] Isto, *Ašera*, str. 15.

[49] Usp. JEANNETTE H. BOERTIEN, *Asherah and the Textiles*, Biblische Notizen, Aktuelle Beiträge zur Exegese der Bibel und ihrer Welt, 1(2007)CXXXIV, p. 63: *In Ugaritic texts Asherah, the consort of El is described as the motherly caring godess.* – Dakle, tekstovi iz Ras Shamre dezigniraju Ašeru kao Elovu suprugu, a neki (nužno kasniji) izvori kao Baalovu.

[50] Što je u to vrijeme poznato na cijelom Bliskom istoku, od Mezopotamije do Kanaana.

[51] Usp. ZORKA LEVAČIĆ – VIDOVIĆ, *El*, u: Biblijski leksikon i rodoslovlja, Štampa, Strahoninec, Hrvatska, 2006., str. 228. ; Iako možemo na nekim mjestima starog Levanta ostaviti i mogućnost štovanja božanstva El – pod naslovom *Baal* što bi barem ondje objasnilo pridavanje simbolike bika *Baalu*.

[52] Poput činjenice da se više božanstava nazivalo *Baal* pa tako i Baal-Shammem, koji je ekvivalent El-a, usp. JOHN DAY, *Yahweh and the Gods and the Goddesses of Canaan*, Sheffield Academic Press Ltd., A Continuum imprint, London, UK, 2002, p. 75.

statua bika nije simbolizirala Baala čije je to postalo osobno ime, već Baal–Shammema, čije ime se (kao i imena drugih božanstava) izostavljalo te se izgovaralo samo kao *Baal*, ali s jasnom predodžbom o kojem božanstvu se ovdje radi. Ovdje se ne može doseći nikakav zaključak jer je u istoj mjeri moguće i jedno i drugo. Ako je slučaj da se lik bika počeo koristiti kao simbol Baala (ne Baal–Shammema) tada je Baal u drevnoj bliskoistočnoj mitologiji doista uzurpirao Elove karakteristike.

Biblijski tekstovi koriste ovu riječ u nekoliko inačica; prva je inačica riječ u množini (Baali – množina) koja označava neka manja kanaanska božanstva kao što su Baal–Gad, Baal – Hamon, ili čak u ženskom rodu Baalat–Beer i sl. Koristi se potom i u tzv. teoforičnim imenima kao što su Išbaal, Meri-Baal i sl. te na koncu i s pripadajućim gramatičkim članom koji označava jedninu i daje do znanja da se taj naziv odnosi na jedno božanstvo[53] te se u tom slučaju koristi isključivo onda kada označava božanstvo meteoroloških prilika.[54]

Inače, poznato je da bi svaki narod svoje glavno božanstvo nazivao Baalom, bez obzira kakvo njegovo osobno ime glasilo. Ako bi se mogao prepoznati i identificirati s meteorološkim božanstvima drugih naroda koji su već prethodno usvojili ime Baal za svoje meteorološko božanstvo, i taj bi dotični narod svojem božanstvu nadjenuo ime Baal, tako da je to očito bila stvar civilizacijskog prestiža, usvajanje elemenata drugih kultura i miješanje tih stranih elemenata s onim domicilnima.

Njegovi su drugi naslovi[55] *Moćni Baal*, *Knez – gospodar Zemlje*, *Jahač oblaka* i sl.

---

[53] Možda je lakši izraz : *kao da njemu originalno pripada* – dok je drugima tek pridodano.
[54] Kiše, groma i sl. *The word baʿl, common Semitic for owner, master, husband, became the usual designation of the great weather god of the western semites.* MARVIN H. POPE, *Baal Worship*, in: *Encyclopedia Judaica*, 2. ed, III, editors: Michael Berenbaum i Fred Skolnik, Macmillan Reference, USA, 2007, pp. 9-11, available on the web page: Gale_Virtual_Library, http://go.galegroup.com/ps/i.do?id=GALE|CX2587501786&v=2.1&u=imcpl1111&it=r&p=GVRL&sw=w&asid=7d2c34b026c8ed7800104f896b292fc0.
[55] Te skupine božanstava koje se svrstavaju pod *Baal* za koje se u određenom smislu drži da su jedno te isto božanstvo što je svojevrsni henoteizam, po vrlo sličnom načelu grčko–rimskog panteona gdje je Jupiter bio poistovjećen sa Zeusom na temelju istovjetne uloge u njihovim panteonima i nekim drugim karakternim osobinama koje su prilično identične.

2.1 Mitologija

O Baalovoj se mitologiji saznaje uglavnom iz spisa drevnog grada Ugarita, danas Ras Shamre u današnjoj Siriji. Naime, ti spisi datiraju iz 13. st. pr. Kr. i jedini su koji tako iscrpno govore o mitologiji drevnog Levanta. Koliko se promijenilo od tada do razdoblja našeg interesa teško je reći s obzirom na to da je to jedini pouzdani izvor za baalovsku mitologiju, dok iz kasnijih razdoblja nema niti približno toliko informacija o svojevremenoj baalovskoj mitologiji. Stručnjaci se, stoga, i dalje nerijetko pozivaju na te spise kada tumače baalovsku religiju.[56]

Ono što se danas zna o Baalu jest da je sin vrhovnog božanstva bliskoistočnog panteona Ela. Postoje, ipak, i neki drugi izvori koji tvrde da je Baalov otac Dagon, starije meteorološko božanstvo. Prema izvorima se ne može doći do konačnog zaključka o tome što se zapravo vjerovalo i gdje. Još su i drevni autori i svećenici baalovskog kulta prihvaćali obje mitološke tvrdnje te je i u njih samih dolazilo do zbunjenosti, a zatim je jedan od njih, drevni fenički svećenik Sakkunyaton[57], ponudio objašnjenje: *Kada je El (Kronos) pobijedio Urana, u bitci je zarobio Uranovu trudnu priležnicu i dao ju Dagonu (koji je, kao i ostala božanstva drevnog Bliskog istoka, bio sin Ela, oca bogova). Nakon što se božansko dijete rodilo, nadjenulo mu se ime „Demarus“, koje je pak još jedno od imena Zeus – Baal – Hadad*.

Korijen je imena *Demarus*[58] pronađen i u ugaritskim epovima:

Onda reče moćni Baal:
Neprijatelji Hadd(ada), zašto ste se požurili?!
Zašto ste se požurili, neprijatelji DMRN*(ovi)?!*[59]

---

[56] *Study of the Ras Shamra texts has thrown a floodlight on numerous passages of Old Testament scripture. Many verses that formerly were unclear have been illustrated by these remarkable documents*. Na jednom drugom mjestu u istom članku nalazi se sljedeća izjava jednog starijeg autora čije mišljenje zastupa i autor članka: *Cyrus Gordon wrote: „That Ugaritic is the greatest literary discovery from antiquity since the decipherment of the Egyptian hieroglyphs and Mesopotamian cuneiform is generally recognized.“* JACKSON WAYNE M.A., *The Ras Shamra Discovery*, Apologetics Press Inc., Montgomery, USA, pp. 1; 5.

[57] Na grč. Sancuniathon, ne zna se mnogo o njemu, Filon iz Biblosa koji je preveo Sakkunyatonova djela i helenizirao ih, datirao je Sakkunyatona u razdoblje prije Trojanskih ratova (1200.pr.Kr.), a semitisti poput Williama Albrighta i Otta Eissfeldta ga svrstavaju u prvu polovicu 1. tisućljeća pr.Kr., dok za neke njegove materijale tvrde da bi mogli potjecati i iz 2. tisućljeća pr. Kr. Sve do otkrića u Ras Shamri bio je smatran krivotvorinom, međutim tada su otkrivene mnoge sličnosti s pločicama iz Ras Shamre pa su njegova djela ponovno dobila na akademskoj vrijednosti; usp. MARTIN BERNAL, *Black Athena – Afro asiatic Roots of Classical Civilization*, III. svezak naslovljen *The Linguistic evidence*, Rutgers University Press, New Brunswick, USA, 2006, pp. 227-228.

[58] Demarountos –*Demarountos* u grčkom originalu.

Ime *DMRN* dolazi od ugaritske riječi *snažan, hrabar*, a i sada bez obzira na ekstenzivnu helenizaciju Sakkunyatonovih djela od strane Filona iz Biblosa, tekstovi iz Ras Shamre nude veliku potporu autentičnosti Filonovih djela.

I ovdje, kako se čini, postoji mitologizacija procesa uvrštavanja božanstva Baal u panteon drevnog Levanta.[60] Dakle: Uran je bio Baalov pravi otac, no Dagonu je, odredbom Ela (Kronosa), dodijeljen kao poočim. Zato se na nekim mjestima El i dalje spominje kao njegov otac[61] s obzirom na to da su pojedini krugovi očito smatrali kako je El to i službeno ostao, premda je ulogu odgajanja Baala dodijelio Dagonu. To je objašnjenje ponudio Filon iz Biblosa. Postoje i neka druga objašnjenja kao npr. da su El i Dagon zapravo imena istog božanstva, jer je Dagon u nekim mjestima sjeverne Sirije i sjeverne Mezopotamije vrhovno božanstvo. Zanimljivu teoriju donosi i Noga Ayali-Darshan u svojem članku *Baal*, *sin Dagonov: u potrazi za Baalovim podrijetlom.*[62] Naime, on tvrdi kako je to fosilizirani ostatak huritsko-akadske religije koji je, kao i mnogi drugi utjecaji, pronašao svoje mjesto unutar zapadnosemitske mitologije. Legenda huritsko-akadske mitologije o Tešubu, koji je također imao dva oca, nekako je uspjela fascinirati narodne autore ovih zapadnosemitskih mitova i oni su ga uvrstili i primijenili na Baala. Ako bi se prihvatila ova teorija, to bi značilo da dotična legenda nema nekih poveznica s ostalim Baalovim mitološkim značajkama[63] što i jest točno jer se El na mnogim mjestima naziva Baalovim ocem, a tako se u mitovima i ponaša, dok je Dagon prilično udaljen i rijetko se ili nikad ne spominje, pogotovo ne kao vršitelj radnje u ugaritskim mitovima. Njegovo jedino spominjanje jest u kontekstu *Baal sin Dagonov*. Dakle, za očinski odnos Ela prema Baalu dobro se zna iz mnogih mitova[64] te iza te tvrdnje postoji

---

[59] Usp. POPE, MARVIN H., *Baal Worship*, in: Encyclopaedia Judaica, ed: Michael Berenbaum i Fred Skolnik, 2 edition, III, Detroit: Macmillan Reference USA, 2007, web page: Gale Virtual Reference Library. Pristupano: 29. I. 2015., p. 10.

[60] Zna se otprije kako je Baal božanstvo novijeg podrijetla bliskoistočnog panteona.

[61] Što također može označavati i jednostavnu činjenicu da je El stvoritelj svega, pa se stoga Baala (kao i sve ostalo) naziva sinovima El-a, jer u mezopotamskoj mitologiji El je stvoritelj svih bogova, pa su i oni *rođeni* odnosno oni koji su nastali kasnije također u posrednom smislu potekli od El-a oca bogova. Usp. JOHN H. WALTON, ANDREW E. HILL, *Old Testament Today: A Journey from Original Meaning to Contemporary Significance*, Zondervan, Grand Rapids, USA, 2004, p. 182.

[62] Riječ koja se ovdje upotrebljava je *paternity*, dakle očinstvo, ali na hrvatski se jezik u ovom slučaju ne može prevesti tako jer bi se tada stvorio kontekst potrage za Baalovom djecom, a ne za Baalovim ocem.

[63] Te da je stoga za prostor drevnog Levanta strana i nepoznata.

[64] Osim jednog dokumenta nađenog u Ras Shamri gdje se El ponaša prema Baalu kao prema neprijatelju, iako to i dalje ne mora značiti da ga autor tih tekstova nije smatrao ocem Baalovim; slična paralela postoji i u huritsko-akadskoj mitologiji, samo što se u ovom posljednjem primjeru zna da je autor pretpostavljao očinstvo neprijateljskog božanstva spram glavnog lika dotičnog mita;
Usp. NOGA AYALI-DARSHAN, *Baal Son of Dagan: In search of Baal's Double Paternity*, American Oriental Society, n. 4, 133(2013)I, p. 653.

mitološka narativa, dok za Dagonovo očinstvo nema nikakvih podataka osim svojevrsne formalne izjave: *Baal sin Dagonov*.

Sjedište Baala je, prema ugaritskim tekstovima, bila planina Sapan sjeverno od Ugarita.[65] Božanstvo je Baal–Sapan bilo poznato i prije iz akadskih i egipatskih izvora. Akadski katalog božanstava svrstava Baal-Sapana kao meteorološko božanstvo (munje i kiše pa stoga i plodnosti).[66] Hebreji su je zvali *Zafon*[67] i taj izraz se koristi nekoliko puta kao sinonim za riječ sjever (Iz 14,13; Ps 89,13),[68] ali i nebo (Job 26,7) što može snažno implicirati važnost te planine u svijesti ljudi drevnog Bliskog istoka.

Tekstovi iz Ugarita se najviše bave Baalom i njegovim herojskim djelima. Naime, kontekst koji, kako se čini, prethodi cijeloj narativi jest Baalova pobjeda nad božanstvom mora Yammom, nakon čega je očito dobio veliki ugled među ostalim članovima panteona.[69] To je uspio nakon što mu je Košer, metalurško božanstvo, dodijelio superiorno oružje kojim je uspio pobijediti Yamma.[70] Priča iz daljnjeg teksta daje naslutiti kako je Yamm ustvari bio Elov miljenik i sluga[71] koji je činio njegovu volju borivši se protiv Baala iako se El sam nije svrstao protiv Baala.[72] Slične koncepte nalazimo i u huritsko–hetitskim epovima (koji su suvremenici tekstova iz Ras Shamre) kao i u grčkoj mitologiji.[73]

---

[65] Današnja *Jebel el-Aqra* – ili u prijevodu *brdo - Ćelavac*.

[66] *[d]IMbe-elhuršānḫa-zi,* što bi značilo *gromovnik, gospodar planine Hazi*. Takvim nazivom daje u huritskom jeziku koji se koristio izmjenično s kaldejskim ime planine Sapan zapravo pretvoriti u Hazi. Ovaj mit o planini Sapan kao planini božanstava preživio je sve do rimskog doba gdje se ta ista planina nazivala *Kasios/Casius*, od huritskog *Haz*i te je i tada važila za planinu na kojoj prebivaju božanstva.

[67] Očito od akadskog – Ṣapān, odnosno Safan.

[68] Ovdje autor čak ide tako daleko da tvrdi kako su se dosada krivo prevodile riječi *zafon* i *yamin*, kao sjever i jug, dok bi se, da bi činile kompaktnu cjelinu sa spominjanjem Tabora i Hermona, u istoj rečenici, trebale tumačiti kao imena planina. Autor tvrdi kako se ovdje spominju planine Sapan–Zafon i Amana (planina na Južnom Taurusu) *Yamin* što bi po autorovoj teoriji bio iskvareni izraz za planinu *Amanā*.
Drugi argument za koji se čini da potkrepljuje ovakvo tumačenje jest činjenica da se u istom psalmu spominju i neobuzdano more i oblaci (u kojima *nitko Jahvi nije ravan*), a zna se da su poganski narodi to smatrali područjem svojih božanstava. Npr. oblaci su bili smatrani Baalovim područjem koji je bio božanstvo kiše i munja, i bio *jahač oblaka*, a Ašera kraljica mora. Kako je u ovim slučajevima autor htio naglasiti Božju nadmoć u specijalnostima ovih božanstava, tako je možda htio naglasiti Božju moć i nad planinama koja su po autorovu saznanju vrijedila kao sjedišta raznih božanstava u kanaanskoj religiji.

[69] Vidi se i Marduka koji je na početku pobijedio božanstvo mora Tiamata što može značiti kako je uređeno po uzoru na ranije mitove, nedvojivo navodeći na zaključak da se pri tome radi o baalovskima.

[70] Ne može se oteti dojmu da je barem taj dio mita osmišljen po uzoru na stvarne događaje kada su *narodi s mora* znali poraziti mnogo naprednije i brojnije neprijatelje od sebe jer su imali željezno oružje, a sva ostala kraljevstva brončano.

[71] Čaki rođeni sin, za razliku od Bala koji je je bio *sin Dagonov.*

[72] Možda aluzija na činjenicu da su Hetitsko carstvo kao i Egipatski imperij toga vremena unajmljivali druge narode da se bore protiv invazije *narodâ s mora* ili neke druge narode naseljavali na krizna područja kako bi se na njih svalio najveći teret obrane carstva. Njih su koristili uz svoje domicilne trupe, u priličnom broju. *The Sherden fought for Egypt against their own people and other Sea Peoples in 1190, and were subsequently*

Autori sugeriraju kako su i neki biblijski tekstovi prihvatili određene utjecaje od poganske religije kao npr. motiv Jahvine pobjede nad morem ili gorama (Iz 2, 2; 30, 7; 51, 9–10; Ez 32, 2–6; Nah 1, 4; Hab 3, 8; Ps 74, 13–14; 89, 9–10; 93, 1.; Job 3, 8; 7, 12; 9, 13; 26, 12–13; 38, 8–11; 40, 25).

Posebnu bi pozornost trebalo posvetiti eshatološkom retku Iz 27,1; gdje su ti mogući utjecaji prilično vidljivi ako ne u teologiji, a onda barem u terminologiji i izražajnim sredstvima koja su poslužila ovoj prispodobi.

Pobjeda koju ugaritski tekstovi podrazumijevaju je Baalu donijela vlast nad božanstvima, nad svom zemljom, i sve to na dobro ljudima i životu općenito, nasuprot moru koje je slano i nepogodno za navodnjavanje i piće te je stoga simbol sterilnosti i smrti. Njegov je trijumf imao i implikaciju Baalove pomoći u sadašnjosti i budućnosti s obzirom na njegovu ljubav prema svem životu u postojanju, a posvješćivanje ove tvrdnje, kao i požurivanje Baalova buđenja iz Podzemlja, bila je zadaća kulta (u obliku žrtvovanja i vjerojatnog uprizorenja ove mitološke drame).

Drugi se dio Baalove mitologije bavi gradnjom njegove rezidencije na planini Sapan. Naime, tekst je prilično fragmentiran pa stoga ne možemo u cijelosti shvatiti sve što je ondje zapisano.

---

recruited in considerable numbers for the royal guard and as an elite assault force for close combat. The Phillistines were also recruited as mercenaries, again as close combat troops… Drugi odsječak istog djela govori da su carstva toga doba koristila druge narode u obrani svojih područja, a također se navodi ovdje: *The Sea People were not crushed by these defeats and Ramses III wisely used them to garrison and latter settle the cities on the crucial coastal plain of Palestine, thus protecting Egypt's trade routes to the north.* Isto djelo nudi izvor i za činjenicu da je Hetitsko carstvo prakticiralo čak i veći udio plaćeničkih ili nedomicilnih snaga druge vrste za svoje osvajačke kao i obrambene ratove što je još relevantnije za ovu tezu jer su spisi podrijetlom iz grada Ugarita koji je mnogo više kontakata imao s Hetitskim carstvom nego s Egiptom što se na ugaritskim spisima i u ovom slučaju odražava. … *It is probable that the guard (unit) numbered few thousands of mercenaries and formed the entire standing army. All other troops being levied under the feudal system when required*. Potom: *At least fifty percent of the infantry were Hittite spearmen formed in phalanax, but the remainder were mercenary… many of them being recruited from the Sutu desert tribe.* TERENCE WISE, *Anciet Armies of the Middle East*, Osprey Publishing, 1981, pp. 25 – 26, i posljednji primjer je iz *Enciklopedije Iranike*: *The foreign inhabitants of the forttresses, who were mercenaries forming a garrison system, gradually controlled the country side of northern Babylonia.* Podatak se odnosi na XVI. stoljeće pr. Kr., ali se može pretpostaviti da se slična praksa nastavila u Mezopotamiji i kasnije pa tako i u Kasitskom carstvu koje je postojalo u vrijeme nastanka ugaritskih spisa i koje je pred svoj kraj počelo gubiti rubna područja svog imperija, ali ne radi nečijeg agresivnog djelovanja, već radi slabe središnje vlasti koja nije više bila u stanju kontrolirati sve te narode koji su u nekim boljim danima bivali naseljavani uz granice da ih čuvaju. RAN ZADOK,*Encyclopedia Iranica*, *Kassites*, vol. XVI, Fasc. 2, 23 XII 2005,pp. 113-118, internetska stranica:http://www.iranicaonline.org/articles/kassites, pristupano: 10. svibnja 2015.

[73] Titani se bore protiv Zeusa (s kojim je Baal kasnije poistovjećen) u Kronosovoj službi.

Baal je nakanio izgraditi svoju rezidenciju na planini Sapan. Njegovi su neprijatelji Elu kao vrhovnom božanstvu dojavili kako se Baal želi istaknuti ponad svih drugih božanstava te da bi to El trebao spriječiti. Baalovi prijatelji su pak posredovali preko Ašere, Elove supruge, da El ipak dopusti gradnju Baalove rezidencije na planini Sapan. Ep kasnije hvali Elovu mudrost što je dopustio gradnju tog doma jer će (očito) iz njega Baal moći davati padaline ljudima (sa svoje planine, odakle će slati oblake iz kojih će kasnije kišiti u dolinama širom Zemlje). Pozvan je potom i Košer koji je bio metalurško–zanatsko božanstvo i koji je trebao ukrasiti njegovu rezidenciju. Rezidencija biva izgrađena i to ekscesivno raskošno, a raskošno je bilo i slavlje koje je Baal pritom priredio. Na tom se slavlju spominje i instaliranje nekog prozora na tom objektu, a koji bi ustvari metaforički trebao predstavljati njegovu odluku o miješanju u živote ljudi.

Ako prozor načini u oblacima (koji su ta njegova rezidencija), tada je to jasan znak da s ljudima želi komunicirati i priopćavati im svoju volju te uopće pratiti što se s njima događa i biti generalno uključen u njihove živote (u obliku stvaranja povoljnih vremenskih prilika, posebice kiše koja je značila život). Međutim, on je božanstvo života i plodnosti pa bi to bio izravan izazov Motu, božanstvu smrti i Podzemlja koji je u trenutačnoj situaciji vladar svijeta.[74] Baal isprva odbija instalirati taj prozor iako mu to savjetuju i Košer i njegove kćeri, a čak i njegov stari neprijatelj Yamm izražava nezadovoljstvo ovim njegovim odbijanjem. No Baal uporno odbija načiniti spomenuti prozor.

Sljedeći je prizor prizor Baala koji odlazi u rat sa svojim starim neprijateljem Yammom kojeg je već ranije pobijedio i ponovno doživljava uspjeh što ga razveseli i ohrabri pa pozove Košera kojem nalaže da načini taj prozor. Na taj način Baal upućuje izazov Motu koji ima vlast nad Zemljom. Mot prihvaća izazov i upućuje odgovor Baalu u kojem ga ironično poziva na večeru na kojoj će on biti gost, ali i hrana Motu.

Umjesto da se s njim bori i da s njim ratuje, Baal se predaje Motu riječima: *Tvoj rob sam ja, tvoj zauvijek*, i zaista prihvaća Motov ironičan zahtjev i odlazi u Podzemlje gdje ga Mot veže i likuje nad njim. To dočuju sva božanstva i tuguju. Napokon Anat, Baalova sestra, ali i supruga, zahtijeva od Mota da vrati Baalovu dušu što ovaj odbija likujući još više nad Baalom. Anat uz pomoć sunčanog božanstva Shepsa pronalazi Baalovo tijelo i pokapa ga na

[74] Vjerojatno ima za poruku da svatko od ljudi kad-tad dopada u ruke Motu koji je zbog te moći smatran vladarom svijeta jer sve što živi jednom i umre.

gori Sapan. Na Baalovo prijestolje stupa *Aštar Užasni*[75] čija stopala ne dosežu do dna Baalova prijestolja (Zemlja) niti njegov vrat seže do nebeskih visina i stoga je sišao s Baalova prijestolja, ali je ipak zavladao Elovom Zemljom unatoč tome što nije mogao Baala naslijediti na formalan način i zasjesti na njegovo prijestolje.

Ovakav razvoj događaja očito prati godišnja doba Bliskog istoka jer Baal, koji predstavlja kišna razdoblja godine, prepušta svoje mjesto sušnom razdoblju kojeg predstavlja Mot i na Baalovo mjesto stoga stupa Aštar Užasni[76] koji se povezuje s umjetnim navodnjavanjem jer u tom dijelu godine nema padalina i to postaje jedini način održavanja života na Zemlji (barem u kulturnom krugu Bliskog istoka).

Međutim, isto tako kako umjetno navodnjavanje u praksi nikada nije moglo zamijeniti padaline i učiniti da zemlja donosi rod u izobilju kao za vrijeme kišnog razdoblja, tako ni Aštar Užasni nije mogao zasjesti na prijestolje Baala na gori Sapan. Kako se priča bude nastavila, vidjet će se da njezina narativa do kraja prati smjenu godišnjih doba.

Nakon Baalove smrti i zarobljavanja njegove duše u podzemlju, priča staje jer je na tom mjestu pločica na kojoj je ep zapisan oštećena i nastavlja se tek kada je Anat na neki način uspjela pobijediti Mota, raščetvoriti ga te baciti pticama da ga još više raskomadaju.

Nakon Motove smrti El je sanjao da vidi Baala živog usred velikog obilja i sjaja. Dakle, samom Motovom smrću, koji je smrt, Baal je ponovno došao u život.

Ponovno se priča prekida i potom Anat i Shaps (sunčano božanstvo) traže Baala po poljima uništenim od bitke i rata. Nalaze ga, ali ovaj put živa i snažna i to kako se bori protiv Mota koji je također ponovno živ i već ratuje protiv Baala, kao da se ništa nije niti dogodilo. Oni se bore silovito dok obojica nisu klonuli. Tada Shaps upozorava Mota da se ne bori protiv Baala jer će za to čuti El i zbaciti Mota s njegova prijestolja u Podzemlju.[77] Baal odnosi pobjedu i Mot se povlači u Podzemlje, čija je moć znatno smanjena, dok vlast na cijeloj Elovoj Zemlji koja je nekoć pripadala Motu (sušno razdoblje) prelazi u ruke Baala (kišno razdoblje). Posljedice takvog razvoja događaja su da Baal ponovno donosi padaline i plodnost Zemlji. I tako se završava mit o Baalovu cikličkom životu u tekstovima iz Ras Shamre.[78]

---

[75] Originalno *'ttr'rz* na staro ugaritskom jeziku.

[76] U arapskom *tr*' i danas označava umjetno navodnjavanje.

[77] Jer nakon svojeg povratka u život, Baal je postao El-ov miljenik.

[78] Usp. MARVIN H. POPE, *Baal Worship*, in: *Encyclopedia Judaica*, 2 edition, III, editors: Michael Berenbaum i Fred Skolnik, Macmillan Reference, USA, 2007, pp. 9-11, web page name: Gale Virtual Library , link to web

To je, dakle, jedini izvor koji ovako konzistentno govori što su vjerovali zapadni Semiti u drugoj polovici XII. st. pr. Kr., dok o zapadnim Semitima u VIII. stoljeću nema mnogo podataka osim nešto biblijskih spominjanja, nekoliko natpisa na kamenim stelama i spisa Filona iz Biblosa koji su prilično pouzdani bez obzira na ogroman vremenski razmak,[79] s obzirom na to da se njegove tvrdnje u mnogome slažu s tekstovima iz Ras Shamre.

Glavna zamjetna promjena jest detroniziranje glavnog božanstva zapadnosemitskog panteona, *oca stvorenja, Ela*. El je, kako se čini, pao u zaborav. Određeni su ga krugovi štovali i dalje,[80] ali sudeći po pripisivanju svih njegovih atributa, simbolike pa čak i družice onome za kojeg se zna da je novopridošlica u zapadnosemitskom panteonu - Baalu, čini se da je Baal (ili njegove razne inačice) istisnuo Ela s njegove pozicije glavnog božanstva zapadnosemitskog panteona, osim ako El nikada u feničkoj mitologiji nije niti bio vrhovno božanstvo panteona. Tome u prilog ide činjenica da se njegovo ime kao sveopćeg Boga po prvi put pojavljuje tek na jednom kartaškom spomeniku iz 2. stoljeća po Kristu i nikakav mu raniji spomen božanstva El ne pridaje titulu *vladajućeg među božanstvima*.[81]

O dotičnom Baalu (najvjerojatnije Melqartu), na kojeg se odnosi naslov *Baal*, prema 1 Kr ne saznaje se mnogo toga. Fensham u svojem članku donosi mnoge teorije koje će se ovdje spomenuti i kratko obrazložiti, no jasno je da se i ta kasnija fenička mitologija u mnogome nadahnjuje starijim mitovima istovjetnim onim zapisanima u Ugaritu.[82]

Prva teorija koju Fensham iznosi jest teorija R. du Mesnil du Buissona u kojoj on tvrdi kako je postojala trijada božanstava u Tiru: Baalshamem kao poglavar trijade, potom Baal-Melqart kao njegov sin i na koncu božica Aštarta.

Prema toj bi se teoriji tirski baalizam inkorporirao u Sjeverno kraljevstvo na sljedeći način: Izabela je uvela Melqarta i Aštartu, a Jahvu su stoga vjerojatno identificirali s Baalshamemom koji je u feničkoj religiji vrijedio kao stvoritelj, nebesko božanstvo i sl. Na taj bi način vjera

---

page: http://go.galegroup.com/ps/i.do?id=GALE|CX2587501786&v=2.1&u=imcpl1111&it=r&p=GVRL&sw=w&asid=7d2c34b026c8ed7800104f896b292fc0 ,pristupano: 22. I. 2015.

[79] S obzirom na to da se njegove tvrdnje u mnogome slažu s tekstovima iz Ras Shamre.

[80] Usp. KAREL VAN DER TOOM, BOB BECKING, PIETER WILLEM VAN DER HORST, *El*, in: *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, 2 ed., Koninklijke Brill NV, Leiden, Nizozemska, 1999, p. 277.

[81] Isto.

[82] *…It is clear that the vegetation character of the great storm god, Baal, of Second Millennium B.C. is continuous into the late first Millennium B.C. in different manifestations of Baal, like Melcart and Baal Shamem*. F.C. FENSHAM, *A Few Observations on the Polarisation Between Yahweh and Baal in I Kings 17-19,* in: ZAW 92(1980)I, Walter de Gruiter& Co., Stellenbosch, South Africa, pp. 227 – 236.

Sinajskog saveza poprimila elemente feničke religije, a svi koji su se tom sinkretizmu i *modernizaciji*[83] zemlje odupirali bili su uklonjeni.

Četiri stotine dvorskih proroka, koje je Ahab imao od ranije kao simbol već uspostavljene sinajske religije, ne bi smetali unutar feničke kulturne invazije i bili bi protumačeni kao proroci Baalshamema, božanstva neba i stvaranja. Međutim, iako ova teorija nije sasvim za odbaciti, ona ima ogroman nedostatak. Izvori za postojanje spomenute trijade su mnogo kasnijeg podrijetla i stoga se javlja potreba za ostalim teorijama koje bi bile temeljene na podacima vremenski mnogo bližima Ilijinu razdoblju.

Fensham kao autora druge teorije spominje K. Gallinga. On je pak Baala iz Prve knjige o Kraljevima poistovjetio s Baal-Karmelom. Baal–Karmel bi bio jedno od onih ranih lokalnih meteoroloških baalovskih božanstava koje su štovali Kanaanci prije dolaska Izraelaca.

Informacije o tom božanstvu Galling crpi iz izvora koji datiraju iz rimskog vremena.[84] U svojoj je teoriji prilično rigidan i ne uzima u obzir da Izabeli ne bi bilo u interesu promicati neko opskurno palestinsko božanstvo koje nije ni zastupljeno u panteonu grada Tira.

Njegovu teoriju preuzima i proširuje O. Eißfeldt dodavši da je moguće da se to lokalno palestinsko božanstvo Baal-Karmel, već ionako identično s tirskim Baalom, samo još dodatno poistovjetilo s tirskom inačicom i dalo mu neke svoje minorne karakteristike, poprimilo njegove dominantne karakteristike i utopilo se bez povratka.

---

[83] Iz knjige se o Kraljevima može nazrijeti da je Ahab provodio smišljenu fenicizaciju izraelskog društva i da je utjecaj feničke kulture sezao daleko šire od prihvaćanja Baalove religije, što se može vidjeti po mnogim arheološkim nalazima iz toga vremena koji su po stilu izrade/gradnje nedvojbeno fenički. Usp. ROBERT ALLEN, PENELOPE WARREN, *Omrijeva dinastija*, u: Biblijski atlas, 1. izdanje, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1990., str. 98.; sljedeći citat: *The Iron Age IIB shows numerous connections between Phoenicia and Israel/Judah in the glyptic repertoire and the borrowing of Phoenician iconographic motifs (Keel and Uehlinger 1998: 179–81, 248–62). The widespread use of ashlar masonry implies stylistic and technological borrowing from the Phoenicians, if not use of Phoenician craftspeople, while the large rooms in monumental buildings testify to the importation of cedars of Lebanon, the great length of which was needed to bridge these architectural spans (Holladay 1995: 379–81). On rare occasions, the remains of the cedar wood itself is found preserved in Iron Age strata, a valued commodity traded from Phoenicia to Judah*,
AARON CHALMERS, *Interregional Interaction in the Late Iron Age: Phoenician and Other Foreign Goods from Tell en-Nasbeh*, in: *Material Culture Matters Essays* on the Archeology of the Southern Levant in Honor of Seymour Gitin, ed. John R. Spencer, Aaron J. Brody, Robert A. Mullins, izdavačka kuća Eisenbrauns on behalf of W.F. Albright Institute of Archeology, Winona Lake, Indiana, USA, 2014, p. 63.

[84] Prvi spomen Baal-Karmela je iz IV. st. pr. Kr. što je prilično dugo poslije razdoblja o kojem se govori da bi se ova teorija mogla sa sigurnošću prihvatiti jer pronalazak datira jednostavno prekasno da bi poslužio kao valjani argument za tu teoriju. Drugi problem ove teorije jest taj što se taj spomen može odnositi na bilo kojeg Baala feničkog podrijetla. Galling ga svejedno smatra mjerodavnim jer je kasnije taj Baal-Karmel u rimskim izvorima koje je on koristio bio poistovjećen sa Zeusom, što znači da je prethodno dijelio Zeusove karakteristike i bio, dakle, smatran vrhovnim božanstvom.

Tu pak tirsku inačicu Eißfeldt identificira s Baalshamemom koji je bio vrlo štovan u Tiru u to vrijeme.

M. J. Mulder ide i korak dalje te tvrdi kako Baal-Karmel nije čak morao niti prolaziti kroz neki *proces identifikacije* s određenim feničkim božanstvom, već da to inicijalno i jest bio samo jedan od prikaza Baalshamema ili ako to i ne bi bio slučaj, tada bi se moglo pretpostaviti da je proces poistovjećivanja u to vrijeme bio toliko prirodno uznapredovao da se njegovi vjernici nisu više niti sjećali njegova pravog identiteta te je taj proces identifikacije bio jednostavno (i prešutno) završen onog trenutka kada su vjernici Baalshamema prinijeli prvu žrtvu svojem Baalu na tom žrtveniku nazvavši dotadašnje božanstvo Baalshamemom.

Fensham se najviše zalaže za teoriju da je Baal kojeg se spominje u Prvoj knjizi o Kraljevima zapravo Baalshamem, ali ne odbacuje rješenje koje je kasnije prihvaćeno od strane moderne biblijske znanosti u kojem stoji kako se najvjerojatnije radi o Baal-Melqartu kojeg se može povezati jedno s vegetacijom, plodnošću, vremenskim prilikama, ali i liječenjem.[85]

2.2 Baalov kult

Što se tiče Baalova kulta u Izraelu, trebalo bi prvo govoriti o tome da je Izrael prvotno preuzimao kultove lokalnih kanaanskih zajednica koje je ondje zatekao pa je bilo mnogo *Baalova* za kojima su se Izraelci povodili. Svako je veće kanaansko naselje imalo svoje božanstvo kojemu je njegovo osobno ime pridodavano tituli *Baal*. Takvu su praksu preuzeli i Izraelci te su Jahvi počeli pridavati titulu Baal u smislu gospodar, posjednik, vladar… U to ranije vrijeme (vrijeme sudaca) nije postojalo jedno božanstvo koje se zvalo *Baal* bez nekog dodatka osobnog imena. Također nije postojalo ni univerzalno božanstvo Baala (barem ne na poručju koje je bilo naseljeno Izraelcima), nego je to bila isključivo titula koja se pridavala lokalnim božanstvima. Kultne su radnje, za pretpostaviti je, bile klasičnog zapadnosemitskog tipa, dok se pod utjecajem feničkih gradova mogla širiti i kultna prostitucija, barem u nekim urbanijim kanaanskim sredinama. Sveta su mjesta tadašnje baalovske religije bila određena mjesta velikog zelenila, redovito smještena kod izvora jer su, s obzirom na svoju geografsku smještenost, sva njihova božanstva imala određenu meteorološku funkciju te su stoga s lakoćom mogli poistovjetiti jedno božanstvo s drugim, no to je bila tek kasnija faza razvoja baalovskog kulta.

[85] Usp. F. C. FENSHAM, *A Few Observations on the Polarisation Between Yahweh and Baal in I Kings 17-19,* in: ZAW 92(1980)I, Walter de Gruiter & Co., Stellenbosch, South Africa, pp. 227 – 236.

U toj sljedećoj fazi razvoja baalovskog kulta neke su se druge funkcije počele nadijevati tim lokalnim božanstvima i počelo ih se shvaćati apstraktnije nego ranije.

Sljedeća faza jest primjena naslova *Baal* bez dodataka (Hamon, Gad, Berith i sl.) te su sva ta lokalna božanstva kanaanskih gradića postala objedinjena u tom naslovu koji je sada predstavljao jednu osobu. U tom *posljednjem razdoblju*, dolazi i do promjene u kultu, jer se počinju graditi i hramovi Baalu (po uzoru na Feničane, koji od svojeg ogromnog bogatstva izgradiše brojne hramove svojim božanstvima, pa tako i Baalu). Prinošenje žrtava na uzvišicama nije prestalo, samo je postalo suplementirano kultom u hramu. Razlika doduše je bila u tome što je hram bio smatran rezidencijom božanstva kojem je posvećen. Ne u smislu jedine rezidencije iz koje se nikad ne miče, nego jedne od rezidencija, rasutih diljem Levanta. Vjerovalo se dakle da božanstvo kome je posvećen hram s vremena na vrijeme prebiva u tim svojim rezidencijama, među *svojim narodom*.[86]

O samim se kultnim radnjama sa sigurnošću može reći samo da su se često prinosili plodovi zemlje i prvijenci stoke što je možda u vrijeme sudaca i bio cjelokupni baalovski kult Kanaana. U to se rano vrijeme kult odvijao na malim oltarima koji su uz sebe imali zeleno drvo kao simbol Ašere te je to zeleno stablo uz Baalov žrtvenik trebalo predstavljati njezin idol i sve radnje vezane uz njezin kult.

Na uzvišicama na kojima je za vrijeme ujedinjene monarhije bilo zapovjeđeno održavati Jahvinu službu, nešto se kasnije počelo služiti i Jahvi i Baalu, ali tako da se i Jahvi počelo služiti istim tim baalovskim obredima kako je to posvjedočeno u knjizi proroka Hošeje (Hoš 2,6; 12,12; …).[87]

Brakom Izabele i Ahaba fenička inačica baalizma prodire u Sjeverno kraljevstvo. Ta je inačica kulta uključivala hramsku prostituciju i svakovrsnu drugu pokvarenost.[88] Izabelini

---

[86] Usp. TORE KJEILEN, *Cannanite and Phoenician Religions,* Looklex Encyclopaedia, Lexic Orient, available on the web page: http://i-cias.com/e.o/can_phoe_rel.htm, pristupano: 28. IX. 2015.

[87] Iz ugaritskih se tekstova također saznaje o izgledu nekih baalovskih kultnih radnji te se efektivno može uspostaviti paralelu s nekim dijelovima Jahvina kulta na uzvišicama. Vjerojatno su preuzeti iz baalovske poganske religije iako se to iz Hošejine knjige ne može sasvim jasno razaznati. Sudeći po idolopoklonstvu koje je ondje opisano, može se pretpostaviti da je sinkretizam bio prilično raširen.

[88] Iz ugaritskih je spisa poznato da je Baal, sa svojim sestrama koje su mu bile i supruge ali i s drugim ženama, mnogo konzumirao spolnost te da je čak stupao i u bestijalne odnose. Može se smatrati da je takvo perverzno ponašanje bilo prisutno i u hramskoj prostituciji kulta boga Baala na što, postoji mogućnost, aludira i Hoš 13,2 ; usp. ULF OLDENBURG, *The Conflict between El and Ba'al in Canaanite Religion*, E. J. Brill Leiden, Netherlands, 1969, p. 30, usp. PEGGY LEE DAY, *Anat Ugarit mistress of Animals*, in: JNES, 51(1992)I, III, p. 184, ova djela govore o spomenutim Baalovim nemoralnim i protuprirodnim činima koji su vjerojatno utjecali i na ljude da ih, prigodom vršenja tog strašnog kulta, emuliraju.

proroci su sa sobom donijeli i neke druge feničke običaje vezane uz njihovu inačicu baalizma kao što su samoozljeđivanje i neobuzdana spolnost (po uzoru na Baala i Aštartu). U vrijeme Izabele 1 Kr svjedoči da je postojala i praksa žrtvovanja djece vjerojatno uvezena iz Fenicije[89], a što vidimo iz priče o Hielu iz Betela koji je žrtvovao svoja dva sina pri podizanju grada Jerihona. Ta se praksa tada spominje prvi put i moguće je da se time Hiel nastojao svidjeti kraljevskom paru koji je uvodio svoje nove kultne prakse u Izrael, a ne da bi on na taj način samo nastavljao ranije postojeću praksu (1. Kr 16,34).[90]

Ovu se posljednju tvrdnju može potkrijepiti i mnogim arheološkim nalazima koji upućuju na velik fenički kulturni utjecaj na Izraelsko kraljevstvo toga vremena. Savez sklopljen još za vrijeme Omrija između Sjevernog kraljevstva i feničkog grada-države Tira može se potvrditi i arheološkim nalazištima jer upravo iz toga razdoblja datiraju najraskošnije građevine na području Sjevernog kraljevstva koje su po svojim karakteristikama očito djelo feničkih majstora. Uz građevine su tu još i različiti drugi predmeti kao ukrasni skarabejni pečat sa slovima *yzbl* što bi čak moglo označavati i ime *Izabela*, dakle ime izraelske kraljice. Tu su, naravno, još i mnogi predmeti izrađeni od bjelokosti koji se još i danas mogu naći u Samarijskoj kraljevskoj palači. Malo je vjerojatno da je bjelokost bila nabavljana preko Elata koji više niti nije bio judejska luka,[91] već je realnije pretpostaviti da je bjelokost stizala preko feničke trgovačke mreže.[92]

Usp. MARVIN H. POPE, *Baal Worship*, in: *Encyclopedia Judaica*, 2 ed., III, editors: Michael Berenbaum i Fred Skolnik, Macmillan Reference, USA, 2007, p. 12, web page name: Gale Virtual Library, web page link: http://go.galegroup.com/ps/i.do?id=GALE|CX2587501786&v=2.1&u=imcpl1111&it=r&p=GVRL&sw=w&asid=7d2c34b026c8ed7800104f896b292fc0 , pristupano: 27. I. 2015.

[89] R.E. Brown, *Biblijska teologija Starog i Novoga zavjeta*, KS, Zagreb, 1980., str. 107.

[90] Izvor za cijeli odlomak isto kao i bilješka 78., uz sljedeću bilješku: *Ba'al and Ba'al worship* , in: *Jewish Encyclopaedia*, Funk & Wagnalls, 1905, available on web page: http://www.jewishencyclopedia.com/ pristupano: 4. I. 2015., što se tiče Hiela ovdje ga uzimamo u obzir samo kao simbol ove kultne radnje uvezene iz Fenikije, a ne tvrdimo pritom da je on zasigurno bio povijesna osoba.

[91] Uostalom i 1 Kr nam svjedoči da su tek Ahazja i Jošafat bezuspješno nastojali obnoviti Luku Esjon Geber koja nije mogla biti korištena za vrijeme Ahaba.

[92] Usp. ROBERT ALLEN, PENELOPE WARREN, *Omrijeva dinastija*, u: *Biblijski atlas*, 1. izdanje, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1990., str. 98.

2.3 Popratna božanstva baalovske religije

Popratna su božanstva najčešće bila ženskog spola u obliku Ašere i Aštarte. Obje su bile smatrane božicama plodnosti i u određenom smislu Baalove družice. Njihov međusoban odnos, doduše, nije sasvim jasan. Razlika je ovih dvaju božanstava vjerojatno samo u tome što je Ašera smatrana božicom majčinske nježnosti, a Aštarta erotskog nagona i spolne strasti. Još jedna, možda pomalo spekulativna razlika, jest u tome što se sa sigurnošću zna da je Ašera bila pridavana Elu, vrhovnom božanstvu, kao njegova družica te je tek kasnije kao družica pridavana Baalu što je vjerojatno trebalo simbolizirati njegov vrhovnički položaj unutar panteona koji je inicijalno, kao i Ašera, pripadao Elu. Za Aštartu se pak čini da je bila Baalova družica. Zbog svoje dimenzije erotičnosti, bolje joj pristaje personifikacija s mladom neobuzdanom djevojkom jer je Baal radije bio prikazivan kao mladić pun snage i elana kojem bi, po nekoj logici, prirodnije pristajala mlada i energična družica, nego ozbiljnija, majčinski nastrojena Ašera. Ona bi, bez sumnje, više pristajala viziji ozbiljnog starca Ela (kako ga se sve više počelo zamišljati).[93]

[93] Ovaj odlomak se odnosi na popratna božanstva čiji kultni simboli su bili redovito prisutni kod svakog kultnog mjesta posvećenog Baalu. Ostala (brojna) popratna božanstva se možda spominjalo, možda nije, ali ova dva, sudeći po prisutnosti njihovih idola kod svakog Baalova svetišta su dakle uvijek zastupljena, i zato se jedini ovdje spominju.

2.4 Zaključak 2. poglavlja

Religija baalizma, koju su Izraelci zatekli u Kanaanu, nije bila hegemonistička, odveć nasilna ili na bilo koji način isključiva.[94] Imala je određeni set vlastitosti koje su slabile izraelsku tradiciju i stapale ih s kanaanskim stanovništvom. Međutim, najproblematičnija jest činjenica da je štovanje tih bogova predstavljalo idolopoklonstvo – teški grijeh.

O Jahvi se među narodom vrlo brzo stvorila predodžba kao Bogu saveza i branitelju Izraela, a o Baalu kao božanstvu prirode, kiše, plodnosti i obilja. Izraelci su bili nomadi te su od Kanaanaca preostalih u obećanoj zemlji morali naučiti sve o sjedilačkom načinu života. Kanaancima je, kao pripadnicima zapadnosemitske kulture, svaki dio života prožet svojom religijom pa tako i zemljoradnja o kojoj su egzistencijalno ovisili. Učeći Izraelce zemljoradnji, učili su ih i svojim religijskim praksama i zbunjivali ih svojim sinkretističkim razmišljanjima. Uvjerili su Izraelce da bez štovanja Baala nema smjene godišnjih doba te da će zauvijek zavladati suša, a s njom i smrt. Sinajska se vjera, naravno, nije izgubila, ali sada je srca svojih vjernika dijelila s kanaanskom religijom plodnosti. To je stvorilo uvjete za kasniju kulturnu invaziju koju su potom ostvarile fenička kultura i religija.

Druga stvar jest da je Ahabov primarni cilj vjerojatno bio fenicizirati Sjeverno kraljevstvo počevši od uljudbe, arhitekture, načina života, ekonomije pa zatim i religije kao neizostavnog dijela kulture.[95] Na taj je način u Izrael uveo feničkog Baala kojeg se lako moglo poistovjetiti s palestinskim partikularnim inačicama istog imena/titule. Lako je za pretpostaviti da je pri tome učinjen i pokušaj sinkretizma usmjeren, kako je već opisano, prema sinajskoj religiji. Otuda i nastaje dojam po kojem je (barem u svjetskim kategorijama) mudar i uspješan vladar bio tako slab i kukavan u odnosu prema svojoj ženi. Naime, uz ljubav koju je prema njoj gajio, zasigurno je gledao u njoj i dobru poznavateljicu feničke kulture koju je želio prenijeti u Izrael te joj zbog toga i dao odriješene ruke u tom pothvatu.

[94] A takvu narav vjerojatno može zahvaliti tome što je kanaansko stanovništvo više puta bilo poraženo od Izraela. U protivnom bi, u slučaju poraza, vjerojatno itekako bila nametana Izraelcima jer je u to vrijeme postojala jasna predodžba o ulozi božanstava u ratu te su se sukobi kraljevstava općenito smatrali sukobom njihovih glavnih božanstava. Božanstvo se poraženog naroda i samo smatralo poraženim.

[95] U Semita je svaki dio života bio prožet religioznim obredima te mitološkim svrhama i vjerovanjima, a pogotovo kultnim radnjama koje su prethodile svakom formalnom susretu.

3. Prorok Ilija i njegovo djelovanje

3.1. Povijesna pozadina djelovanja Ilije Tišbijca

Pripovijest koja slijedi bit će ispričana s gledišta mladog čovjeka u obliku neformalnog monologa i poslužiti će kao svojevrsni opis društveno – religijske pozadine izraelskog društva u kojem je prorok Ilija djelovao. Naš imaginarni lik je objeručke prihvatio sve promjene koje je promovirao kraljevski dvor i kao takav će poslužiti kao ogledni primjer razmišljanja pristalica liberalne struje samarijskog društva. Sve će *njegove* tvrdnje i stavovi koje zastupa biti potkrijepljeni znanstvenim otkrićima, arheološkim nalazima, i znanstvenim argumentima. Unatoč neznanstvenom prizvuku ove pripovijesti, ona će uspješno predstaviti pozadinu vremena u kojem je živio prorok Ilija, odnosno poslužit će kao dobar uvod u vrijeme u kojem se radnja 1 i 2 Kr odvija nakon čega slijedi znanstveno tumačenje i produbljivanje sadržaja.

Nailazi se na neke anakronizme poput vlastitih imena kao što je ime *glavnog graditelja Hiela*, što su vjerojatno možda i mnogo kasniji dodaci, no uvjereni smo da je on kao pojedinac zapravo svojevrsno utjelovljenje i simbol svih onih koji su se uključili u rad državnog aparata pod kraljem Ahabom, posebice onih koji su bili na vodećim položajima.[96] Fiktivni lik *glavnog graditelja Hiela* utjelovljuje one koji su željeli napredovati u karijeri te su, ne štedeći ništa, željeli brzo napredovati. Protuteza ovom soju ljudi jest lik Obadije u kojem su očigledno utjelovljeni svi službenici dvora vjerni Bogu koji nisu težili neobuzdanom karijerizmu, nego tek vlastitom održanju ili preciznije: golom opstanku. Ako bi ova dva lika, pa i predstava samih paradigmi čiji su oni simboli, bili kasnija redakcija, sa čvrstom se sigurnošću može reći da su takve pojave u to vrijeme zasigurno postojale uzimajući u obzir ostale elemente koji su omogućavali gotovo savršene uvjete za takav razvoj događaja. To je glavna pozadina

---

[96] *U pristanku uz stanovite zorne izraze štovanje božanstva Baal nema istinskih vjerskih poticaja; posrijedi su samo prividni izgledi ili, bolje rečeno, iščekivanja ne bi li uslijedila neka neposredna materjalna korist. To biva očitim kada je riječ o ljudima na istaknutim državno – društvenim položajima, … (prvenstveno) kod bogataša i trgovaca.* VJEKO BOŽO JARAK, *Iz biblijske povijesti*, Naklada Trpimir, Zagreb, 2009., str. 145; i k tome možemo još dodati i autora koji drži Hiela povijesnom osobom: *U Ahabovo vrijeme ponovno je izgrađen Jerihon, zbog čega se obistinilo Jošuino drevno prokletstvo Jerihona.* ANTO POPOVIĆ, *Uvod u knjige Staroga zavjeta 2 – Povijesne knjige*, KS, Zagreb, 2015., str. 170.; ipak mi ćemo se držati pretpostavke da je on djelo kasnije redakcije, iako je kao simbol zasigurno veoma relevantan za dotično vrijeme, kako to vidi Vjeko Božo Jarak: VJEKO BOŽO JARAK, *Iz biblijske povijesti*, Naklada Trpimir, Zagreb, 2009., str. 145.

uvođenja likova Obadije i Hiela u pripovijest o Iliji u Kjizi o kraljevima.[97]

Kraljevstvo je u svojem najboljem razdoblju još od Salomonova vremena i ujedinjene monarhije. Neki među nama se baš i ne bi mijenjali sa svojim precima za ujedinjenu monarhiju.

I Ahab je kao i Salomon učinio da je srebra u Samariji kao prašine na ulici, skoro svatko danas ima nešto blaga, a mnogobrojni od nas čak i pokojeg konja.[98]

U zemlji se živi sigurno jer je vojska jaka i kralj hrabar, a neprijatelji poraženi. Između Jude i Izraela vlada mir, a sa Feničanima se vode veliki trgovinski poslovi koji donose ogroman novac. Cijela zemlja od toga profitira i naočigled se izgrađuje. Samo u Samariji izgrađena je božanstvena kraljevska palača i hram[99] u kojem vrše svoje svete obrede svi narodi pod nebom. Naš narod, kao i kralj, veoma je tolerantan i otvoren za sve što je novo i dobro za nas. Zato nam tako i napreduje sve čega god nam se ruka dohvati, jer smo otvoreni za sve nove ideje i za suradnju sa svakim tko ima bilo kakvu korisnu ideju koja se tiče našeg napretka i blagostanja.[100]

Naša braća Feničani su nas poučili u mnogim stvarima, a mi želimo postati kao oni da bi i kod nas vladalo takvo bogatstvo i izobilje. Kako bi nam uspjelo biti bogatima i moćnima poput njih ne preostaje nam ništa drugo nego ih onda slijediti.[101]

---

[97] Usp. F.C. FENSHAM, *A Few Observtions on the Polarisation Between Yahweh and Baal in I Kings 17-19,* in: ZAW 92(1980)I Walter de Gruiter & Co., Stellenbosch, South Africa, pp. 227 – 236, autor tvrdi da je literarni doprinos *autora D* bio minoran u pripovijesti o Iliji te da je pripovijest iz 1 Kr 17-19 postojala već koncem IX. st. pr. Kr. To bi i te četiri pripovijesti o Iliji koje se ondje nalaze svrstalo među autoritativan izvor za utvrđivanje vjere i religijske struje kojoj je prorok Ilija i sam pripadao. No, slijedeći Božu Lujića, koji tvrdi da postoje dvije autentične pripovijesti o Iliji (a ne četiri) i da drugi dio pripovijesti o Iliji (koji se prema njemu nalazi u 2 Kr) nije plod D predaje, ovdje će se, iako s određenom zadrškom, promatrati cjeokupnu pripovijest kao predaju koja predatira deuteronomističku tradiciju i okvirno ju uzimati kao valjan izvor. Usp. BOŽO LUJIĆ, *Starozavjetni proroci* , 2. izdanje, KS, Zagreb, 2010., str. 52.

[98] Usp. ADALBERT REBIĆ, *Prorok čovjek Božji,* KS, Zagreb, 1996., str. 33.

[99] ANTO POPOVIĆ, *Uvod u knjige Staroga zavjeta 2 – Povijesne knjige*, KS, Zagreb, 2015., str. 170., *...(Ahab) je sagradio kuću od bjelokosti. I prorok Amos kasnije govori o ležaljkama od slonove kosti (Am 6,4). Riječ je o rezbarijama i ukrasnim predmetima od slonove kosti koje su izradili fenički obrtnici. … pronađene… u ruševinama Samarije.* –što ukazuje na visoki životni standard stanovništva Samarije kao i opsežnu suradnju Sjevernog kraljevstva i grada Tira, dalje u tekstu: *U gradu Samariji se nalazio i Baalov hram.*

[100] Isto, BOŽO LUJIĆ, *Proroci – osoba, vrijeme, poruka*, KS, Zagreb, 2015., str. 27., iako je Ahab imao problema s Aram–Damaskom, Aramejska vojska nikada nije često prodirala u dubinu teritorija te opustošila zemlju, već samo u pogranične dijelove i na koncu sam Ahab umire u *ekspanzivnom ratu* što daje predodžbu vojne snage Sjevenog kraljevstva kao jednake onoj Aram-Damaska (s obzirom da se sjevernjačkoj vojsci morala pridružiti Judejska vojska da bi zajedno bili nadmoćniji), ona epizoda u Aramejsko – izraelskom ratu kada je Ben Hadad opsjeo Samariju se više nije ponovila (usp. 1 Kr 20).

[101] ANTO POPOVIĆ, *Uvod u knjige Staroga zavjeta 2 – Povijesne knjige*, KS, Zagreb, 2015., str. 170., *…(Ahab) je sagradio Kuću od bjelokosti. I prorok Amos kasnije govori o ležaljkama od slonove kosti (Am 6,4). Riječ je o*

Naša kraljica Izabela je prava osoba na pravom mjestu. Odgojena je na dvoru kralja Etbaala i dobro je upoznata s tirskom upravom i svim važnim stvarima koje se tiču stjecanja bogatstva. Ona savršeno dobro savjetuje našeg kralja kako da te reforme u našem kraljevstvu budu što brže i opsežnije, kako bismo živjeli u još većem blagostanju i postali još sretniji nego sada.[102]

Kako stvari stoje naša djeca neće više nikada morati iskusiti svu tegobu siromaštva, rata i bijede. Kada izgradimo sve tvrde gradove koje naš kralj planira izgraditi i načinimo sva bojna kola koja još trebamo načiniti, neće nam biti ravna od rijeke do rijeke i nećemo se trebati bojati više nikoga.

Mi smo u svojoj biti pobožan narod. Imamo mnogo svećenika i žrtvenika te poštujemo sve bogove uz našeg Boga koji nas je izveo iz Egipta i doveo u ovu zemlju. Nije se dobro zamjeriti niti jednom bogu, jer što ako nam Baal uskrati kišu ili nas Jahve kazni kugom? Baal je našoj braći Feničanima dao ogromno bogatstvo i blagoslovio ih mnogostruko, a otkad je kralj Ahab počeo štovati Baala taj blagoslov se počeo širiti i na našu zemlju. Znaš kako kažu: Jahvi služi, a Baalu se ne zamjeri ili obratno.[103] Uopće nije važno kako si tko želi uzeti, dok god taj netko ima zdravlja i novca, znači da mu njegova religiozna kalkulacija funkcionira i da ju je složio dobro. Sve ostalo su nepotrebni obziri.[104]

Tu i tamo ima ispada onih *bezumnika*[105] što stalno hodaju okolo i žive još uvijek pod šatorima želeći ugoditi samo Jahvi jer On želi da se tako živi zauvijek[106], ali to je jednostavno previše i to je nemoguće obdržavati. Kralj ih polako uklanja kako ne bi uznemiravali ovaj naš dobri narod.[107]

Prije nekog vremena završena je gradnja Jerihona. Čujem da je Hiel voditelj poslova, za uspjeh našeg slavnog kraljevstva i blagoslov novoizgrađenog grada žrtvovao svoja dva sina.

---

rezbarijama i ukrasnim predmetima od slonove kosti koje su izradili fenički obrtnici. … pronađene… u ruševinama Samarije. S obzirom da su pozivani majstori iz Fenikije, jedini logični zaključak jest da se visoko cijenio fenički stil i feničke majstore, a to ukazuje i na to da su u Sjevernom kraljevstvu i ostali elementi feničke kulture bivali cijenjeni nauštrb domicilne izraelske.

[102] Isto; *Za razliku od mnogih žena na Salamonovu dvoru, Izabela je jedina i ujedno središnji lik na Ahabovu kraljevskom dvoru*.

[103] BOŽO LUJIĆ, *Proroci – osoba, vrijeme, poruka*, KS, Zagreb, 2015., str. 27.

[104] Isto, str. 35.

[105] Ovdje se namjerno koristi pogrdan naziv za Rekabovce i karizmatične proroke slične Rekabovcima, kako bi se bolje dočarao stav članova liberalne struje unutar društva Sjevernog kraljevstva.

[106] Isto; s ovim je izražena kriva predodžba o tome što Bog zahtijeva od svojeg naroda.

[107] Isto, Što bi predstavljalo drugu vrstu krajnosti naspram nazirejskim Rekabovcima, gdje su mnogi Izraelci prihvativši sjedilačku kulturu prihvatili i vjeru sjedilačkog kanaanskog stanovništva.

Svog prvijenca za temelje, a svog mezimca za gradska vrata. Ne znam, ja to ne bih,[108] ali ako ćemo govoriti iskreno, Feničani koji to već dugo čine kod sebe sada zaista žanju svoje plodove Baalove naklonosti. Želimo li ih ikada doseći čini se kako ćemo još mnogo toga morati žrtvovati da bismo to i uspjeli.[109] I kralj je pohvalio Hielovu ogromnu žrtvu, kako u gradnji Jerihona, tako i u predavanju svoja dva sina u ruke Baalu radi blagoslova nad narodom i zidovima novopodignutog grada Jerihona. Kralj je napomenuo kako je Hiel uzor pravog pobožnog i radišnog Izraelca i da njegova žrtva za domovinu i grad Jerihon neće biti zaboravljena. Hiel je bio odmah određen da radi i na mnogo većim projektima zajedno sa svojim tirskim kolegama i to ništa manje, nego na završetku kraljeve *Bjelokosne palače* u Samariji.[110]

Za par dana idemo prinijeti žrtvu u Betel da zahvalimo Bogu na svemu. Naši bikovi betelski su naša dobra stara tradicija i njih nikako ne bismo smjeli zanemariti. Lijepo ćemo se tamo provesti i posvetit ćemo se Baalovim svećenicama koje tamo rado dolaze te radi kojih mi rado odlazimo. Baš me zanima je li mi se supruga i ovaj put posvetila Baalu kod njegovih svećenika kada je išla žrtvovati.[111] (Usp. 1 Kr 16, 28 – 22, 39)

[108] Ovom rudimentarnom konstrukcijom naznačuje nesigurnost govornika s obzirom na to da je takav način žrtve do tada bio nepoznat i da je tu praksu uvela tek kraljica Izabela preko proroka koje je sa sobom dovela. Označava i tek početak prakse žrtvovanja djece u Izraelaca, a što će se kasnije ukorijeniti, iako fenički utjecaj nikada više neće biti tako snažan kao u to vrijeme.

[109] U Kuntillet Ajrudu su pronađeni artefakti sa natpisima na feničkom jeziku. Na dva od pet natpisa se zaziva Jahve u molitvi za blagoslov. Ovo možemo tumačiti na dva načina: Ti predmeti su pripadali feničkim trgovcima koji su željeli udobrovoljiti božanstvo kraljevstva u kojem se nalaze (primjera radi, mogli bismo ih usporediti sa doseljenicima u Samariji nekoliko desetaka godina kasnije, kada su tražili da im se pošalje jedan od Božjih svećenika da ih pouči bogoslužju zemlje (2 Kr 17,26), ili su to ipak mogli biti Izraelci iz Sjevernog kraljevstva koji su naučili i prihvatili fenički jezik i kulturu, ali nisu napustili svoju religiju, što bi u tom slučaju značilo da su prihvatili feničku kulturu kao superiorniju svojoj, te su se fenicizirali do te mjere da su govorili i fenički jezik kao vlastiti. Usp. ZE'EV MESHEL, *Kuntillet 'Ajrud*, in: Expedition, 20(1978)I, p. 53.

[110] *U pristanku uz stanovite zorne izraze štovanje božanstva Baal nema istinskih vjerskih poticaja; posrijedi su samo prividni izgledi ili, bolje rečeno, iščekivanja ne bi li uslijedila neka neposredna materjalna korist. To biva očitim kada je riječ o ljudima na istaknutim državno – društvenim položajima, …(prvenstveno) kod bogataša i trgovaca*. VJEKO BOŽO JARAK, *Iz biblijske povijesti*, Naklada Trpimir, Zagreb, 2009., str. 145. Na taj se način promatra i Hiela, odnosno soj ljudi čiji je on predstavnik.

[111] *The Calf image at Bethel… were intended as pedestals for the enthroned Lord (much like the ark of the covenant in Jerusalem) and not as idols. But Hoshea indicates that under the influence of Baal worship, which depicted Baal as a bull, the calves themselves became the objects of worship and devotion and thus idolatrous.* Usp. BRUCE C. BIRCH, *Hoshea, Joel and Amos*, Westminster John Knox Press, Louisville, Kentacky, USA, 1997, p. 92. I potom: *All these places (Mizpah, Tabor, Shittim) were shrines at one time or another connected with Baal worship*. Isto, str. 61., kao i sam dio knjige Hošejine u kojem piše: *Poslušajte ovo, svećenici, pazi, dome Izraelov, dome kraljev, de posluhni, jer vaš je sud! Vi ste bili zamka u Mispi i mreža napeta na Taboru*. (Hoš 5,1) Iz navedenih pasusa se dade naslutiti da su svećenici uzvišica vršili i službu idolsku na uzvišicama Bogu Izraelovu namijenjenim, skupa sa službom pravom Bogu, uostalom to je posebice za Ahabovo vrijeme jedina logična pretpostavka s obzirom da je u Ahabovo vrijeme Jahvin kult bio na svakom polju društvenog života potiskivan do krajnjih granica.

Vrijednosti su se ispremiješale, sve do čega su držali njihovi očevi više nije bilo važno, ostala je samo ljuštura tradicije i površno održavanje običaja koje samo umiruje iznakaženu savjest. Cijeli je narod postao zbunjen. Od tolerancije lokalnih palestinskih baalova, došao je do pozicije u kojoj sinkretizam više nije predstavljao problem. Zakon Jahve nad vojskama postao je prazna floskula koju je svatko natezao kako mu se svidjelo, a posebno su se u tome isticali svećenici i proroci povezani uz kraljevski dvor.

Ovaj kratki monolog je bez sumnje možda očiti anakronizam, ali ono što predstavlja jest atmosfera ravnodušnosti koju je narod Sjevernog kraljevstva gajio prema vjeri svojih očeva. Narod je bio zbunjen mnogim stvarima uključujući i vrlo snažan dojam o tome kako Jahve nije Bog sjedilačke – poljoprivredne kulture, već isključivo nomadske. Tako su to uostalom protumačili i Rekabovci koji su još uvijek živjeli pod šatorima kao Izrael nekada.

Ovaj monolog, uza sve svoje nedostatke, želi ukazati i na stvarnost u kojoj je Baalova religija službena religija i gdje se ona izvorna Izraelska religija smatra pomalo zaostalom. Posebice ako je ortodoksna i ne priznaje novouspostavljeni sinkretizam izraelske izvorne vjere i baalizma. Situacija je izrazito teška za one koji su ostali vjerni Sinajskom savezu. S jedne strane tu su oni koji se zalažu za napredak zemlje, s druge strane tu su tradicionalističke struje koje bi možda i mogle gajiti simpatije prema ortodoksnim vjernicima, ali se na njih nikako nije moglo osloniti jer su već bili pod povećalom. Mahom su smatrali pravovjerne fanaticima, a sebe umjerenima i razboritima u vjeri. Kako se vidi iz Hielovog primjera, oni koji su postali *progresivni* u svojim stavovima i djelovanju te brzi u prilagođavanju i uvođenju novih feničkih običaja, u društvu su napredovali i bivali cijenjeni. Tradicionalisti su bili uvelike tolerirani, a pravovjerni proganjani.

Druga stvar jest ta da je već Omri, a potom i Ahab još više umnožio bogatstvo zemlje, što je u onovremenoj kulturi vrijedilo kao jasan znak Božjeg blagoslova i božanskog odobravanja kraljevih postupaka. Proroci koji su živjeli prije Ahabovog vjerskog progona su to vjerojatno nijekali, sve dok i njih nije pohvatao. Ostavio je one proroke pravoga Boga koji su mu to tumačili upravo na taj način – ako zemlja ima bogatstva i uspjeha, zasigurno je Bog zadovoljan kraljevim djelima.

Što se tiče naroda, može se samo nagađati da se vodio logikom: *Što valja, ne treba mijenjati*, pa je tako narod štovao i Baala i Jahvu jer za ikakvu promjenu nije niti bilo poticaja osim nekoliko proroka koje je kralj ušutkao. Kralj i narod potom su bili popraćeni samo blagoslovima mnoštva lažnih proroka što su se predstavljali kao proroci Jahve Boga i kojima

je na umu bilo stjecanje bogatstva i strah za svoj život. Iz tih razloga je većina *proroka Gospodnjih* završila tako da je odobravala kraljeve bezbožne prakse.

Sve uzvišice su ostale kakvima su bile i ranije. Na njima je zasigurno još uvijek bila vršena služba Božja, ali uz mnoge sinkretističke prakse, dok na koncu nije došlo do toga da se na svakom žrtveniku zaziva Baal.

Krivo poučen od strane sinkretističkog svećenstva i konformističkih dvorskih proroka, narod je sve nijemo promatrao i dopuštao da se to događa, stajući na stranu kralja i njegovih proroka. Do Ilijina je vremena ostao samo *ostatak* vjeran Jahvi, ne predajući se pokvarenosti koju je uveo Ahab. Mnogo govori i činjenica da Ilija, nakon žrtve na Karmelu, nikome od Izraelaca nije vjerovao da će ga zaštititi od Izabele, nego je nakon Izabeline prijetnje kao *glavom bez obzira* pobjegao u Južno kraljevstvo.

Nadalje, nemoral naroda također je dosegao nove ponore i to preko baalovskog kulta kraljice Izabele koja je promovirala raznovrsne kultne orgije, čiju se popularnost u široj populaciji ne može utvrditi. Ipak, zna se da je ta praksa bila poticana od strane kraljevskog dvora i da se nije odvijala u nekom zakutku gdje su bili samo odabrani. Za pretpostaviti je da je za uspjeh u kraljevstvu trebalo činiti i odobravati sve ono što i sam kraljev dvor čini.

U priču se treba uključiti i ravnatelja Ahabova dvora Obadiju, tradicionalnog izraelskog vjernika. Moguće je da se tako i izjašnjavao, ali protiv kralja i njegovih postupaka nije podizao glasa, nego je očito dio one *konzervativne* pasivne struje kojoj su vjerojatno pripadali i Ahabovi dvorski (Gospodnji) proroci iz Jizreela. Može se pretpostaviti da su, kao i svugdje, tako i u Sjevernom kraljevstvu, postojale dvije struje: prva proizraelska i pomalo tradicionalistička, te druga u koju se, uz mnoge od Izraelaca, svrstavalo i preostalo kanaansko pučanstvo.[112] Tu struju bi se današnjim rječnikom moglo označiti kao *liberalnu*, odnosno onu koja teži kozmopolitizmu,[113] permisivnom moralu i podložnosti stranim vjerskim i kulturnim utjecajima. Ona je urbanizacijom koju se pojačano počelo provoditi još za vrijeme ujedinjene monarhije, daleko više profitiral.[114] Za vrijeme ujedinjene monarhije urbanizacijom se oslabilo plemenske veze, uništilo polunomadski način života i iskorijenilo Izrael iz njegova prirodnog okruženja.[115] Izrael se pobliže pomiješao s obližnjim kanaanskim stanovništvom što

[112] Usp. CELESTIN TOMIĆ, *Ilijino vrijeme*, PHFK, Zagreb, 1985., str. 49.
[113] S obzirom da je ovoj struji pripadao urbaniji kanaanski element.
[114] Usp. EMANUEL PFOH, *Dealing with Tribes and States in Ancient Palestine*, in: SJOT, 22(2008)I, p. 96.
[115] A to su bili elementi koji su Izrael, uz plemensku pripadnost, poticali na vjernost Jahvi.

je uzrokovalo situaciju u kojoj je poganski utjecaj jačao, a plemenski tradicionalni (izraelski) sve više slabio.

Omrijeva je dinastija očito bila više naklonjena ovoj liberalnoj struji s obzirom na to da je o Omriju izrazito malo podataka u Bibliji (1 Kr 16, 16-28) i da se o njemu govori izrazito loše - da je … *činio zlo u očima Jahvinim i bio gori od svojih prethodnika*. A on je izgradio Samariju, osigurao zemlji mir i podigao standard naroda do relativno visoke razine.[116]
Ovakvu njegovu orijentaciju možemo potvrditi i arheologijom,[117] jer se u karakterističnom stilu gradnje, koji je nastao za potrebe njegovih građevinskih pothvata, očituju prilični fenički utjecaji.[118] Po činjenici sklapanja braka između svoga sina i nasljednika Ahaba i kćeri Etbaala – Izabele,[119] može se reći kako je još Omri Sjeverno kraljevstvo počeo otvarati stranim (prije svega feničkim) utjecajima u većoj mjeri.

Postoje i neke naznake da Omri nije Izraelac, nego Kanaanac ili čak podrijetlom i izvan područja nekadašnje ujedinjene monarhije. Ako se to uzme u obzir, ne treba začuditi zašto je, umjesto one tradicionalističke, odabrao ovu liberalnu političku snagu.[120]

Nakon pobjede u građanskom ratu, put mu je k transformaciji Izraelskog kraljevstva, kao pobjedniku, bio otvoren. S obzirom na to da nije bio odgajan u *vjeri otaca*, nije promatrao svijet kroz leće izraelske vjerske tradicije, nego kao i svi okolni narodi kroz uspjeh, profit i svjetsku moć te je njegova politika vodila zemlju prema ostvarenju upravo tih vrijednosti. To što ga je biblijski pisac označio *gorim od svojih prethodnika* može se protumačiti kao reakcija na reforme koje je Omri uvodio u zemlji da bi ostvario već navedene ciljeve, a koje se ni jedan od prethodnih izraelskih kraljeva nije usuđivao poduzeti.

---

[116] Usp. ISRAEL FINKELSTEIN, AMIHAY MAZAR, *The Quest for the Historical Israel – Debating Archeology and the History of Early Israel*, The Society of Biblical Literature, Houston, Atlanta, USA, 2007, p. 162.

[117] Bogatstvo koje je Ahab stekao očituje se još i danas u obliku arheoloških nalazaka u Megidu i Hasoru, a što su bila velika skladišta izgrađena upravo u njegovo vrijeme. No, najveći dokaz njegova bogatstva jest kuća od bjelokosti u Samariji koja mu je služila kao palača ;Usp. PAUL LAWRENCE, *Izraelski kraljevi,* Atlas biblijske povijesti, KS, Zagreb, 2012., str. 82. - 83.

[118] Zapravo u protojonskom stilu koji je, kako se čini, mogao doći samo od Feničana, ali o tome kakav su stil onog doba Feničani u svojoj zemlji zaista koristili, ne može se, zbog neistraženosti arheoloških lokaliteta toga područja, mnogo reći.; isto.

[119] Usp. CELESTIN TOMIĆ, *Ilijino vrijeme*, PHFK, Zagreb,1985., str. 50.; DAVID F. PAYNE, *Kingdoms of the Lord: a History of the Hebrew Kingdoms from Saul to the Fall of Jerusalem*, The Paternoster press, New Hampshire Exeter, 1981, p. 72.

[120] *From iron I to iron IIB, there is a certain centralization from the countryside towards a number of new and old urban centers attested.* EMANUEL PFOH, *Dealing with Tribes and States in Ancient Palestine*, in: SJOT, 22(2008)I, p. 112.

Naravno, ipak je morao biti oprezan s tom tradicionalističkom strujom te je zasigurno i on službeno ispovijedao vjeru u Jahvu te žrtvovao bikovima u Betelu i Danu. Pretpostavlja se da je imao i svoje dvorske proroke koji su vjerojatno bili jedan od neizostavnih aspekata svakog kraljevskog dvora, te da su to dvorski proroci koje je Ahab naslijedio.

Došavši na vlast, Ahab je provodio očito istu politiku kao i njegov otac, no hrabrije i odlučnije. Posljedica toga jest ostvarenje suradnje i kanaanskih elemenata sjevernjačkog društva kao i ostvarenje suradnje sa Izraelcima čiji je kralj i bio. Uz takvu se politiku mogao okoristiti i strancima koji su se počeli osjećati mnogo ugodnije u tako tolerantnom kraljevstvu koje je bilo veoma otvoreno za strane utjecaje. Najzastupljeniji strani utjecaji u njegovo vrijeme bili su oni fenički. Zadržavši dvije prijestolnice[121] koje su trebale predstavljati kraljevu brigu o dvjema sukobljenim strujama u kraljevstvu: starosjedilačku – kanaansku i izraelsku, po definiciji tradicionalističku (iako svi Izraelci nisu pripadali ovoj konzervativnijoj struji), ostvario je političku ravnotežu u državi i osigurao mir od nutarnjih napetosti koji su sve do tada bili državni neprijatelj broj jedan.[122]

Kanaanska je struja uvijek bila liberalna, iako je kasnije bilo i mnogo Izraelaca koji su se po svojim stavovima slagali s ovom linijom i na koncu dijelili afinitet naspram stranih utjecaja. Još od razdoblja Omrijeve vladavine, primjereniji naziv za tu političku snagu bi mogao biti jednostavno *liberalna* umjesto *kanaanska*, s obzirom na to da je imala veliki broj pristaša i među Izraelcima.[123]

Kako smo već spomenuli za prijestolnice Sjevernog kraljevstva su bili određeni Samarija i Jizreel. Što se tiče Samarije, stvar se čini prilično jasnom. Ona je na razmeđi područja kanaanskog i izraelskog stanovništva te je sukladno tome bila izmiješanog sastava. Nije bila

[121] ISRAEL FINKELSTEIN, AMIHAY MAZAR, *The Quest for the Historical Israel – Debating Archeology and the History of Early Israel*, The Society of Biblical Literature, Houston, Atlanta, USA, 2007, p. 162 : *… Omride dynasty initiated large scale, monumental, architectural building projects… At both Samaria and Jezreel, large rectangular enclosures were constructed and surrounded by a double wall system with a spacious courtyard at it's center.* Bjelokosna je palača u Samariji, dakle, izgrađena kasnije, no uočljivo je da su palače impozantnog tipa bile izgrađene samo u Samariji i Jizreelu.

[122] Dakle svakako velika prijetnja, iz čega bismo možemo iščitati Ahabovu revnost u iskorjenjivanju istinskih proroka, koji su govorenjem istine ugrožavali krhku društvenu ravnotežu.

[123] Ovdje se ne želi pretpostavljati neke anakronističke postavke, već samo ustvrditi kako je izraelski, kao i svi drugi narodi, među sobom imao podjelu na progresivne i konzervativne snage, kao što je bio slučaj i pri izboru prvog kralja kada se izraelski *corpus* podijelio na dvije frakcije. Stvar je jedino u tome što se, pridruživanjem kanaanskog elementa, ova liberalna frakcija pojačala, iako su i svi kanaanci morali štovati Jahvu. Neki su ostali vjerni i nakon što je ujedinjena monarhija propala i što su sjeverni kraljevi počeli provoditi politiku tolerancije te se na koncu i asimilirali s izraelskim narodom.

grad koji je prije pripadao Izraelcima ili Kanaancima, već grad koji je kralj izgradio i naselio, barem u njegovim počecima, kim je on htio.

Jizreel se ne spominje ni na egipatskim ni akadskim spomenicima, što primarno znači da je novijeg nastanka.[124] Njegovo je ime teoforičnog karaktera i glasi *Bog neka da plodnost*. Sudeći po vremenu nastanka i njegovom imenu, grad je, najvjerojatnije od samog početka, bio naseljen izraelskim stanovništvom. Do Ahabova je vremena očito postao važno mjesto i u isto vrijeme utvrda tradicionalizma. Te je iz ta dva razloga baš on odabran za drugu prijestolnicu kako bi postigao političku ravnotežu u zemlji.

Kako je već napomenuto, stanovništvo se Jizreela više držalo Mojsijeva zakona koji je u nekim temeljnim stvarima bivao održavan. S obzirom da je grad oduvijek bio naseljen izraelskim stanovništvom, postao je utvrda tradicionalne izraelske religije i sredina u kojoj se u mnogome držao Mojsijev zakon. Za pretpostaviti je da se grad i povećao primajući poveći broj izraelskih doseljenika koji su iz ruralnih naselja bili nasilno premješteni u gradove[125] i to do te mjere da se u nekim drugim gradovima kanaansko stanovništvo ili raselilo ili asimiliralo pa se situacija možda znatno i promijenila. Jizreel je od samog početka bio isključivo izraelski grad, a u vrijeme Ahaba postao je i druga prijestolnica[126] te glavni bastion tradicionalne struje,[127] a Samarija liberalne.

Samarija je, međutim, bila prilično veći grad koji je, zbog obilne trgovine i otvorenosti stranim trgovcima koji su preferirali poslovati u Samariji, mnogo više profitirao od Jizreela. No Jizreel nije niti bio na glavnim trgovačkim putovima, da bi mogao uspješno parirati Samariji, na tom području.

---

[124] Barem što se tiče ostalih gradova na tom području.

[125] *From iron I to iron IIB, there is a certain centralization from the countryside towards a number of new and old urban centers attested*. EMANUEL PFOH, *Dealing with Tribes and States in Ancient Palestine*, in: SJOT, 22(2008)I, p. 96. ;primijećeno je da je u periodu ujedinjene monarhije dobar dio ruralnog stanovništva preseljen u gradove što se obično događalo u trenucima opasnosti ili su to pak znakovi organiziranog državnog aparata koji je te ljude preselio iz nekih svojih razloga(kao npr. grupiranje radne snage za građevinske pothvate ili balansiranje etničkog sastava urbanih sredina) s obzirom na to da je sve do ujedinjene monarhije većina urbanih sredina bila u rukama Kanaanaca.

[126] Usp. CELESTIN TOMIĆ, *Ilijino vrijeme*, PHFK, Zagreb, 1985., str. 51. – 52.

[127] U Jizreelu se ne može naći mnoštvo arheoloških ostataka koji bi bili feničkog tipa. Iako je grad bio *zimska prijestolnica* (te bi po tome zahtijevao da bude među prvima izgrađen) i u kojem bi još i više nego u Megidu i Hazoru kao gljive poslije kiše trebale nicati zgrade po uzoru na Samariju: zgrade vidljivih obilježja feničke arhitekture. To uvelike nedostaje te može značiti da su izraelski kraljevi očito namjerno nastojali zadržati njegov stari izgled što govori u prilog činjenici da je Jizreel bio prijestolnica (umjerenijeg) tradicionalizma u kraljevstvu. Usp. MARIA EUGENIA AUBET, *The Phoenicians and the West: Politics, Colonies and Trade*, Cambridge University Press, 2001, p. 47.

S obzirom na toliko mnogo stranaca u svojoj sredini[128] i na novoizgrađeni Baalov hram, bez sumnje bi trebalo prihvatiti činjenicu da je Samarija postala središte liberalne struje. Kada se uz to uzme u obzir i prisutnost političke i ekonomske elite Sjevernog kraljevstva, za koju se zasigurno može reći da nije bila drugačijeg ponašanja od svih dotadašnjih kraljeva, ova tvrdnja postaje još vjerojatnijom. Gotovo je svaki samarijski kralj *…činio što je zlo u očima Jahvinim, kao što su činili njegovi oci; nije odstupao od grijeha Jeroboama, sina Nebatova, koji je na grijeh naveo Izraela* (2 Kr 15,9) i tako zavodio sav narod nad kojim je imao vlast. U tome su mu obilato pomagali njegovi dvorjani i činovnici koji su, želeći se dodvoriti kralju, zasigurno provodili identičan moralni život te tako pojačavali utjecaj pokvarenosti koja je zavladala u glavnom gradu. Takva je situacija neminovno morala za sobom povlačiti i veliku dozu tolerancije i vjerskog laksizma koji je Samariju pretvorio u pravu utvrdu liberalne političko – kulturalne struje Sjevernog kraljevstva.

Kralj je imao palače u oba grada. Razlika je što je ova u Samariji bila daleko luksuznija i impozantnija od ove u Jizreelu, i to vjerojatno zato što je kralj preferirao Samariju. Razlozi njegove preferencije su zasigurno u tome što ondje nije morao održavati Sinajski zakon u tolikoj mjeri pa niti naizvanjski, kako je to bio slučaj u Jizreelu. Samarija je potom bila trgovačko središte i zbog uređivanja mnogih poslovnih stvari i izvršavanja sudske vlasti, kraljeva je prisutnost vjerojatno bila potrebnija u Samariji, nego u Jizreelu, koji je bio smatran njegovom *zimskom palačom*.[129] Još jedan problem bio je u tome što je njegova žena Izabela bila poganka, što znači da njezina duža prisutnost u Jizreelu, središtu tradicionalističke struje, sigurno ne bi bio razlog posebne radosti.

Za Samariju je, u kojoj se vrtio mnogo veći novac nego u Jizreelu, sasvim logično da s vremenom postane prava središnjica kraljevstva i da međunarodne trgovačke ispostave budu utemeljene ondje. Takav bi razvoj događaja kralja potaknuo da taj grad veličanstveno izgradi, s veličanstvenom bjelokosnom palačom kao krunom svega svojeg kraljevskog sjaja. Stoga se s priličnom sigurnošću može utvrditi da je Ahab zaista preferirao liberalnu struju i vodio zemlju baš u tom pravcu.

Međutim, da nije zanemarivao (niti je to smio) niti tradicionalističku struju (kako to predlaže Prva knjiga o kraljevima) očito je iz nekoliko činjenica iz Knjige o kraljevima. Ahab ima

---

[128] Središte je grada bilo popunjeno samo tirskim trgovcima koji su ovdje imali svoju poslovnu četvrt (i zasigurno mnoštvo svojih svetišta) . To je sasvim jasan indikator snage njihova utjecaja na strukture vlasti i stanovništvo Samarije što ju oslikava kao izrazito liberalan grad. Isto str. 47.

[129] Usp. ISRAEL FINKELSTEIN, AMIHAY MAZAR, *The Quest for the Historical Israel – Debating Archeology and the History of Early Israel*, The Society of Biblical Literature, Houston, Atlanta, USA, 2007, p. 113.

četiri stotine Jahvinih proroka koji djeluju kao dvorski proroci te bogobojaznog Obadiju zadržava na visokom položaju upravitelja njegova dvora u Samariji (1 Kr 18,1-13)[130] i ne zabranjuje niti mijenja provođenje Sinajskog zakona u Jizreelu (1 Kr 21, 9-13). On je očigledno progonio radikalnu frakciju unutar tradicionalističke struje koja se željela doslovno držati Mojsijeva zakona.

Također je za pretpostaviti da su kultne orgije u čast Baalu bile održavane izvan tradicionalističkih uporišta kakvo je bio Jizreel. Ipak, s obzirom da je svojevrsni *kompromisni sinkretizam*[131] sinajske i feničke religije bio službeno promican, za pretpostaviti je da su se kultne orgije događale i u državnim svetištima: Betelu i Danu, gdje su dolazili i oni tradicionalnijih nazora te se malo pomalo gubili u svojim uvjerenjima.

Tradicionalnoj ili radije konzervativnoj struji bilo je stalo samo do toga da se takve stvari na njihovom području ne događaju. Činjenica što se cijeli Izrael, kao i dijelovi njihovih zajednica, pomalo povode za tim, bila je za njih *tabu* tema koja se uvijek, iz straha pred vlašću, *gurala pod tepih*. Vrlo se dobro znalo kako su završili oni koji su se usudili podići glas pa bili oni čak i među prorocima.

[130] Obadija pita Iliju: *Zar nije poznato mome gospodaru što sam učinio kad je ono Izebela poubijala proroke Jahvine? Sakrio sam stotinu proroka, po pedeset u jednu spilju, i kruhom ih uzdržavao i vodom.* To implicira da je ta činjenica, u tradicionalističkim krugovima, prilično poznata. To nije moglo promaći Ahabu koji vjerojatno nije želio reagirati ili je to smatrao glasinama. Neki autori doduše tvrde da je Obadija bio skriveni pobornik Sinajske religije. Usp. THOMAS LEE CONSTABLE, *Notes on 1. Kings*, Sonic Light, 2013, p. 68, available on web page: http://www.soniclight.com/, no u ovom se radu neće slijediti. Jedina mogućnost jest da je Obadija zaista bio pobornik Sinajske religije, ali one radikalne tradicionalističke struje – što je zaista skrivao, ali imao i razloga skrivati. On je, po tom scenariju, potajno odbacivao sinkretizam dvorske religije i štitio pristalice radikalne tradicionalističke struje od kojih su proroci koje je skrivao zasigurno bili najvatreniji među članovima te struje.

[131] Usp. RONALD BARCLAY ALLEN, *Elijah the Broken Prophet*, in: JETS, 22(September 1979)III, p. 199.

3.2. Ilija Tišbijac – podrijetlo

U takvo okruženje dolazi prorok Ilija Tišbijac, i nastupa, što će za njega s vremenom postati sinonimno, iznenada, bez ikakvih naznaka ili upozorenja, silovito i uvijek iz nepoznatog.

Što se tiče njegova podrijetla, o njemu se zna samo da je: התשבי מתשבי גלעד tj. *Ilija Tišbijac iz Tišbe Gileadske*.[132] Kada započinje priču o događajima najvećeg proroka svih vremena, autor Knjige o kraljevima o njegovu podrijetlu govori samo toliko.[133] Nema imena njegova oca ni njegova plemena, kao ni ičeg drugog što bi moglo okarakterizirati njegovo podrijetlo ili poziv što s Elizejem i drugim kasnijim prorocima nije bio slučaj. Dakle, prva riječ označava Iliju kao *Tišbijca* (התשבי). Ta oznaka danas ne govori ništa jer je to, u cijelom sv. Pismu, prvi i jedini spomen grada *Tišbe*.[134]

Drugi dio te opisne konstrukcije glasi מתשבי גלעד, što bi u doslovnom prijevodu glasilo *(onaj) koji dolazi između današnjih stanovnika Gileada*. LXX pak donosi pomalo drugačiji prijevod koji je prevladao u Vg i svim kasnijim prijevodima, a glasi: *Ηλιου ὁ προφήτης ὁ Θεσβ'ιτης εκ θεσβων της Γαλααδ*. Na moderne se jezike sa *koine* grčkog prevodi kao *Ilija Tišbijac iz Tišbe Gileadske* i na taj način skriva jednu drugu dimenziju ili moguću aluziju teksta. To je aluzija na to da je Ilija, jer tekst ne donosi druge podatke o njegovu podrijetlu, možda i od nekog drugog naroda. To za kraj s lijeve strane Jordana, ne bi bilo nikakvo čudo, no pripadnost se drugome narodu ne može sa sigurnošću tvrditi. Činjenica da je upotrijebljena ovakva gramatička konstrukcija, uz činjenicu da za tako važnu osobu nedostaju uobičajeni podaci koje biblijski pisci pružaju i za manje važne likove, također je znakovita.

U Svetom Pismu, u Knjizi o Tobitu, postoji mjesto zvano *Tisbe* (Tob 1,2), no ono se nalazi u Galileji i ne može ga se poistovjetiti s *Tišbom Gileadskom*, što su neki stručnjaci, mahom stariji, i pokušavali.[135]

---

[132] Kada se doslovno prevodi na druge jezike, ali na hebrejskom ima i druge moguće konotacije.
[133] Ako se izuzme Mojsija za kojeg ipak ne može reći da je bio *samo prorok*.
[134] Osim, naravno, kada se kontekst dotiče proroka Ilije, ali i tada se o Tišbi ne spominje niti jedna pojedinost nego se samo izjavljuje da je on *Tišbijac*.
[135] *Usp. Galilee circuit,* Easton's Bible Dictionary, ed. M.G. Easton, Books for the Ages, Albany, USA, 1996; 1997, p. 463, naslov originala: M.G. Easton M.A., D.D., Easton's Bible Dictionary, Ilustrated Bible Dictionary ; JOHN WESLEY, *Wesley's Notes on the Bible*, Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library (kao su izdavač), p. 161, Internet edition, avilable on web page: https://jacobjuncker.files.wordpress.com/2010/03/wesley-explanatory-notes-on-the-bible.pdf, pristupano: 3. VII. 2015.

תושב, nominativ riječi מחשבי,obično se upotrebljava zajedno s גר, i potom riječ תושב zajedno sriječju גר obično označavaju samo jedan pojam. S obzirom na to da se u slučaju koji se navodi, riječi תושב ne dodaje njoj inače prateća riječ גר, nastaje problem pri pokušaju tumačenja Ilijina pravog podrijetla.

U Ilijino su vrijeme ove dvije riječi bile sinonimi. Kasnije je riječ גר, počela označavati stranca koji dolazi živjeti na izraelski teritorij i prihvaća zakone i vjerske odredbe Sinajskog zakona. No u to vrijeme je označavala jednostavno *stranca koji se nastanio na izraelovom području*. Riječ תושב zadržava svoje značenje i u kasnijim redakcijama biblijskih knjiga i njezino značenje ne evoluira. Diether Kellerman primjećuje kako u nekim biblijskim knjigama riječ תושב označava stranca koji dolazi živjeti izvan zemlje svojeg rođenja i ovisi o stanovnicima zemlje u kojoj je pridošlica. Međutim, Kellerman primjećuje da se ta riječ koristi kada osoba svih ovih karakteristika ima i da ne dijeli vjeru Izraela.[136] Osim tog mjesta u Svetom Pismu, upotreba ove riječi ne implicira posljednju karakteristiku.

Neki od autora, koji su prihvaćali da se riječ מחשבי zaista prevodi s (onaj) *koji dolazi između današnjih stanovnika* (Gileada), smatrali su da također može značiti da je otišao s područja matičnog plemena na područje Gileada te da se ovdje ne radi o tome da je Ilija stranac koji je prihvatio Izraelovu vjeru i Sinajski zakon, nego da je on tek nepoznatog plemenskog, ali ne i etničkog podrijetla.

Njihova se teorija temelji na nekim mjestima u Svetom Pismu gdje se Izraelci nastanjeni na području drugog plemena također nazivaju strancima (Suci 17,7-9 ; 19,16; 2 Sam 4,3; 2. Ljet 15,9). U tim slučajevima je upotrijebljena riječ גור koja se dovodi u vezu s riječju גר, a vjerojatno je u vrijeme D redakcije već imala svoje različito značenje od riječi תושב, iako je s njom često puta povezana. U ovom se slučaju dolazi u situaciju da se riječ תושב tumači kao riječ גר, jer se njih dvije mogu dovesti u vezu. Zanimljivo je i to da te dvije riječi zajedno podrazumijevaju stranog stanovnika. Jedini put kada se riječ תושב pojavljuje sama označava stranog čovjeka koji je u Izrael došao raditi[137] i kojem nije dopušteno žrtvovati u Jahvinu hramu (Lev 22,10).

[136] Usp. DIETRICH KELLERMAN*‘ גור gûr’*, Diether Kellerman, G. Johannes Botterweck, Heinz-Josef Fabry, Helmer Ringgren (editors), in: TDOT, II, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1975, p. 448.
[137] Na način gastarbajtera.

Iz tog se razloga mora dopustiti mogućnost da je i Ilija bio stranac koji je povjerovao u Jahvu jer argumenti za njegovu nacionalnu pripadnost u svakom slučaju više stoje baš iza ove tvrdnje.

Jedini poznati autor koji je stajao iza ove tvrdnje bio je Karl Friedrich Keil,[138] koji je, pomalo bizarno, povukao svoj zaključak uz objašnjenje da je nemoguće da jedan od najvećih izraelskih proroka bude stranac.[139]

Bilo kako bilo, Ilija je prorok Izraela, a podrijetlo i danas ostaje tajna. Ne samo da se ne zna iz koje je obitelji (čiji je sin) i iz kojeg plemena, već se ne možemo tvrditi niti iz kojeg je naroda. Mjesto odakle dolazi također je posebno i svojim stanovnicima nameće posebne uvjete života. Stanovnici su stoga bili prilično drugačijih karakteristika i životnih nazora od ostalih Izraelaca (posebice onih u Sjevernom kraljevstvu).

Gileadski se kraj iz kojeg Ilija potječe nalazi s *druge strane Jordana*, naspram ostalih dijelova Sjevernog kraljevstva. Što se obrane i uprave tiče, to je *kriva strana Jordana* jer je to područje uvijek dolazilo u izravan doticaj sa Amonom i pljačkaškim četama iz pustinje kao i pod aramejsku okupaciju. Posljedica ovih događaja je da je ovaj kraj, iako plodan, često bio opustošen i nekultiviran, obrastao i divlji. Što se tiče stanovništva, bilo je slabo koncentrirano i bavilo se nomadskim stočarstvom, ali ne iz vjerskog uvjerenja kao Rekabovci, već iz potrebe. Zbog stalnih prepada pljačkaških skupina i upada susjednih kraljevstava, u tom kraju nije bilo moguće održati ništa trajno. Po svom sastavu, stanovništvo je bilo miješano, no značajne Izraelske većine.[140]
Činjenica je da su članovi neke nacije, kada se nalaze u prijetećem okruženju gdje nisu većina ili je njihov većinski status trajno ugrožen, privrženiji tradicionalnim vrijednostima i čuvanju svoje posebnosti.[141]

[138] Usp. FRIEDRICH KEIL, *Commentary on the Books of Kings***,** Eerdmans**,** James Murphy Edinburgh: T. & T. Clark, 1857, p. 267.
[139] Usp. STHEPANIE WYATT, *Jezabel, Elijah, and the Widow of Zareptah: A Menagé á Trois that Estranges the Holy and Makes the Holy Strange*, u: JSOT, 36(2012)IV, pp. 444 - 447 – cijeli dio koji govori o podrijetlu Ilije Tišbijca.
[140] Usp. CELESTIN TOMIĆ, *Ilijino vrijeme*, PHFK, Zagreb, 1985., str. 61.
[141] Usp. BOŽO LUJIĆ, *Prorok Ilija otvoreno pitanje: Tko je moj Bog?*, u: Jukić, izdaje: ZFBJ, 19/20(1990)I., str. 16.

3.3. Ilija i njegovo djelovanje

3.3.1. Suša u Izraelu

Ilija nije bio osoba samo zanimljivih karakteristika, nego i osoba zanimljiva izgleda. Bio je odjeven u grubo kožno odijelo s kožnim pojasom oko pasa (2 Kr 1,8), zaogrnut proročkim plaštom koji je kasnije bacio na Elizeja, odredivši ga tako, po Božjoj zapovijedi, svojim nasljednikom (2 Kr 2,14). Pretpostavka je i da je imao dugu kosu i dugu bradu jer je u ono vrijeme, za proroke koji žive u divljini, to bio običaj. Prema tim aspektima, Ilija je jedan od takvih proroka. Do sraza na brdu Karmel, nije imao ni svoje učenike.

Njegov se način djelovanja može vrlo dobro uočiti pri prvoj zabilježenoj misiji za Boga. Naime, 1 Kr ne govori ništa o tome gdje se Ilija prije prve misije nalazio, što je radio ili s kim je bio već jednostavno izjavljuje: *Ilija Tišbijac, iz Tišbe Gileadske, reče Ahabu: „Živoga mi Jahve, Boga Izraelova, komu služim, neće ovih godina biti ni rose ni kiše, osim na moju zapovijed.“* (1 Kr 17,1). To su riječi kojima započinje njegovo djelovanje u Izraelu. Bez uvoda, objašnjenja, konteksta ili ikakvog nagovještaja.

Unatoč nepostojećem nagovještaju onog što će on učiniti, njegov je nastup radikalan i diže veliku prašinu u svim slojevima izraelskog društva jer se na sve njih odnosi. On ima mandat, od Boga kojem služi, izreći takve stvari. Upozorenje niti nije potrebno jer je on samo jedno od Jahvinog oruđa za ravnanje odnosa sa svojim narodom. Jahve je s narodom već dugo u odnosu i Izrael svojeg Boga poznaje toliko da sasvim jasno može razlučiti što ga ljuti, a što mu ugađa. Po tome sudeći, Izrael je trebao znati da će ga zadesiti takva sudbina i (govoreći unutar konteksta Izraelovog odnosa sa Bogom) neobično je, takvom Božjom reakcijom, biti iznenađen. Da nije po Iliji, Bog bi svoju reakciju priopćio drugačije. Ilijin radikalan nastup i cijela njegova pojava zapravo su odražavali sentiment kojeg je Bog želio priopćiti Izraelu. Bog je bio potaknut njihovim ponašanjem jer se ono radikalno razlikuje od onoga kakvo je, s obzirom na savez, trebalo biti.

Ilija ne govori u prilog Rekabovcima. On sjedilačku kultura ili pojačanu urbanizaciju izraelskog društva smatra bezbožnom ili činom kršenja Mojsijeva zakona. Prihvaća te realnosti, no obožavanje drugog božanstva i nemoral koji se pritom javlja osuđuje.
Razmatrajući pisca Knjige o kraljevima, može se uočiti da autor D, iako se nadahnjivao knjigom proroka Hošeje, nije napominjao da je idealno vrijeme u odnosu Boga i Izraela bilo nomadsko razdoblje lutanja pustinjom. Ilija nevjernost ne povezuje s pojavom urbanizacije i kozmopolitizma, iako to možda i jest pokretač svega krivog u Izraelu. Možda je taj dio Ilija izbjegavao ili to do tada nije niti naglašavano, a možda autor D nije želio stvoriti dojam o Iliji kao protivniku sjedilačkog načina života koji uvjetuje nevjernost Jahvi. Poznato je da su Rekabovci došli upravo do takvog zaključka te tako, unutar svojeg pogleda na svijet, i postavljali stvari.

Bog je Izraela odlučio *kazniti* sušom. Mogao je potresom, ratom/potlačenošću, bolešću, ali On je odabrao sušu.
Iza ovog izbora je poruka Izraelu. Od Kanaanaca među njima naučili su: Baal je božanstvo kiše, rose i vremenskih prilika uopće. Stoga ako Baala[142] ne probude na vrijeme, ispod vlasti Podzemlja zemlja neće moći roditi jer neće biti Baala da pruži kišu i rosu. Jahve je bio Bog saveza i čuvao ih je od neprijatelja, što, ako nema ljetine i hrane, nema koristi. Budući da narod nije Jahvu držao Bogom, već jednim od božanstava svog područja djelovanja, Bog je odlučio zadati prilično jednostavnu, a opet tako sveobuhvatnu i jasnu lekciju. Odlučio je uskratiti rosu i kišu tri godine. Kazna je po sebi, poznavajući tadašnju sliku ljudskog društva i tehnologije, prilično teška i uzrokovat će glad u cijeloj zemlji. Ako Feniciju ne mogu snabdijeti s kruhom, tako će se srušiti osnova njihove ekonomije jer što drugo ponuditi Feniciji kao protuvrijednost feničkoj luksuznoj robi i specijalističkim uslugama? Umjesto da Feniciji prodaju žito i namirnice, sada će kupovati žito od Feničana koji ga mogu nabaviti iz drugih dijelova Sredozemlja. Imutak stečen posredstvom feničke trgovine, morat će se potrošiti. Da je Jahve ovakvu situaciju odlučio produžiti, ne bi izgubili samo novostečeno bogatstvo, nego bi se sunovratili u daleko bjednije stanje mjerljivo, prema svim parametrima, sa stanjem u vrijeme sudaca.[143]

[142] Raznovrsnim obredima, ceremonijama, molitvama, žrtvama, samoozljeđivanjem, žrtvovanjem djece i sl.
[143] A to je i danas slika grijeha. Grijeh dok ne ovlada, daje veliki užitak. Međutim, potpadne li se pod njegovu vlast, tada strahovitom brzinom počinje oduzimati ono što je obilato davao te na posljetku oduzima i ono prije njega.

Još jedna velika prijeteća opasnost Ahabovoj dinastiji jesu neredi koji se u vrijeme velikih nevolja redovito javljaju. U opasnosti od socijalnih nemira može se uvrstiti i opasnost od vojnog udara. Budući da je Jehu uspješno izveo vojni udar, sigurno su, unutar vojnih struktura, postojale snage koje se možda nisu slagale s njegovim reformiranjem izraelskog društva (što će doći do izražaja tek za kratke vladavine njegova sina). Kao glavnu motivaciju svojeg obrata Jehu je odabrao antireformističko djelovanje. Po tome vidimo da su te snage uvijek imale određenu težinu, i koje su, na krilima sveopćeg nezadovoljstva,[144] i mogle biti uzrokom Ahabova pada.[145] Još jedan od Ahabovih problema bili su i bivši pobornici Tibnijeve frakcije u prethodnom građanskom ratu[146] koji bi se mogli ujediniti oko neke nove ličnosti i izazvati autoritet središnje vlasti u Samariji.[147]

Unatoč svemu što je *dao Baal fenički*, Bog je, samo jednom svojom riječju i redovitim djelovanjem, sve mogao pretvoriti u prašinu, a da ne pokaže svoju silu na neki vanprirodan način.

Glavna je svrha ovog Božjeg poteza bila pokazati kako kiša ili rosa nisu djelo Baala. To je, kao i sve ostalo, pod nadležništvom Jahve *Sebaota*. On je uvrijeđen njihovom nevjerom i zemlji je odlučio uskratiti rosu i kišu kojima je gospodar On, a ne Baal kojeg su tek odnedavno počelo štovati kao službenu religiju kraljevstva. Suša je zahvatila i okolna kraljevstva, uključujući i feničko[148] koje se smatralo srcem Baalovog teritorija.[149]

U cijeloj se priči može zamijetiti još jednu važnu sliku. Na jednoj strani stoji Ilija, prorok Božji, koji velikom ljubavi prema izraelskom narodu koji je skrenuo s puta pravednosti, govori Božje riječi. Na drugoj pak strani stoji Ahab, uobličenje državne vlasti. Ta je vlast u službi samo svojim interesima, djeluje u svoje ime i ima ljubavi samo prema sebi.

---

[144] U što primarno spada ono koje je uzrokovano nestašicom hrane.

[145] Moguće je i to da je antireformistička struja naglo ojačala tek nakon sraza Ilije i proroka na brdu Karmel.

[146] S obzirom da se prema 1 Kr *Izrael razdijelio, polovica se odlučila za Tibnija, sina Ginatova, da ga učini kraljem, a druga polovica za Omrija* (1 Kr 16, 21). No Omri i Ahab nisu mogli pohvatati sve njegove bivše pristaše ili ih trajno onesposobiti kao prijetnju.

[147] Naime, ako je skoro polovica Izraela svoju podršku dala Tibniju, može se pretpostaviti da je Tibni raspolagao i pozamašnim teritorijem kao i mnogobrojnim gradovima, ali i pojedinim plemenima, od kojih su se neka opredijelila za Tibnija a neka za Omrija. Sudeći po miru kojeg je Omri uspio uspostaviti, taj je konačni preokret u građanskom ratu u korist Omrijeve frakcije prošao prilično glatko i bez naročitih retribucija plemenima koja su isprva podupirala Tibnija (isključiti pak da se podjela Izraela na dva dijela odvijala po plemenskim linijama bi bilo ignoriranje tadašnjeg načina gledanja na stvarnost većine Izraelaca).

[148] I Tir i Sidon su bili pod vlašću Tirskog vladara pa je ta državna tvorevina bilo više nalik manjem kraljevstvu, nego gradovima–državama kako je oduvijek bilo.

[149] Usp. THOMAS L. CONSTABLE, *Notes on 1 Kings*, Sonic Light, 2013, p. 66.

Činjenica da je Ahab kralj, u potpunosti je evidentna. On ima vojsku, bogatstvo te nastupa kao kralj. Ilija pak, zbog naravi svojeg poziva ali i svoje tajanstvenosti koja ga ovija poput plašta, mora dati neki znak po kojem će se spoznati da zaista govori u Božje ime. Taj mu je znak providio sam Gospodin: „*Živoga mi Jahve, Boga Izraelova, komu služim, neće ovih godina biti ni rose ni kiše, osim na moju zapovijed*" (1 Kr 17, 1). Dao mu je autoritet da jedini ima uvid u to kada će na zemlju pasti kiša. Štoviše, iz njegove prve zabilježene rečenice uopće dobiva se dojam kako je zadobio i vlast nad kišom i rosom, a ne samo uvid u atmosferske prilike. Ova formulacija koju Ilija iznosi, predstavlja ga kao čovjeka od velikog Božjeg povjerenja kojem Bog delegira svoju moć nad padalinama, vjerujući kako će donijeti ispravnu odluku koja će proslaviti Boga na najbolji mogući način.

Ovdje uočljiv sukob zapravo je drama između svakog pravog proroka i kralja, ne samo Ilije i Ahaba. Čak je i David, najpobožniji od kraljeva, doživio da se njegovi proroci okreću od njega jer je povrijedio Zakon Mojsijev. Naravno to je bio sukob najmanjih razmjera, dok je sukob Ahaba i Ilije poput *crescenda* svakog sukoba proroka i kralja. Sukob je to dviju institucija koje neminovno, slijedeći princip funkcioniranja, teže prekoračenju vlastitih nadležnosti. Obje strane često koriste slabosti ovog drugog kako bi na području izvan svojeg dosega ipak nametnule vlastitu volju i uredile ga prema svojim afinitetima. [150]

Naravno, za proroke se ne može tvrditi da su jednako krivi u *prekoračenju vlastitih ovlasti*, ali ponekad se čini da je tako samo zato što nije bilo dovoljno prilike i sredstava za takav način djelovanja.[151]

3.3.2. Ilijin bijeg na potok Kerit

Ono što Gospodin dalje čini jest sklanjanje Ilije od Ahabova dosega, do potoka Kerit, preko Jordana. Ondje Gospodin *naređuje gavranima* da hrane Iliju dok god se ondje nalazi, a iz potoka je pio vodu. Ovom je prigodom Bog naučio i Iliju pokoju lekciju. Ilija uviđa da je Bog zaista taj koji iz ničega može načiniti nešto. Iliju je nahranio bez ljudske ruke, preko izvora na koje ljudski um ne bi nikada računao. Kako piše Dr. Thomas L. Constable, ovdje korištena

[150] Usp. MATO ZOVKIĆ, *Poziv biblijskih proroka*, KS, Zagreb, 2012., str. 56.–57.
[151] Elizejev učenik pomazuje Jehua za kralja, svećenik Jojada instalira Joaša na čelo države, svećenici Ebjatar i Sadok staju na stranu Davida (2 Sam 15,24), potom prorok Natan, želeći dovesti Salomona na vlast, sudjeluje u zavjeri (1 Kr 1,11-30).

riječ *kruh* nije isključivo namirnica toga tipa, nego se nastoji reći da su mu gavrani donosili hranu općenito, a to je moglo biti razno voće, jaja, orasi i slično. Dakle, ova riječ *kruh* bi se trebala shvatiti u kontekstu *kruh naš svagdanji daj nam danas* kako se i danas moli u Gospodnjoj molitvi. Rečenicu se: *ujutro su mu donosili kruha a uvečer mesa*… (1 Kr 17,6) može razumjeti u kontekstu: *sve što mu je trebalo* te se može pretpostaviti da su se te poslastice odnosile na hranu koju gavrani i inače mogu jesti.[152] Glad je, dakle, u tom periodu već stegnula zemlju te je Ahab postajao sve očajniji. U svojem očaju je htio ukloniti sve što je moglo uzrokovati tu sušu. Ilija je bio među prioritetima jer je on sušu i navijestio.
Ilija je dobro znao da se u Izraelu nije mogao sakriti. Ahab je dobro uredio državni aparat te je imao prilično učinkovit sistem otkrivanja prijetnje državnoj sigurnosti koji je mogao upotrijebiti i u potrazi za Ilijom. Ilija se u kriznim trenucima velike napetosti između njega i kralja nikada nije zadržavao na izraelskom području. U ovom je scenariju Ilija napustio Izraelsko kraljevstvo te otišao preko Jordana u stranu zemlju. Da je potok Kerit čak i bio pod izraelskom vlašću[153], tada je to bio prostor koji bi uvijek, velikim dijelom, izmicao središnjoj vlasti u Samariji.

Ondje je Ilija, unatoč slaboj ili stranoj državnoj vlasti, ipak zadržao svoju naviku povučenosti i tajnovitosti imajući na umu da je bjegunac. Očito se plašio Ahabovih uhoda na stranom teritoriju jer je Ahab raspolagao sredstvima za stvaranje ekstenzivne špijunske mreže koja se možda održavala pod okriljem poslovne, trgovačke aktivnosti. Možda se pak bojao da neki od trgovaca ili stanovnika, nadajući se obilatoj nagradi, ne oda njegovu poziciju Ahabovim snagama.[154] Bilo kako bilo, Ilija se i ondje ponašao jednako oprezno kako bi se ponašao i na

---

[152] Usp. THOMAS L. CONSTABLE, *Bible Study Notes: 1 Kings*, Sonic Light, 2013, str. 65.
[153] Točnu poziciju potoka Kerita se danas ne može više utvrditi.
[154] Zbog čega bismo ovdje isključili shvaćanje gavrana u metaforičkom smislu, tj. da bi *gavrani* bili zapravo stanovnici zemlje gdje se Ilija nalazio (a bili su Ahabovi politički neprijatelji ili Jahvini pobožnici) ili pak beduinsko stanovništvo koje se u arapskoj literaturi i dan danas naziva *gavranima* i koje je lutalo tim područjem i zadržavalo se na potocima i oazama, jer sve njih je mogla zainteresirati nagrada koju je Ahab ponudio za informacije o Ilijinoj lokaciji. Usp. CELESTIN TOMIĆ, *Ilijino vrijeme*, PHFK, Zagreb, 1985.,str. 61. – 63.
Uostalom Ilija sam po sebi baš nije osoba koja se rado oslanjala na druge, i drugima rado poklanjala svoje povjerenje, osobito ne ondje gdje se Ahabova moć u toj mjeri osjećala.
DAVID J. ZUCKER, *Elijah and Elisha: Part II Similarities and Differences*, in: JBQ, 41(2013)I, p. 3: *Elijah often acts alone, even without attendants. By contrast, Elisha is oftenassociated with a company of prophets and/or is attended by a named servant,Gehazi. Elisha seems to live in a community of prophets. Elijah is very selfreliant. With one exception, dispatching his servant to look west for a sign of rain, Elijah performs his prophetic acts alone.*

teritoriju pod izravnom Ahabovom kontrolom. Dapače, tada je i Moab bio u vazalnom odnosu naspram Ahaba, no ne i pod njegovom izravnom vlašću.[155]

Nakon što je Gospod Iliji dokazao da je dovoljno moćan i da je On Gospodar i hrane i namirnica kao i ljudskih života uopće, ostalo je još nekoliko lekcija kojima ga Jahve nije mogao podučiti kod potoka Kerita.

I prije završetka dijela o Ilijinu djelovanja, za promotriti je simboliku ovog Ilijinog boravka na potoku Keritu, u pustinjskom kraju.
Prva stvar jest paralela s Mojsijem s kojim pisac Knjige o kraljevima želi Iliju učiniti bliskim. Naime, tijekom četrdeset godina lutanja pustinjom, Bog je hranio Izraela, a tako je i Iliju Bog u pustinji hranio. Ljudskim očima gledano – iz ničega. Povijest se Izraela ponavlja u Ilijinoj osobnoj povijesti i na taj mu način daje legitimitet ispravnog Božjeg sluge. Ako je Izrael, mezimac Božji, prolazio kroz to, tako Bog sada, kao svojeg proroka i *prijatelja*, tretira i Iliju.[156]

Još bi jedna poveznica s povijesnim događajima mogla biti određeni anakronizam kasnijih redaktora, koji su na taj način željeli opisati sudbinu Izraelskih izbjeglica, koje su se protivile religijskoj politici kraljevskog dvora pa su stoga bile progonjene (1 Kr 18,3-4). Sasvim je logično da su se mnogi, iz već navedenih razloga, sklonili istočno od Jordana, ali i u Feniciju. Iako je središte baalovske religije, ondje je vladao duh tolerancije i nemiješanja državnih vlasti u osobne izbore religije njezina stanovništva.[157] Smještajući proroka Iliju unutar toga

[155] Iako Ahab nije imao izravnu kontrolu nad Moapskim područjem, on je ipak ondje posjedovao dvije utvrde (koliko se danas zna) s izraelskom posadom, koje se, moguće je, Ilija i plašio da bi mogla od lokalnog stanovništva doznati gdje se on nalazi. Prema podacima s Mešine stele, te su se dvije utvrde zvale Atarot i Jahaz koje se mogu pronaći na sjeverozapadnim granicama nekadašnjeg Moapskog kraljevstva, a prepoznaju se po karakterističnoj omridskoj arhitekturi. Usp. ISRAEL FINKELSTEIN, ODED LIPSCHITS, *The Genesis of Moab*, in: CBRL, 43(2011)II, pp. 148 – 149.
[156] Usp. CELESTIN TOMIĆ, *Ilijino vrijeme*, PHFK, Zagreb, 1985., str. 63.
[157] Ethbaal je možda inzistirao na proklamiranju državnog kulta na službenoj razini, ali on, za razliku od Ahaba, nije imao potrebu provoditi nikakve reforme te se nije imao razloga osjećati ugroženim od izbjeglica iz Izraelskog kraljevstva koje su bile u njegovoj zemlji tek beznačajna manjina; uostalom, njegova je vlast bila ograničena sucima koji su se mijenjali svakih nekoliko godina, zatim vijećem starješina i zborom hramskih svećenika, a uz sve je to morao redovito uzimati u obzir i utjecaj najbogatijih trgovačkih obitelji čija je snaga bila možda i najveća prepreka kraljevoj volji. Iz tih je razloga vjerojatnije da je vladavina u Tiru i drugim feničkim gradovima bila mnogo tolerantnija i otvorenija, izbjegavajući sukobe ili bilo što drugo što bi moglo naštetiti trgovini. Odatle možda i taj poticaj Izabeli da bude tako revna i nemilosrdna u nametanju svoje volje izraelskom narodu, s obzirom na to da je vladavina njezina oca možda bila isfrustrirana različitim faktorima unutar vladajuće strukture grada Tira. Usp. SALIM GEORGE KHALAF, *Phoenician Government and Politics*, in: *Encyclopedia Phoeniciana*, Internet edition, 2015, autorskim pravima određeno prikazati slijedeću poveznicu:

konteksta, prognanike se željelo se počastiti i možda učvrstiti njihov legitimitet. Moglo im je biti zamjereno što su napustili *Obećanu zemlju* te stanovali u zemlji posvećenoj drugom božanstvu. Na to pisac ove knjige odgovara događajem u sljedećem dijelu ovog poglavlja.

Kada je došlo vrijeme da Gospodin pošalje Iliju s toga mjesta, potok presuši i Ahab vjerojatno, na tom području gdje se Ilija krio, pojača pritisak te je Ilija morao poći.

---

http://phoenicia.org, pristupano: 10. III. 2015., što se također vidi i iz ovog izvora na koji je način kraljeva moć bila itekako ograničena: MARIA EUGENIA AUBET, *The Phoenicians and the West: Politics, Colonies and Trade*, Cambridge University Press, 2001, p. 51.

3.3.3. Ilija u Sarfati Sidonskoj

Od presušenog potoka Kerita Jahvin Duh povede Iliju na drugo mjesto. Mjesto je to po svojim karakteristikama dijametralno suprotno onome na kojem se do tada skrivao.
Sarfata Sidonska je bio nezavisni grad-država, ali do asirske okupacije uglavnom pod vlašću Tira.

Grad je imao i luku te proporcionalno svojoj veličini dijelio razinu bogatstva Tira i Sidona, svojih južnih i sjevernih susjeda. Bio je odavno naseljen te, za ondašnje prilike, velik i s brojnom populacijom. Arheološki ostaci, znakovi graditeljskog i kulturnog kontinuiteta počevši od kasnog brončanog doba pa do u željezno doba, daju zaključiti da grad nikad nije bio pljačkan. Invazija *naroda s mora* ih nije opustošila, iako se vidi znatan pad ekonomske aktivnosti sve do kraja X. stoljeća pr. Kr. kada je i tirska luka bila pod filistejskom pomorskom opsadom. Nagli je ekonomski oporavak uslijedio u IX. st. pr. Kr. ponovnom uspostavom pomorskih trgovačkih ruta. To je i vremenski kontekst unutar kojeg se odvijaju i događaji od interesa ovog rada.[158]

Inače predio je to s obiljem vode, no fenički je prostor već odavno imao populaciju koju fenička zemlja nije mogla uzdržavati pa je bilo potrebno uvoziti sve vrste namirnica iz drugih zemalja. Bili su to za sve povoljni poslovni aranžmani od kojih je najviše koristi imalo upravo izraelsko kraljevstvo. Fenički su gradovi pomorskim putem namirnice mogli nabavljati i iz Egipta, međutim, to bi ih dovelo u ranjiv položaj jer je Egipat često pretendirao na feničke gradove želeći preuzeti njihovu trgovinu. Stoga je pronađeno rješenje u obliku trgovinskih ugovora sa susjednim kraljevstvom Izraelom. Ondje su Feničani dobivali nužno potrebne namirnice bez ikakve opasnosti od stranog utjecaja. Izraelsko je kraljevstvo na taj način bilo uključeno u mediteransku trgovinu kao i u trgovinu zvanu *put tamjana*, a ne samo u trgovinu između Egipta i Mezopotamije koja je prolazila kopnenim putem preko izraelskog kraljevstva.

Suša koja se spominje u Knjizi o kraljevima spomenuta je i u izvanbiblijskim izvorima, u grčkog povjesničara Menandra Efeškog koji spominje veliku sušu koja je zadesila cijelu

[158] Usp. MARIA EUGENIA AUBET, *The Phoenicians and the West: Politics, Colonies and Trade*, Cambridge University Press, 2001, p. 25.

zemlju u vrijeme tirskog kralja Ethbaala, Izabelina oca, što Josip Flavije (koji i donosi u svojim djelima djela Menandra Efeškog) poistovjećuje sa sušom opisanom u 1 Kr.[159]
Prema 1 Kr, suša je snažno udarila cijelo izraelsko okruženje pa i feničku zemlju, bez obzira što je Tirsko kraljevstvo bilo trgovačka zemlja.

Prorok Ilija je bio poslan upravo ondje, i to ženi poganki, koja je, može se pretpostaviti bila Baalova vjernica. Ipak iz daljnjeg se teksta vidi da ona Ilijin proročki autoritet priznaje te mu se i pokorava. Smije se pretpostaviti da je ona Izraelka ili Feničanka koja se obratila na vjeru Izraela,[160] u kojem slučaju je prilično razumljivo da će Ilija radije doći u njezinu kuću, nego u kuću nekog Baalova vjernika.

Ilija je pridošlica. Točno onakav kakav je bio Abraham u Obećanoj zemlji i sav Izrael u Egiptu. On prolazi istu sudbinu kakvu je imao Izrael većinu svoje povijesti.
Ilija nije primljen kod nekog velikaša te ono što mu daje Bog nije raskošno poput bogatstva kojeg posjeduju Božji neprijatelji (Ahab i Izabela). Bog ne daje raskoši ovdje se već vrlo jasno vidi da količina bogatstva nipošto ne odražava do koje je mjere netko od Boga prihvaćen. Bog čini čudesa, ali ne daje veliko bogatstvo svojim vjernima. Već sada se vidi kako prorok Ilija od svojega života ima samo progonstva, nevolje i siromaštvo. On nikada nije oskudijevao, Bog se uvijek za njega pobrinuo, ali nikada nije imao onoliko koliko je Bog darovao Salomonu te nikada nije imao materijalnih dobara koliko mu srce želi, dok Ahab i Izabela jesu.
Ipak, Ilija ostaje vjeran. Nije bogatstvo, ni raskoš, ni sigurnost, pa niti posjedovanje Obećane zemlje[161] ono što ga drži uz Boga. Njega uz Boga očito drži vjera. Drugim riječima, on znade da je Jahve istinit Bog i vidio je Njegova čudesa, osjetio Njegovu silu i osvjedočio se u snagu Njegove volje. Iako nigdje nije spomenuto, Ilija nigdje ne traži dobra ovoga svijeta, niti ih definira kao srž Božjih obećanja. U Ahabovu kraljevstvu, kako se čini, ta obećanja koja je Bog dao, ispunjena su. Imaju blagostanje u Obećanoj zemlji. Nemaju mira od neprijatelja, ali ih svejedno nitko ne pljačka. I sve to što bi trebalo svjedočiti tome da je Izrael na pravom putu nije dosta. Ilija zahtijeva čistu vjernost Bogu, Njegovoj osobi i vjernost Savezu, bez obzira na sve ostalo.

[159] Usp. LESTER L. GRABBE, *Ancient Israel: What Do We Know and How Do We Know It?*, T&T Clark, London, 2007, p. 136.
[160] Što bi se moglo vidjeti i po njezinoj rečeničnoj konstrukciji koju koristi i Obadija što daje naslutiti da je to bio uobičajan način izražavanja Jahvinih vjernika (*Živoga mi Jahve tvoga Boga* 1 Kr 17, 12 ; 18, 10).
[161] S obzirom da je sada izbjeglica u Feniciji.

On je osoba načela. On je glavni podupiratelj pravednosti naspram konformizma.
Ovakvo shvaćanje odnosa Bog – čovjek (ne samo Izraelac – Bog) je, kako se čini, postsužanjsko, kada je vjera saveza postala znatno apstraktnija i oslobođena ovozemaljskih stvarnosti kao jamca svoje valjanosti.

Nadalje, Ilija iako siromašan i u situacijama u kojim, zemaljski gledano, nema izgleda, ipak biva mnogo puta nezemaljskom silom izbavljen. Po tome sudeći, Božje sluge su malobrojni, siromašni i slabi u svakom pogledu te je njihova tendencija – tendencija slabljenja i na koncu nestanka. Oni su nešto što nestaje, nešto što se neće još dugo održati i prema tome zaista i ide, jer Ilija je došao udovici koja je sama upravo pred smrću. I baš u tom trenutku krajnje iscrpljenosti dolazi Bog i mijenja zakone prirode, čini nešto što nije nikad ranije učinjeno, nešto što nitko nije uopće mogao očekivati te su dani njegovih slugu jednostavno produženi i njihov se život nastavlja, dok su se njihovi neprijatelji iscrpili u uzaludnom rovarenju protiv njih.

Ilija nije ovdje prikazan kao moćan prorok, barem ne primarno na taj način, nego kao ponizni Božji sluga koji se itekako bavi malim ljudima i, štoviše, o njima ovisi. Naravno, i ovdje je prikazan kao onaj koji poput Mojsija umnaža hranu[162] te hrani sebe ali i druge, koji ipak ovaj put nisu Izraelci, već pogani (udovica i njezin sin).[163] Ovaj se zaokret ne bi trebalo zanemarivati. Ovo je prvi put da Bog čini čudesa u korist članova poganskih naroda. I oni su ti koji od njih imaju koristi, tj. oni su ti za koje Bog čini svoja djela jer želi i njihov život te im želi dobro.
Udovica je čista suprotnost svojoj sunarodnjakinji Izabeli. Ona priznaje pravoga Boga, njegova proroka[164] te priznaje sebe grešnicom (1 Kr 17,18). Ona je poganka Bogu milog stava. Bog ju ne ignorira, već naprotiv, služi se njome pri očuvanju svojeg proroka baš kao da je dio Božjeg naroda, ne stvarajući razlike između nje i Izraela.

Smrt njezina sina, jedine vrijednosti koju je imala, pogodila ju je do srži. U svojoj je tuzi mislila da je Ilija tome kriv, no Bog je znao što želi od ovakvog razvoja događaja.

---

[162] Dakle po kome Bog donosi hranu svojem narodu, kao što je nekad po Mojsiju objavio da će padati mana s neba.
[163] Ako bi se prihvatilo da ona nije Izraelka.
[164] Po 1 Kr udovica govori kako je Bog vidio njezin grijeh zato jer je prorok k njoj došao; da prorok nije došao Bog se možda ne bi toliko na njezin grijeh osvrtao, ali ovako, u svojem proroku, prisutan je Bog i On ju je sada kaznio.

Naime, Bog je, usred Baalova teritorija, prvotno osigurao hranu svojim slugama, dok je većina Baalovih sluga gladovala. Potom, Bog nije dokazao samo da je gospodar stvorenja te da može stvarati ni iz čega, nego da je On, a ne Baal, onaj koji je gospodar života i smrti. Dokazao je da on vraća iz mrtvih i to odmah, odnosno da njegovoj moći, za razliku od Baala koji se *treba probuditi* i koji umire te ostaje mrtav sve do proljeća, u tom pogledu (ali i bilo kojem drugom) nema ograničenja.

S druge strane, i ovdje se na neki način ponavljaju ranije teme. Bog Abrahamu naređuje da žrtvuje svog jedinorođenca kojeg je jedva dobio, a iz čega se ne može razumjeti Božji postupak kojim On prvo daje, a nedugo potom uzima. Tema slična toj jest i progon iz Obećane zemlje. Bog ju prvo daje izabranom narodu, a potom ga iz nje proganja. Istu tematiku produbljuje i knjiga Jobova koju većina autora datira upravo u razdoblje kada je djelovala tradicija D te bismo mogli naslutiti kako je, u to vrijeme, tematika progona Izraelaca iz Obećane zemlje, bila prevladavajuća.

Očito, Bog je odlučio, kao i u svim spomenutim slučajevima, pred njih troje staviti test. Bog je, spasivši proroka Iliju od gladi, spasio i udovicu i njezina sina da bi ga potom odlučio uzeti i to očito zato da bi se proslavio usred zemlje koja štuje Baala. Ilija, kada govori Bogu: *Jahve, Bože moj, zar zaista želiš udovicu koja me ugostila uvaliti u tugu umorivši joj sina*?, govori kao da zamjera Bogu, no odmah potom upućuje molitvu: *Jahve, Bože, učini da se u ovo dijete vrati duša njegova*! I Jahve ga uslišava. Prethodno tome, postoji tri puta njegovo nadnošenje nad dječaka koje mnogi egzegeti ne mogu shvatiti ni kakav bi to bio čin, ni je li postojala praksa po kojoj se vjerovalo da se na taj način liječi. Sličan je događaj i onaj u kojem je Isus svojom pljuvačkom napravio kal i namazao oči slijepca, slično je činio i Elizej koji se nad dječaka nadvio dvaput (2 Kr 4,34) i sv. Pavao koji se nad mladića Eutiha nadvio jedanput prije podignuća iz mrtvih (Dj 20,10). Mnogi od egzegeta ne poklanjaju ovom činu nikakvu pozornost, tvrdeći kako je jedino važno da je Ilija molio Boga, i da ga je Bog uslišio.[165] Ilija je sada sagledao mnoga Božja čudesa. Sušu nad cijelom zemljom, stvaranje *ex-nihilo* te podizanje iz mrtvih. Bilo je vrijeme da krene u konačan obračun protiv lažnog božanstva koje je bilo uzrok Izraelovu padu. Dakle, sva ta čudesa kao da su služila samom Iliji da povjeruje u Božju moć i da se ohrabri za konačan sraz.[166]

[165] Usp. CELESTIN TOMIĆ, *Ilijino vrijeme*, PHFK, Zagreb 1985., str. 66.
[166] Isto.

3.3.4 Sraz na Karmelu

3.3.4.1 Ilija i Obadija

Božja je namjera bila prekinuti sušu nakon tri godine te dati zemlji malo odmora od kazne.

Iliji je zapovjeđeno da se vrati u Sjeverno kraljevstvo pa ga Duh Božji dovodi do Obadije koji je, iako u službi Ahaba, otpadničkog kralja, čovjek predan pravoj vjeri.
Naime, Ahab je Obadiji, svom upravitelju dvora, naredio da uzme jednu skupinu dvorjana i ode tražiti ispašu jer suša ne pokazuje znakove slabljenja, a stoku treba prehraniti da ne izgine.

Tako je Ilija našao Obadiju koji je, sudeći po svojoj reakciji (pade ničice čim je prepoznao Iliju) i svojim riječima (*Gospodaru Ilija*...) bio pravi vjernik. On je, prema njegovim riječima, spasio stotinu Božjih proroka,[167] te to predstavljao kao dokaz svoje vjernosti Bogu. On to govori kao Iliji općepoznatu činjenicu. Da li je ta činjenica bila poznata i Ahabu ne može se znati. Ako je, kako Pismo tvrdi, Ilija ostao jedini pravi prorok Svevišnjega, svi su proroci koje je Obadija sakrivao ipak na koncu otkriveni i poubijani. Možda je Obadija ciljao na to da je Ilija prorok kojem Bog otkriva istinu pa tako i istinu o tom događaju.
Obadija odmah nastavlja riječima iz kojih izvire strah koji ga je vjerojatno održavao na životu, ali i na Ahabovu dvoru sve ovo vrijeme. Ahabova je mržnja prema Iliji bila zaista velika te se Obadija bojao da će ga Ahab ubiti ako ne uhiti Iliju prvom prilikom. Ali s obzirom na to da Ilija ima Boga kao svojeg voditelja, zna kakvo će raspoloženje prevladati pri njegovu susretu s kraljem pa je ipak stekao hrabrosti te poslušao proroka Iliju.

[167] Što priznaje i biblijski pisac.

3.3.4.2 JAHVE je Bog, JAHVE je Bog

Zaista, prigodom susreta Ahab uviđa da je Ilija odveć samouvjeren kada poziva 450 Baalovih proroka na dvoboj na brdo Karmel.
Baalovih je proroka, po Ahabovoj računici, 450, a Ilija je sam. Svaki će se bog svakako prije odazvati na molbe 450 proroka, nego li jednog. Ahab, dakle, nikako ne može izgubiti. Zna da se Izrael boji Ilije te da ga smatra prorokom, posebice u ovim teškim vremenima. Sada mu se pak pružila izvanredna prilika da pred svim narodom diskreditira Iliju te ga odstrani kao varalicu ili luđaka, jednom zauvijek.

Ahab pristaje pa se sakuplja narod i njegovi predstavnici, velikaši, plemenski starješine te mnogi drugi od naroda Izraelskog.

Ilija Baalovim svećenicima daje prednost da prvi krenu sa svojom žrtvom. Daje im, prema njihovu vjerovanju, bolji dio dana za žrtvu (jutro). Daje im da izaberu svojeg bika za žrtvu koji bi bio bolji i božanstvu ugodniji, a Iliji ostaju oni bikovi na kojima su Baalovi svećenici našli poneku manu. Poslije njihova neuspjeha, Ilija polijeva svoju žrtvu i to toliko da se jarak oko žrtvenika ispunio vodom koja je tekla sa žrtvenog dara, želeći tako dokazati da nije mogao podmetnuti vatru, kao i na taj način pokazati moć pravoga Boga, kojem to nimalo nije zasmetalo u sagorijevanju žrtve.
Budući da su svu moguću prednost u bogoslužnim činima imali upravo oni, Ilija je tim činima i popustljivošću Baalovim svećenicima i vjernicima želio izbiti svaku izliku kojom bi pokušali opravdati svoj (budući i neizbježan) neuspjeh.

Tako su Baalovi svećenici krenuli sa svojim ritualima prizivanja svojeg božanstva, ne bi li sažgao žrtvu i pokazao da je živ i djelotvoran.
Glavni Ahabov cilj i cilj Baalovih proroka jest uvjeriti ondje okupljeni narod da donese konačnu odluku. Ahab se, nazvavši Iliju *uništavačem Izraela*, svrstao na stranu Baala. Ilija je oduvijek pripadao Bogu, a narod je u cijeloj priči ostao neodlučan. Nije se svrstao ni na jednu stranu.
Čim se narod skupio, prvo što Ilija čini jest izjava cijelom narodu: *Dokle ćete hramati na objema stranama? Ako je Jahve Bog, slijedite ga, ako je Baal, slijedite njega.* Biblijski pisac dalje navodi kako mu narod ništa nije odgovorio, indicirajući pak njegovu zbunjenost. Narod je očito vjerovao u Jahvu, no nije želio razdražiti kralja odbacujući Baala ili je i sam narod

mnogo sudjelovao na liturgijama uzvišica žrtvujući Baalu te se više nije mogao odlučiti želi li se predati Jahvi ili Baalu.

Baalovi su svećenici započeli ovaj religijski *dvoboj* izvodeći svoje rituale koji su, kako nalazimo u opisima kasnijih rimskih izvora, izgledali približno ovako: *Prvo bi počeli sa jezivim izduljenim zavijanjem koje je bilo van svakog ritma i usklađenosti. Potom bi se počeli ritualno bacati sad na jednu sad na drugu stranu, kao da su izgubili razum. Činili bi pritom tisuće ritualnih gesti… Spustili bi svoje glave i počeli se vrtjeti u krug, tako da im se duga kosa podizala i stvarala oko njih kružnicu. Kako je vrijeme odmicalo počeli bi gristi svoje meso i na koncu svaki od njih bi izvadio oštricu s dva naoštrena kraja i počeli se ranjavati na najrazličitijim mjestima po tijelu.*[168]

Najbolje doba dana je polako prolazilo i Baalovi su svećenici polako počeli očajavati. Nije se događalo ništa. Baal se, unatoč *magičnim prednostima* koje im je Ilija prepustio da imaju, njihovu broju, njihovim zaslugama na Baalovu putu, njihovoj revnosti u ispunjavanju rituala i njihovu ogromnom naporu, odlučio *ne probuditi* iz svog sna i ne odgovoriti na njihove molitve.

Oko podne se Ilija, kako navodi 1 Kr, malo s njima svima našali: "*Glasnije vičite, jer on je bog; zauzet je, ili ima posla, ili je na putu; možda spava, pa ga treba probuditi*!" (1 Kr 18,27). Ilija je želio naglasiti apsurdnost njihove religije prvo se rugajući takvom bogu koji ne čuje, koji je zauzet nečim drugim i ne vidi ovako važan događaj, koji može biti na putu i ne znati što se događa na drugim mjestima, ili pak spava… Sve su to ironične opaske kojima Ilija očito cilja na određene isječke baalovske mitologije od kojih mi ne posjedujemo sve na koje je Ilija ciljao. Izjava *…zauzet je ili ima posla...* moguće cilja na njegov pothvat izgradnje svoje palače[169], a izjava *možda spava…* zasigurno se odnosi na dio baalovske mitologije u kojem se tvrdi kako Baal svake godine, prilikom početka sušnog razdoblja, odlazi na hibernaciju u podzemlje.

---

[168] LUCIUS APULEIUS MADAURENSIS, *Metamorphoses,* VIII: 27; cited in: PATRICIA BERLYN, *Elijah's Battle for the Souls of Israel,* in: JBQ, 40(2012)I, p. 57.

[169] MARVIN H. POPE, *Baal Worship*, in: Encyclopedia Judaica, 2 ed, III , editors: Michael Berenbaum i Fred Skolnik, Macmillan Reference, USA, 2007, p. 10, Gale Virtual Library, Web page: http://go.galegroup.com/ps/i.do?id=GALE|CX2587501786&v=2.1&u=imcpl1111&it=r&p=GVRL&sw=w&asid=7d2c34b026c8ed7800104f896b292fc0, pristupano: 21. VI. 2015.

Nakon što je prošlo prijepodne koje je važilo za magično vrijeme dana, Baalovi su svećenici pristupili bizarnijem dijelu svojeg ritualnog repertoara. Počeli su se parati i gristi dok ih nije, kako 1 Kr tvrdi, oblila krv. Tim su bizarnim činima željeli započeti životni tok i tako svojeg boga probuditi iz mrtvačkog sna. Poznato je da su Baalovi svećenici na taj način željeli dati Baalu svoju krv kako bi u njemu započeli ciklus života jer se on po njihovu vjerovanju nalazio pod zemljom, u zarobljeništvu Mota, u Podzemlju.[170]

Unatoč velikim naporima, i poslijepodnevni su sati svejednako mirno prolazili bez ikakvih događanja oko žrtve.

Napokon je došlo vrijeme da i Ilija prinese žrtvu. Doba dana u koje Ilija prinosi svoju žrtvu jest večer, a on je sam.[171] Popravlja srušeni Jahvin žrtvenik i oko njega slaže 12 kamena koji trebaju predstavljati 12 plemena Izraelovih. Proročka tradicija očito žali za ujedinjenom monarhijom i ne priznaje političke podijele izraelskog naroda. On ih nadalje podsjeća na njihovo podrijetlo i time želi naglasiti razliku među njima i Sirofeničanima s kojima se, kako se čini, žele poistovjećivati.[172]

Kada je oltar bio popravljen i kada je napokon došao trenutak da se prinese žrtva, Ilija nije padao u ekstaze, nije pjevao i bučio, nije izvodio obrede ili bilo kakve druge magične pokrete. Uputio je samo jednu kratku molitvicu iz središta svojega srca:

> *Jahve, Bože Abrahamov, Izakov i Izraelov, objavi danas da si ti Bog u Izraelu, da sam ja sluga tvoj i da sam po zapovijedi tvojoj učinio sve ovo. Usliši me, Jahve; usliši me, da bi sav ovaj narod znao da si ti, Jahve, Bog i da ćeš ti obratiti njihova srca*.

[170] PATRICIA BERLYN, *Elijah's Battle for the Souls of Israel,* in: JBQ, 40(2012)I, p. 57.

[171] Često su puta u povijesti velike stvari ovisile o pojedincima bez kojih bi mnogi događaji uzeli drugi pravac. Nema mnogo kriza koje su bile veće i dublje od ove u kojoj se našao odabrani narod, Savez i vjera Izraela. I iz tog se razloga s pravom upravo on nalazi uz Mojsija na brdu preobraženja. Preko Mojsija, Bog je ustanovio Savez, ali preko Ilije ga je očuvao od propasti. H. H. ROWLEY, *Elijah on Mount Carmel*, in: BJRL, 43 (September 1960)I, p. 219. Citirano u: THOMAS L. CONSTABLE, *Notes on 1 Kings*, Sonic Light, 2013, p. 72.

[172] Isto, str. 58.

I Bog odgovara:

I oganj Jahvin pade i proguta paljenicu i drva, kamenje i prašinu, čak i vodu u jarku isuši.

1 Kr 18,36 – 38

Ovdje se nazire pravu prirodu religije u pravoga Boga, Boga Izraelova. On ne može biti pridobiven obredima i ekscesivnim performansima koje su Baalovi svećenici izvodili cijelog tog dana. Osoban odnos s Bogom jest ono što Bog traži od svojeg naroda, a u njega se ništa ne može postići obredima i zaklinjanjima ili plesovima koji bi bili bez srca i na koncu ljubavi prema Bogu. U tom je Ilijinu činu zapravo sažeta cijela poruka proročkog pokreta kako prije, tako i poslije njega. Osoban odnos sa Bogom je sve što trebamo imati kako bismo Mu ugodili. Tada ćemo ispunjavati i Zakon, tada ćemo i činiti dobro i održati sve stavke Saveza i biti u Njegovoj milosti.
Bog istog trenutka odgovara na njegovu molitvu, time pokazujući da je On pravi Bog, ali i to da je Ilija njegov pravi prorok. Oganj s neba je sažgao cijelu žrtvu, oltar, kamenje i svu vodu u jarku.
Ahab je prisutan sa svim poglavarima narodnih rodova i plemena Izraela. Svi su redom zapanjeni i na ovakav Božji znak odgovaraju sa: *Jahve je Bog! Jahve je Bog!*

No ovdje treba zapaziti još nešto, a to je da ovo Božje djelo nije upravljeno samo Izraelcima, nego i okolnim narodima. Božo Lujić naglašava da je struktura molitve takva da nam preostaje zaključiti kako Ilija moli ustvari za tri stvari: Da *drugi* vide da je Jahve Bog, da narod vidi da je Jahve Bog te da taj isti narod spozna da On i spašava.
Ti *drugi* nisu nikako naznačeni imenom ni rečeničnom konstrukcijom, već je riječ *drugi* stavljena u obliku *nifal* nepotpunog pasiva koji se često prevodi refleksivno i stoga bi, po nekoj logici, trebala označavati okolne narode (jer su im bili najbliži i ako se ne spominje nikakva druga oznaka, to je najlogičniji zaključak).

Oni *drugi* trebaju uvidjeti kako je Jahve Bog, a ne izmišljotina poput njihovih božanstava.
To se može zaključiti iz činjenice da pred imenicom *Elohim* stoji član *ha* pa to onda poistovjećuje Jahvu s imenicom Bog te ju njemu jedinom pripisuje. Jahve je sasvim određeni Bog i ne može ga se miješati s ostalim božanstvima, štoviše On jest jedini Bog, ostali nisu.

Sljedeće molbenice unutar Ilijine molitve govore o atributima Božjim, i njegovu načinu postupanja, dakle on kao Bog ne uništava i ruši, već spašava i daje život.

Na sve je to Baal samo šutio i gledao kako se masakriraju njegovi proroci. I identično njegovoj neaktivnosti za vrijeme prinošenja žrtve, tako ni sada ne ispušta ni glasa, ni znaka da je na ikoji način prisutan ili da za ove događaje ikako zna. Jahve je potom dao i kišu, uzimajući Baalu i posljednje sredstvo kojim je mogao Izraela kazniti što mu je Izrael pobio proroke.
Iz *dvoboja na Karmelu* proizlazi: Nije Jahve taj koji upropašćuje Izraela, nego Baal. I da se vratimo na sam početak; nije Ilija taj koji upropašćuje Izraela, već Ahab sa svojom bezbožnošću.[173]

Ilija koristi ovo oduševljenje naroda da ukloni glavne neprijatelje saveza i Baalovoj religiji zada udarac od kojeg se ta religija neće zadugo oporaviti. Naređuje narodnim poglavicama koje su se ondje skupile da pohvataju Baalove svećenike i on ih odvede na potok Kišon, te ih ondje pobi. Ti isti proroci su vjerojatno služili kao glavni pokretači progona Božjih vjernika u Izraelu i možda i vlastoručno poubijali mnoge od njih. Na taj način je preko Ilije izvršena odmazda nad pobijenim pobožnicima i pravovjernim prorocima u Izraelu.[174]

Također je moguće da su ti *proroci Baalovi* možda bili u isto vrijeme i Izabelina tjelesna straža, što bi bio još jedan razlog više koji bi išao u prilog Ilijinom postupku njihove eliminacije. Ako su oni bili u isto vrijeme i tjelesna straža u Ilijinim očima su stoga predstavljali stalnu prijetnju i u vojnom smislu, s obzirom da su to onda bile strane elitne snage u srcu Sjevernog kraljevstva i to tik uz kralja. U slučaju da se kralj i obrati, te promjeni politiku, te snage su mogle izvršiti vojni udar i ponovno na prijestolje dovesti osobu prema svojim afinitetima. Ovako je ta prijetnja uklonjena, a isto tako i njihov misionarski potencijal je time bio trajno neutraliziran.[175]

Ahab se i sam, pod ogromnim dojmom čuda koje je Jahve izveo na Ilijinu molitvu te vidjevši kako narod vrlo spremno izvršava Ilijine naredbe, ne protivi takvom tretmanu svojih glavnih

---

[173] Usp. BOŽO LUJIĆ, *Starozavjetni proroci* , 2., KS, Zagreb, 2010., str. 59. - 61.
[174] Usp. PATRICIA BERLYN, *Elijah's Battle for the Souls of Israel,* in: JBQ, 40(2012)I, p. 59.
[175] Usp. LJUBO PLANINIĆ, *Prorok Ilija čovjek božji*, Župni ured Kruševo, Kruševo, 2009., str. 55.

savjetnika i Baalovih proroka koji su, kako se čini, sve do tada uživali neosporivi ugled u zemlji.
Ahab je zbunjen te pod dojmom i ne može razmišljati. Kući ga čeka žena koja je fanatik svoje religije i neće uvažiti ništa što se toga dana dogodilo, a razvrgnuti brak s njom značilo je u opasnost dovesti sve unosne ugovore koje je imao sa Ethbaalom i njegovim kraljevstvom. Uostalom, Baalova religija je već bila uspostavljena i hram izgrađen, promjena njihova statusa bi vjerojatno uzrokovala unutarnje napetosti koje je sigurno htio izbjeći. I tako se Ahab, još jedanput, pokolebao pred svojom ženom i ovozemaljskim vrijednostima.

1 Kr kaže kako je on obavijestio svoju ženu o tome što se dogodilo na Karmelu, te da se ona razljutila i zaprijetila da će ubiti Iliju. Ahabova reakcija na tu njezinu prijetnju se niti ne spominje te se smatra da ju je odobrio.

Odmah po smaknuću Baalovih proroka/svećenika, Ilija govori Ahabu da će uskoro kiša, jer su glavni neprijatelji Jahvini uništeni. Nakon što dolazi do ogromne oluje, Ahab uzima svoja kola i odlazi u Jizreel gdje se nalazi Izabela. Ilija također dolazi u blizinu Jizreela, ali u njeg ne ulazi. Izabela bijesna na Iliju, šalje mu glasnika da će s njegovim životom učiniti onako kako je on činio s životima njezinih proroka.

Ali ipak unatoč svim prijetnjama Bog je pobjednik. Jahve je uništio svoje neprijatelje (Baalove proroke) rukom samo jednog od svojih proroka. Jahve je nakon uništenja svojih neprijatelja dao kišu i tako je postalo sasvim jasno da Baal nema ništa niti sa davanjem života, koji je njegovim prorocima u samo jednom danu na jednom mjestu ukratko oduzeo, kao niti s kišom koju nije mogao spriječiti da pada unatoč silnoj uvredi koju mu je Jahve nanio po ruci svojeg proroka. Baal je, usred gore posvećene njemu, unatoč brojnosti svojih proroka i svih molitava, kao i unatoč njegovom veličanstvenom hramu u Samariji, u potpunosti poražen.

Ipak, ne čekajući ni trenutka,vidjevši kako se ništa važno kod ljudi koji su nazočili događaju zapravo nije promijenilo, Ilija napušta Sjeverno kraljevstvo. Baalovska religija je i dalje službena religija, Izraelci su i dalje kolebljivi i mnogo više proračunati nego iskreni prema Bogu i ništa se zapravo ne mijenja onako kako je to Ilija zamislio. Nema prevrata ni promjene te uza sve to, dobiva i prijetnju od Izabele koja još uvijek ima moć kao i ranije.

Ilija zna da je Izabelina prijetnja stvarna i da je sposobna izvršiti svoje namjere.
Događaj sa Nabotom Jizreelcem se, po opisu 1 Kr, dogodio poslije svih tih događaja, ali daje zorno svjedočanstvo o tome kako je Izabela razmišljala i djelovala kako bi postigla svoje ciljeve. Može se pretpostaviti da joj to nije bilo prvi put da nešto čini na takav način i u tome uspijeva. Ilija je to znao te … *se uplaši, ustade i ode da bi spasio život* (1 Kr 19,3).

3.3.5.Susret s Bogom

Ilija je doživio vrhunac svoje pobjede i ostvareno je sve zbog čega je živio. Baal je naočigled svih bio prokazan za izmišljotinu, Jahve se pokazao kao pravi i jedini Bog. Sve oko čega se Ilija trudio i trpio svih godina svojeg teškog i izbjegličkog života je bilo ostvareno.
Ilija bi slobodno mogao reći: *Evo, dovršeno je!* No ipak se ponovno mora boriti za svoj život, skrivati se i biti bjegunac.

Napokon nakon živog dokaza moći i snage Boga kojem služi, Izrael je ostao tvrda srca i nije ustao na trenutnu promjenu svojega stanja. I još k tome, Ilijini neprijatelji su postali još odlučniji u tome da ga smaknu. On je doživio svoju pobjedu, ali što sada? On je pobjednik koji više nema kamo. On je osvetitelj Jahvin koji je bespomoćan pred onima koji se žele osvetiti njemu. Njegov Bog je zaista Bog svemira, ali u ovome trenutku pred njim je zid. Pred njim je ponovno borba, i to kao da je na samom početku.

Ilija je bio devastiran. Iz svojeg ogromnog razočaranja, straha i ogorčenja Ilija bježi pred stvarnošću u kojoj borba još uvijek nije gotova. Njemu je svega dosta.

No stvarnost je možda bila i malo drugačija od onog što je Ilija vidio. Prvo što možemo primijetiti jest da Izabela šalje Iliji glasnika umjesto ubojice ili vojnika da ga uhvate. Očito ove dvije posljednje opcije za nju nisu bile moguće. Ilija je u njezinim očima postao velika prijetnja i ove njezine mjere se više čine očajničkima, nego realnima. Ilija je za jedan dan stekao ogromnu popularnost, ali očito nije razumio kako stvari funkcioniraju u svijetu politike i moći. Na krilima Božjeg trijumfa, trebao je početi skupljati svoje pristaše i početi stvarati pa barem nekakav antireformistički pokret, ako ne i vojsku za prevrat u Sjevernom kraljevstvu. Međutim on, umjesto da sada kada je dosegnut pravi *momentum* za ostvarenje njegova

konačnog cilja, odustaje i gubi svaki smisao. Kada ga je naizgled Bog trebao najviše kako bi napokon pokrenuo promjenu vlasti u Izraelu i kako bi okupio sve te narodne poglavice koje su mu na brdu Karmel omogućile smaknuće Baalovih proroka. Ilija je zakazao i promašio. Nije poduzeo ništa i odigrao je baš tako da je Izabeli išao na ruku napustivši Sjeverno kraljevstvo i dopustivši da se sav taj elan stečen na Karmelu ohladi i nestane.[176]

Kako će se kasnije vidjeti, upravo zato je Ilija i bio odabran jer nije znao političke igre i jer se poradi svojeg karaktera povukao baš na vrhuncu moći. Ovakav Ilijin postupak je čista suprotnost drugim velikim junacima kojima se Bog koristio prije Ilije kao što su Jošua, suci, David i dr. koji nisu oklijevali jurišati sa šačicom ljudi na mnogobrojne neprijatelje i zgrabiti potpunu pobjedu čim im se ukaže prilika. Ovaj je put Jahve htio drugačiji razvoj događaja o čemu ćemo se osvjedočiti u narednom dijelu.
Tako razočaran, Ilija bježi u Južno kraljevstvo ili Judu gdje je na vlasti Jošafat, te odlazi u pustinju, prema svetoj gori Horeb.

U pustinji zdvajajući i gubeći vjeru kao i njegovi oci nekada dok su bili van obećane zemlje, on izjavljuje da mu je sada svega dosta i da nije bolji od svojih otaca koji su unatoč svim čudesima Božjim i dalje mrmljali na Boga, ne mogavši mu vjerovati. Ovo je nesumnjivo Ilijina najdublja kriza vjere, a ujedno i smisla njegove kompletne egzistencije.

Ilija se nalazi u pustinji, bilo da se krije, bilo da se želi maknuti od ljudi u svojoj ogorčenosti. Iliji dolazi Božji anđeo, dotače ga i reče: *Ustani i jedi!* Ustao je i jeo jelo koje je ondje čudesno stajalo i kao izvan sebe bezvoljno legao da ponovno zaspe. Anđeo ga ponovno probudi i cijeli događaj se ponovi, samo što mu ovaj put anđeo reče da je pred njim dugačak put.

Okrijepljen tom hranom Ilija je putovao četrdeset dana i četrdeset noći, te došao do Božje gore Horeba.

[176] Usp. RICHARD D. PATTERSON, HERMANN J. AUSTEL, *1, 2 Kings,* in: 1 Kings – Job, ed. Frank E. Gebelein and Richard P. Polcyin, *The Expositor's Bible Commentary*, XII/4, Grand Rapids: Zondervan Publishing House, 1988, p. 148, citirano u: THOMAS L. CONSTABLE, *Notes on 1 Kings*, Sonic Light, 2013, p. 72.

Ondje je Ilija imao prilike vidjeti jedan od najmističnijih događaja ikada opisanih u SZ:

Ondje je ušao u neku spilju i prenoćio u njoj. I gle, eto k njemu riječi Jahvine: "Što ćeš ti ovdje, Ilija?" On odgovori: "Revnovao sam gorljivo za Jahvu, Boga nad vojskama, jer su sinovi Izraelovi napustili tvoj Savez, srušili tvoje žrtvenike i pobili mačem tvoje proroke. Ostao sam sam, a oni traže da i meni uzmu život." Glas mu reče: "Iziđi i stani u gori pred Jahvom. Evo Jahve upravo prolazi." Pred Jahvom je bio silan vihor, tako snažan da je drobio brda i lomio hridi, ali Jahve nije bio u olujnom vihoru; poslije olujnog vihora bio je potres, ali Jahve nije bio u potresu; a poslije potresa bio je oganj, ali Jahve nije bio u ognju; poslije ognja šapat laganog i blagog lahora. Kad je to čuo Ilija, zakri lice plaštem, iziđe i stade na ulazu u pećinu. Tada mu progovori glas i reče: "Što ćeš ovdje, Ilija?" On odgovori: "Revnovao sam veoma gorljivo za Jahvu nad vojskama, jer su sinovi Izraelovi napustili tvoj Savez, srušili tvoje žrtvenike i mačem poubijali tvoje proroke. Ostadoh sam, a oni traže da i meni oduzmu život." Jahve mu reče: "Idi, vrati se istim putem u damaščansku pustinju. Kad dođeš, pomaži ondje Hazaela za kralja aramskog. Pomaži Jehuu, sina Nimsijeva, za kralja izraelskoga i pomaži Elizeja, sina Šafatova, iz Abel Mehole, za proroka namjesto sebe. Koji utekne od mača Hazaelova, njega će pogubiti Jehu; a tko utekne od Jehuova mača, njega će pogubiti Elizej. Ali ću ostaviti u Izraelu sedam tisuća, sve koljena koja se nisu savila pred Baalom i sve usta koja ga nisu cjelivala." (1 Kr 19,8-18)

Udaljenost između Beer Šebe i brda Horeb iznosi 480 km karavanskim putem i karavanama treba nekih 15 dana da je prijeđu. Iliji je trebalo 40. Pisac očito želi napraviti paralelu između Mojsija i Ilije, kada je narod Božji boravio u pustinji i kada mu se Bog ukazivao *licem u lice*, i s njime razgovarao. Tako sada i Ilija provodi vrijeme u pustinji i kada stiže na goru Horeb, nalazi Gospodina, odnosno Njegovu slavu.

Kao i Mojsije, tako i Ilija dolazi po Božju riječ na brdo Horeb.[177] Ilija se vraća svojim korijenima, korijenima Božjeg odnosa sa Izraelom kao narodom.
Bog mu se, kao i Mojsiju, na brdu Horeb i ukazuje. Već sama činjenica ukazanja Božje slave Iliji pokazuje kako je Ilija po svojem dostojanstvu istovjetan Mojsiju – ustanovitelju saveza. Ono pak što je Mojsije za savez, to je Ilija za proročki pokret. Na gori preobraženja prikazani su Mojsije i Ilija u jednakom dostojanstvu. Za Novi Zavjet glavni predstavnici SZ-a su očito

[177] Poveznicu s Mojsijem su uočili gotovo svi autori koje se koristilo kao izvore, BOŽO LUJIĆ, *Prorok Ilija otvoreno pitanje: Tko je moj Bog?*, u: Jukić, izdaje: ZFBJ, 19/20(1990)I, str. 23. ; CELESTIN TOMIĆ, *Ilijino vrijeme*, PHFK, Zagreb, 1985., str. 76.; THOMAS LEE CONSTABLE, *Notes on 1. Kings*, Sonic Light, 2013, p. 74, i ostali.

upravo ove dvije osobe, i možda adicija kralja Davida kojeg je u toj konstelaciji zamijenio Sin Božji, kao njegov pravi nasljednik po svim parametrima također uključujući i činjenicu da je iz njegove loze.

Čini se kako se Ronald Barclay najbolje izrazio po tom pitanju:

In his statements Rowley connects Elijah to Moses and Jesus. This is the line of continuity that I wish to stress. From Moses to Jesus the prophetic hinge was Elijah. In his actions he was Moses "redivivus"; in his actions he also portends Messiah.
The dissolution of Yahwism in the reign of Ahab called for a new Moses. This new Moses was Elijah. In his deep personal crisis attending his brokenness he came to mount Horeb/Sinai for a new experience with Yahweh that has "Moses" written all over it. Elijah forty days of fasting on the mount (see Exod. 34:28…).

Napokon Ilija staje pred Boga i stupa u dijalog. Prvo što mu Bog kaže jest: *Što ćeš ti ovdje Ilija?* imajući za značenje: zašto si ovdje došao kada te ovdje nisam poslao. Ilija sada iznosi razlog svog dolaska. Nakon što je Ilija imao reći svoj kratki govor gorčine i straha, Bog odmah skreće njegovu pažnju na jedan drugi događaj. Ilija će upravo vidjeti Božju slavu, a do sada je samo čuo glas.
Kada je Ilija poslušao Božju naredbu i stigao na Horeb na mjesto na koje ga je Bog poslao, prvo je doživio isto što je doživio i mladi izraelski narod na tom istom brdu još u vrijeme Mojsija: grmljavinu (oganj), veoma snažan vjetar, potres i slične pojave kojih su se Izraelci prestrašili i rekli da se ne mogu izdržati. Ali sada se javlja jedna nova činjenica: Bog ne bijaše u tim pojavama.

Nakon tih prirodnih pojava nastupio je blag i lagan povjetarac. Pisac navodi kako je Ilija - jer je poznavao Boga, prepoznao Gospodina u tom laganom povjetarcu.

U tumačenju ove pojave izdvojiti ćemo samo jedan dio iz dijela *Ilijino vrijeme* Celestina Tomića:

Što znači ova Božja objava? Zar je to ukor Iliji zbog njegove okrutnosti koju je do sad pokazao? Bog nije Bog koji ruši i uništava, nego koji spasava; Bog sudac, ali i Bog koji ljubi.

Je li to bilo da Iliji pokaže kako se Bog može susresti samo u skrovitosti i šutnji, u povučenosti pustinje, daleko od svijeta? Ili ovdje imamo neku demitizaciju Božje objave u prirodi?

… Olujni vihor, potres, grom – bili su za pogane objava božanstva… No Jahve nije bog prirodnih pojava, s kojima bi se mogao poistovjetiti. On to sve nadilazi. On je Gospodar prirode…

Bog se objavljuje na nov način, otkriva svoje lice i objavljuje se kao Bog ljubavi, prisutnosti, partnerstva. U ovom svjetlu Ilija … Jasno upoznaje svoju nedostatnost, svoju odviše pogrešnu ljudsku računicu. Otkriva da se Bog može pravo shvatiti samo u osobnom susretu u tišini i samoći pustinje. Tu pada zastor predrasude i novi se svijet rastvara pred Ilijom.[178]

Božo Lujić ne razmatra toliko činjenicu da ispred Boga dolaze destruktivne pojave, ali da se On sam nalazi u lahoru, nego direktno prelazi na drugi dio Božje teofanije u kojoj Bog zadaje nove zadaće Iliji, iz toga izvlačeći zaključak kako se Bog najbolje može vidjeti tek u povijesnim događanjima, umjesto u prirodnim pojavama.[179]

His [Elijah's] God-given successes had fostered an inordinate pride (cf.
vv. 4, 10, 14) that had made him take his own importance too seriously. Moreover, Elijah had come to bask in the glow of the spectacular. He may have fully expected that because of what had been accomplished at Mount Carmel, Jezebel would capitulate and pagan worship would come to an end in Israel—all through his influence![180]

Richard Patterson, kako se ovdje nazire, glavni razlog ovakvom Božjem nastupu vidi u Ilijinom karakteru koji se s vremenom iskrivio te postao previše ponosan.

Thomas L. Constable shvaća Božju poruku na drugi način. On pak drži kako je Bog želio Iliji poručiti kako se ne može sve promijeniti preko noći, niti da Bog na takav način primarno djeluje, nego da Bog djeluje polako i zapravo jedva primjetljivo, baš poput lahora. Tako se

---

[178] Usp. CELESTIN TOMIĆ, *Ilijino vrijeme*, PHFK, Zagreb 1985., str. 77.

[179] Usp. K. SEYBOLD, *Elia am Gottesberg. Vorstellungen propetischen Wirkens nach 1 Könige 19,* im: EvTh 1(1973)I, Seite, 1. – 18.

[180] Usp. RICHARD D. PATTERSON, HERMANN J. AUSTEL, *1, 2 Kings,* in: 1 Kings – Job, ed. Frank E. Gebelein i Richard P. Polcyin, The Expositor's Bible Commentary, XII/4, Grand Rapids: Zondervan Publishing House, 1988, p. 148. Citirano u: THOMAS L. CONSTABLE, *Notes on 1 Kings*, Sonic Light, 2013, p. 72.

većina stvari u povijesti mijenja. Rijetki su slučajevi kada se nešto uspješno mijenja revolucionarno i preko noći. Većina promjena, koje potom ostaju za dugo vremena, dolaze polako i neprimjetno[181] i ljudi ih primjećuju kad je sve završeno i govore kako se ta promjena dogodila *naglo* jer nisu mogli vidjeti kako se sporo odvijala. I u Sjevernom su se kraljevstvu promjene zbivale zaista polako dok se nije dogodila kulminacija tih promjena s Jehuovim vojnim udarom i službenom zabranom Baalova kulta.

Što Jahve ima u planu za Izrael, saznao je jer je pred njega došao. Da nije došao na goru i pristupio Bogu pun gorčine i na neki način možda čak Gospodina i natjerao da intervenira da se pokaže, puno bi postupnije i kroz duži period dobivao ono što mu je Gospodin rekao odmah na gori Horeb.
Razlog zbog kojeg se Gospodin dopustio natjerati od Ilije na teofaniju toga tipa jest njihov prisan odnos i Ilijin način na koji je došao tražiti Boga. Bez zahtijeva i očekivanja i srcem punim gorčine, ali niti s jednim dijelom srca ogorčenim na Boga.

Sljedeće što Bog čini jest naređuje Iliji da pomogne trojici ljudi koji će završiti ono što je s Ilijom započeto: očišćenje Izraela. Znamo da je kasnije Sjeverno kraljevstvo propalo, bilo je podvrgnuto Asirskom carstvu. Iako je ono samo propalo, svi vjerski su dosezi koji su ondje nastali preživjeli i sa preostalim svećenicima i levitima se ukorijenili u Judi te bivali poticaj za velike reforme unutar izraelske religije, ponajviše putem Pnz.

Nakon teofanije na brdu Horeb, Iliji ne svijetli lice jer je ugledao Božju slavu, ali njemu svijetli srce jer se sada uvjerio da i u ovim okolnostima Bog sve drži u svojim rukama. Unatoč ogromnom porazu i razočaranju, Ilija je sada razuvjeren da je sve propalo ili bilo uzalud. Naprotiv, on je uvidio kako u Boga sve teče prema planu. Da Ilija nije zatražio kraj svoje službe, možda bi ona još duže potrajala, ali Bog je unaprijed znao da će se dogoditi baš tako i Iliji naređuje kako će postupati dalje. Ilija nije odmah dobio ono što je tražio, ali dobio je ono što je najviše trebao. Bog ga je ohrabrio i pokazao mu da ništa nije bilo uzalud i da je sve što treba učiniti, jest nastaviti svoje djelo na malo drugačiji način nego do tada. (1 Kr 19, 15-18). Božji govor na gori se ne čini kao kažnjenički govor upućen Iliji jer je bio obeshrabren i jer

[181] Usp. THOMAS L. CONSTABLE, *Notes on 1 Kings*, Sonic Light, 2013, p. 74.

mu je ponestalo vjere. Naprotiv, govor se čini prilično blagim s obzirom na Ilijino stanje i s obzirom na to da je Bog djelovao uvelike van okvira u kojima uobičajeno djeluje.[182]

3.3.6 Nabot Jizreelac

Biblijski pisac izravno navodi kako se ovaj događaj odvio nakon što je Ilija pobio sve one proroke Baala i nakon što mu se Izabela zaprijetila da će ga ubiti.
Dakle glavna poanta jest da je dokaz Božje sile na brdu Karmel, i smrt glavnih misionara baalovske religije, samo na trenutak oslabilo baalovsku hegemoniju nad Izraelom, koja se brzo počela snalaziti i u tim okolnostima. Poanta možda upravo i jest u tome što se unatoč svim prethodnim događajima nikakve nove okolnosti i nisu pojavile. Naizgled je sve ostalo potpuno isto, baš kao i prije tog *duela* na Karmelu.

Izabela se nastavlja baviti spletkama i ubojstvima kao i do sada, samo se ovaj put ona, kako bi ostvarila svoje naume, služi Božjim zakonom.

Nabot je bio vjeran Izraelac koji je poštovao Mojsijev zakon i u skladu s time oblikovao svoj život. Posjedovao je svoj mali komadić zemlje uz kraljevu rezidenciju u Jizreelu koji je naslijedio još od svojih predaka i koje je držao kao i oni. Ahabu je taj posjed zapeo za oko jer je bio tik uz njegovu palaču. Ponudio je Nabotu cijenu i to veoma dobru za njega, ali Nabot odbije jer je htio održati Mojsijev zakon i ne htjede svoju djedovinu prodati.

Ahab se uznemiri jer je u Izraelu još uvijek kralj bio podanik zakona, a ne apsolutni vladar, kao kod okolnih naroda, te nije mogao Nabotu njegovu djedovinu legalno oduzeti. Ovdje možemo jasno vidjeti sukob koncepata kralja kod Izraelaca i kanaanskih naroda. U Izraelaca je kralj tek bio Božji službenik kojem je narod bio povjeren na upravu, dok je kralj u pravom smislu i dalje bio Jahve. U kanaanskih naroda kralju je često puta bila pridavana i titula određenog božanstva te mu se, naravno, pridavala i apsolutna vlast.

Izabela ovdje potiče Ahaba da po tko zna koji put postupi po običaju poganskih kraljeva i jednostavno nametne svoju volju. Međutim on to ne može učiniti legalno jer je izraelski narod (barem u Jizreelu) držao zakon i na taj način shvaćao kraljevu vlast. Ipak su i ondje na vlasti

[182] Usp. H.L. ELLISON, *The Prophets of Israel: From Ahijah to Hosea*, Exeter, UK edition: Pater noster Press, 1969, USA edition: Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1974, p. 33.

bili ljudi kojima Mojsijev zakon ništa nije značio. Izabela napiše pisma tim ljudima koji su vjerojatno bili ondje i postavljeni zahvaljujući njoj. Njezina naredba je da se Nabota proglasi za starješinu grada ili nekog drugog uglednog mjesta te ga se optuži da je proklinjao Boga i kralja. Ovdje se Izabela koristi zakonom države kao i vjerom kojom je taj zakon inspiriran da ostvari svoju protupravnu i protuvjersku korist. Pojava koju se ni do danas nije uspjelo iskorijeniti.

Kada je Ahab čuo da je Nabot mrtav, sav sretan požuri zaposjesti Nabotovu zemlju, ne pomišljajući prekoriti svoju ženu radi takvog zlog djela ubojstva i tako pokvarene manipulacije Mojsijeva zakona. Zbog toga, glavna krivica pada na Ahaba kao nekada na Adama zbog Evina djela.

Ovaj odjeljak želi poručiti kako postoji Bog koji sve vidi i koji udjeljuje pravdu i u ime malog čovjeka, te da su pred Njim svi jednaki: kako radnik i seljak, tako i kralj i nikome nije dopušteno činiti nepravdu.[183]

Jahve preko Ilije određuje Ahabu i Izabeli kaznu, i to takvu kakvu su oni spremili za Nabota. Psi će lizati njihovu krv isto onako kako su lizali Nabotovu nakon njegove smrti.
Kasnije se Ahab pokajao za svoje djelo: *Kad je Ahab čuo te riječi, razdrije svoje haljine i stavi kostrijet na tijelo; i postio je, u kostrijeti je spavao i naokolo išao tiho jecajući.* (1 Kr 21,27). Gospodin nato reče Iliji: *Jesi li vidio kako se Ahab preda mnom ponizio? Budući da se tako ponizio preda mnom, neću zla pustiti za njegova života; u vrijeme njegova sina pustit ću zlo na kuću njegovu.* (1 Kr 21, 29). Da se i Izabela ikada pokajala za svoja djela, nije nam s ničime u daljnjem tekstu ni suptilno naznačeno.

Ahab je poginuo u bitci za Ramot Gilead. Iako se bio obratio, Ahab se vratio svojim putovima nevjere i materijalizma ignorirajući pri tome Božju riječ (1 Kr 22). Osjetio je da je skupa sa Jošafatovom vojskom jači od Bena Hadada te da, vojno gledajući, imaju prave šanse dobiti rat za Ramot Gilead i to je očito sve što je Ahab trebao znati. Proročke ga priče očito nisu zanimale jer je u sebi bio materijalist. Jošafat je, s druge strane, bio pravi vjernik vjeri Gospodnjoj (što možemo vidjeti iz više mjesta u sv. Pismu (1 Kr 22,5; 2 Kr 3,14; 2 Ljet 17,3)

[183] Usp. GENE RICE, *Nations under God*, International Theological Commentary series, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., in Grand Rapids, The Handsel Press Ltd., in Edinburgh, 1990, p. 181.

te nije mogao a da se ne posavjetuje s Bogom i to na pravi način. U skladu s tim, Jahve ga je sačuvao u bitci, iako se Ahab poslužio lukavstvom ne bi li sebe spasio, a Jošafata upropastio.

Kada su svi proroci[184] prorokovali, Ahab je to promatrao kao što se promatra predstava. Znao je da se od svojih proroka drugome ne može niti nadati. No postojao je jedan dvorski prorok koji je bio istinit, ali nije bio prisutan jer ga je Ahab udaljio kako ga ne bi pred Jošafatom *ocrnio* za sve što je činio i na taj i mnoge druge načine pokolebao Jošafata u njihovu zajedničkom naumu.
Prorok ipak biva doveden pred Ahaba i Jošafata, te naviješta težak poraz, kao i Ahabovu smrt. Začudo Ahab je povjerovao i smislio prijevaru, ne bi li prevario Boga. Planirao se obući u haljine standardnog vojnika, a Jošafata ostaviti da ostane u svim kraljevskim oznakama na svojoj odjeći.

Unatoč zlogukom proroštvu, Jošafat je ipak pristao ići u rat. U ratu su obje savezničke vojske teško poražene. Ahab je poginuo, a Jošafat je jedva spasio živu glavu.

Ahab se zaista prije bitke povukao da se presvuče u odore običnog vojnika, misleći prevariti proroštvo a potom je u svojoj naivnosti poginuo. Strelica odapeta *nasumce* ga u bojnom neredu pogodi i postane nakon određene borbe za život njegovim uzrokom smrti.

Kada su prali vojna kola puna Ahabove krvi ona je otjecala u jezero u kojem su se kupale bludnice, i na koncu su je lizali psi kako je i naviješteno. Ahab i nije i je prošao kako mu je naviješteno. Ilija ovaj put nije imao nikakvu ulogu u tim stvarima.

3.3.7 Ilijina posljednja djela i uzlazak na Nebo

Ilijina posljednja djela u službi proročkoj su istog tipa kao i ranije. Ponovno mu je povjerena služba upozoravanja nevjernih kraljeva. Ovaj put to je sin Ahaba i Izabele. Ahazja se teško ozlijedio i potražio pomoć božanstva koje se štovalo u Ekronu u Filisteji. Ilija presreće Ahazjine glasnike i poručuje kralju da se veoma ogriješio o Boga i da će snositi posljedice. Ahazja shvaća da mu se objavio Bog Izraelov i da će ovaj puta zaista biti posljedica. Šalje

[184] Misli se na proroke Jahvine jer se Baalove proroke više nigdje niti ne spominje, iako su, budući da je postojao i dalje Baalov hram, morali postojati i Baalovi svećenici.

vojsku po Iliju koji je sada već imao veliki ugled u cijelom narodu pa tako i u vojsci izraelskog kraljevstva. Oni oslovljavaju Iliju sa *Božji čovječe*, ali svejedno mu, kao nekome zločincu, govore zapovjedničkim tonom. Bog kažnjava vojne jedinice koje su po njega poslane, sve dok zapovjednik jedne od njih nije stekao strah pred Bogom i pristupio proroku – Božjem predstavniku – ponizno, kako i dolikuje. Tada Ilija s njima pođe pred kralja, ali ne kao uhićenik, već kao poslanik (2 Kr 1,1 – 17). Međutim, razlika je u ovom slučaju bitno veća od ranije jer sad Ilija ne bježi, niti se skriva od kralja. Ti su dani očito prošli. Kralj je očito priželjkivao jednaki tretman kao što ga je imao njegov otac, ali Ilija sada očito ima zaštitu od Boga, a vjerojatno i naroda te se s njim više ne može postupati drugačije, nego kao s Božjim glasnikom. To mu je, čini se, bila mala povlastica koju je dobio nakon susreta s Bogom na brdu Horeb. Još jedna promjena koju možemo uočiti jest da sada postoje proročka bratstva (i to kako se čini brojna) koja slobodno obilaze zemlju i Iliju smatraju svojim herojem i uzorom, i to otvoreno (2 Kr 2). Između tih činjenica mogla bi se možda svrstati i ona da Ahab prije svog vojnog pohoda pita Jahvine proroke, a da se Baalovi i Aštartini proroci više niti ne spominju.[185] Naravno, konzultiranje Jahvinih proroka bi prilikom ovog ratnog pohoda moglo biti uvjetovano Jošafatovim sudjelovanjem, jer je on bio pravi vjernik Jahvine religije koji nije trpio Baalov kult. Uz to, Ahab je vjerojatno želio istaći i zajedničke točke i zajedničko podrijetlo dvaju kraljevstva. No ipak, ako bi to bilo glavni razlog konzultiranja Jahvinih proroka prilikom rata s Aramejcima činjenica i dalje ostaje da se Baalovi proroci ne spominju više nigdje, niti u jednoj prilici.

3.3.7.1 Pismo Joramu judejskom kralju

Iako Knjiga o kraljevima tvrdi kako je Ilija u to vrijeme već bio uzašao, u sv. Pismu se primjećuje da je Ilija uzašao na nebo u vrijeme vladavine judejskog kralja Jošafata, dok knjiga Ljetopisa navodi da je poslao pismo kralju Joramu u Jeruzalem. Pisac knjige Ljetopisa, svjestan sadržaja tih knjiga, tu je biblijsku knjigu napisao prema predlošku 1 i 2 Kr.
Zašto bi napisao jednu takvu kontradiktornost ostaje nam nerazjašnjeno. Ipak postoji više objašnjenja od kojih ćemo izdvojiti jedno koje se čini plauzibilnim.
Naime, Joram je bio Jošafatov suvladar te je, pred kraj Jošafatove vladavine, marginalizirao

[185] Ni prigodom ratnih pohoda (1 Kr 20; 22; 2 Kr 3), ni prigodom kraljeve bolesti kada kralj Samarije Ahazja traži savjet od filistejskih vračeva i Baalovih proroka, iz razloga što više nema svoje, ili su oni koje ima njemu nezanimljivi, usp. 2 Kr 1.

svojeg oca i faktički zemljom vladao sam. Njegov je otac i dalje bio nominalno kralj, ali bez ikakva utjecaja na vodstvo zemlje.
Kada je postao *de facto* vladar zemlje, počeo je provoditi sve vjerske reforme kojima ga je učila njegova majka poganka. Takvo je djelovanje potaklo Iliju, koji u svom stilu i u skladu s svojim prethodnim zadacima sličnim ovome, piše Joramu prijeteće proroštvo koje se i ostvaruje. Ilija je bio poznat i imao autoritet i u Južnom kraljevstvu, no ne možemo ustanoviti kada mu je popularnost porasla, odnosno za pretpostaviti je da je njegova popularnost u Južnom (kao i u Sjevernom) kraljevstvu nastala nakon događaja na brdu Karmel, ali ne može se ustanoviti kada su te vijesti postale općepoznate u Južnom kraljevstvu.[186]

3.3.7.2 Nasljednik Ilije

Ilija nije uspio pomazati ni Hazaela ni Jehua, ali je pomazao Elizeja kao svojeg nasljednika. Prvi znak Elizejeva odabranja jest Ilijino bacanje svoga plašta na nj što i jest bio znak poziva u proročku službu određen još od davnine.[187]

Elizeja je Ilija obučavao da ga uskoro naslijedi (2 Kr 3,11). Išao je gdje je išao i Ilija te promatrao i upijao sve što je Ilija činio. Je li Elizej baš cijele godine i u svako vrijeme bio uz Iliju ne može se reći, ali njegova tj. gesta žrtvovanja volova koji su mu donosili kruh prilično jasno signalizira da on iza sebe ostavlja sve (1 Kr 19,20-21).
Pred kraj Ilijina djelovanja nastala su već mnoga proročka bratstva. Takav razvoj događaja je bio omogućen vjerojatno zbog Božjeg trijumfa na brdu Karmel gdje su Baalovi svećenici bili osramoćeni, obezvrijeđeni i poubijani te je njihovu političkom utjecaju došao kraj.[188]
Sad su počela nicati proročka bratstva koja su, kako se čini, dijelila Ilijinu viziju Mojsijeva zakona i njegovo shvaćanje saveza, nasuprot onom sinkretističkom/konformističkom koji je, čini se, pomalo prelazio u defenzivu naspram radikalne struje koja je ohrabrena Ilijinim trijumfom izlazila iz ilegale i ponovno se afirmirala u društvu putem proročkih bratstava. Ovakav zaključak potkrepljuje i činjenica da se ni Baalovi ni Aštartini proroci više uopće ne spominju ni u jednom kontekstu, kao da su nestali s lica zemlje. Proročka bratstva na čelu s Elizejem su *de facto* postala Ilijini nasljednici.

---

[186] Činjenica jest da sva tri kralja prihvaćaju Elizejevo proroštvo i to zato što je Elizej *lijevao vodu na Ilijine ruke*, a ne što bi i sam bio prorok vrijedan tolikog ugleda.
[187] Usp. CELESTIN TOMIĆ, *Ilijino vrijeme*, PHFK, Zagreb 1985., str. 113.
[188] Unatoč i dalje izrazito snažnom kulturalnom utjecaju čemu svjedoči činjenica da su Ahab i njegova žena i dalje štovali Baala i da Baalov hram u Samariji nije bio uklonjen.

3.3.7.3 Ilijino uzašašće

Većina autora ne prihvaća povijesnost Ilijina uzašašća, radije držeći taj izvještaj legendarnim kako bi se dodatno učvrstio autoritet proroka Ilije,[189] a poneki smatraju i autoritet Elizeja, kao njegovog nasljednika[190].

Celestin Tomić se, kada govori o tom događaju, drži vrlo oprezno. Ograđuje se od tvrdnje da je cijeli opis zapravo metafora. Prihvaća da je Ilija ipak preminuo, ali priznaje određene elemente teofanije koju je doživio Elizej.

Elementi su žalovanja prisutni u Elizejevu izrazu *Oče moj, oče moj*. I danas je to način izražavanja tuge na pogrebu, koji se zadržao u mnogim beduinskim zajednicama. Prema tome, Celestin Tomić zaključuje da je prorok Ilija ipak umro, iako na neuobičajen način.

Činjenica da prorok Ilija uzlazi na Nebo na vatrenim kolima ima ulogu razlikovati Iliju od Baala jer Baal *plovi i uzlazi na oblacima*.[191] Naprotiv tomu, po njega dolaze kola Jahvina, prikaz njegove moći i sile, i odnose ga gore k Bogu jer prorok poput Ilije ne može umrijeti smrću jednakom kao i svi ljudi te postati obična sjena u Podzemlju (Iz 26,14). Ne on mora biti s Bogom, on ga mora i dalje moći slaviti i biti blizu lica Božjeg.

Ovakav bi prikaz mogao biti i suptilna poruka da smrću ništa ne završava, već da život postoji i nakon smrti. Bog je jači od smrti te izbavlja svoje pravednike. Ta se tema javlja u Ilijinoj priči po drugi put (prvi put pri oživljavanju udovičina sina) i moguće je da autor, s obzirom da je to vrijeme pojave vjere u onostrani život unutar krugova židovskih povratnika iz babilonskog progonstva, primarno cilja upravo na to.[192]

---

[189] Usp. BOŽO LUJIĆ, *Proroci*, KS, Zagreb, 2010., str. 65. , JANKO OBREŠKI, ADALBERT REBIĆ, *Biblijska povijest Staroga i Novoga zavjeta*, 3. izdanje, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1972., str. 79.

[190] Usp. HERMANN GUNKEL, *Elisha the Successor of Elijah (2 Kings 2:1-18)*, ET 41(1929 – 1930)I, pp. 182 – 186.

[191] Usp. CELESTIN TOMIĆ, *Ilijino vrijeme*, PHFK, Zagreb, 1985., str. 90.

[192] LESTER. L. GRABBE, *A History of the Jews and Judaism in the Second Temple* Period, I , T&T Clark International; A Continuum Imprint, London, 2004, p. 248 : …*In any case, apparently already as early as the Persian or early Greek period, ideas about an afterlife had entered Jewish thinking*.

Sam događaj Ilijina uzašašća sv. Pismo opisuje ovako:

Evo što se dogodilo kad je Jahve uznio Iliju na nebo u vihoru: Ilija i Elizej pošli iz Gilgala. I reče Ilija Elizeju: "Ostani ovdje jer me Jahve šalje do Betela." Elizej odgovori: "Života mi Jahvina i tvoga: ja te neću ostaviti!" I siđoše do Betela. A proročki sinovi koji su boravili u Betelu iziđoše Elizeju u susret i rekoše mu: "Znaš li da će danas Jahve uzeti tvoga gospodara iznad tvoje glave?" On reče: "I ja to znam; tiho!" Ilija mu reče: "Elizeju! Ostani ipak ovdje jer me Jahve šalje do Jerihona." Ali on odgovori: "Života mi Jahvina i tvoga: ja te neću ostaviti!" I uđoše u Jerihon.

Proročki sinovi koji su živjeli u Jerihonu priđoše Elizeju i rekoše mu: "Znaš li da će danas Jahve uzeti tvoga gospodara iznad tvoje glave?" On reče: "I ja to znam; tiho!" Ilija mu reče: "Ostani ipak ovdje jer me Jahve šalje do Jordana." Ali on odgovori: "Života mi Jahvina i tvoga: ja te neću ostaviti!" I tako pođoše obojica. I pedeset proročkih sinova pođe i zaustavi se podalje, dok su se njih dvojica zadržala na obali Jordana.

Tada Ilija uze svoj ogrtač, smota ga i udari njime po vodi, a voda se razdijeli na dvije strane. I obojica prijeđoše po suhu. A kad prijeđoše, Ilija će Elizeju: "Traži što da ti još učinim prije nego što budem uznesen ispred tebe!" A Elizej odgovori: "Neka mi u dio padne obilje tvoga duha!"Ilija odgovori: "Mnogo tražiš: ako me budeš vidio kad budem uznesen ispred tebe, bit će ti tako; ako pak ne budeš vidio, neće ti biti."

I dok su tako išli i razgovarali, gle: ognjena kola i ognjeni konji stadoše među njih i Ilija u vihoru uziđe na nebo. Elizej je gledao i vikao: "Oče moj, oče moj! Kola Izraelova i konjanici njegovi!" I više ga nije vidio. Uze tada svoje haljine i razdera ih nadvoje. I podiže Ilijin plašt, koji bijaše pao s njega, te se vrati i zaustavi se na obali Jordana. Uze onda Ilijin plašt i udari po vodi govoreći: "Gdje je Jahve, Bog Ilijin?" I kad udari po vodi, ona se razdijeli na dvije strane i Elizej prijeđe.

Proročki su sinovi to sa strane vidjeli pa rekoše: "Duh je Ilijin počinuo na Elizeju!" I krenuše mu u susret, baciše se pred njim na zemlju i rekoše mu: "Evo ovdje s tvojim slugama pedeset junaka. Dopusti im da idu tražiti tvoga gospodara; možda ga je Duh Jahvin uzdigao i bacio na koju goru ili u kakvu dolinu." On im odgovori: "Ne šaljite nikoga."

(2 Kr 2, 1-16)

Biblijski pisac ne nudi nikakav kontekst koji bi neposredno prethodio događajima vezanim uz Ilijino uzašašće. Navodi kako su Ilija i Elizej *...pošli iz Gilgala...*, kako su običavali uvijek polaziti onamo kamo ih je Duh Božji poticao da idu. Može se pretpostaviti da Elizej mnogo puta nije niti znao kamo njegov učitelj smjera pa tako ni ovaj put nije imao točnu predodžbu o tome kamo je Ilija krenuo. Unatoč tome što Elizej ne zna gdje mu učitelj odlazi, on ga prati. Iz ovoga se može iščitati da je Elizej Ilijin najbliži učenik, i već u to vrijeme ne bi bilo previše za pretpostaviti da će Ilija upravo njega postaviti za svojeg nasljednika.

Ilija potom testira Elizeja, govoreći mu da ne ide više za njim, jer on mora otići do Betela. Elizej ima objavu od Duha Božjeg te mu je objavljeno što će se dogoditi, i uz zakletvu govori kako ga ovaj puta *ne može* poslušati. Cijeli dijalog je zaodjeven u tajnost, i niti Ilija govori Elizeju što se treba dogoditi, niti Elizej govori Iliji o tome da on za te događaje koji se imaju dogoditi već zna.
Kada su došli do Betela proročki sinovi rekoše Elizeju što će se dogoditi s Ilijom toga dana, ali on im odvraća da to već zna i da o tome ne govore. Isto se ponovi u Jerihonu kamo je Ilija naumio ići iz Betela.

Proročki sinovi priznaju Iliju i Elizeja te se uvijek obraćaju Elizeju, niti jedanput Iliji, pritom Iliju nazivajući *Elizejevim gospodarom*, što označava Elizeja slugom, odnosno da ima funkciju koju bismo danas mogli okarakterizirati kao *pobočnik* ili radije *tajnik*. Činjenica da se Iliji niti ne obraćaju, može se protumačiti kao čin njihova poštovanja poradi kojeg sebe ne smatraju dostojnima obraćati se proroku Iliji koji je toliko svet i blizak Bogu.

Nakon odlaska iz Jerihona, Ilija uzima svoj plašt koji je bio i simbol njegova proročkog poziva, udari po rijeci Jordanu koji se raspolovi te njih dvojica prijeđu po suhom. Ovu gestu možemo protumačiti kao demonstraciju obilja Duha Božjeg koji na Iliji prebiva, Ilijinu moć koju mu je Bog dodijelio te, na koncu, može se uočiti paralelu između njega i Mojsija (po kojem je Bog rastvorio more). Ovaj obilazak iz Gilgala prema Betelu pa potom Jerihonu, gdje su ih dočekale skupine proroka, jest svojevrsna gesta Ilijina opraštanja prije svojeg polaska s ovog svijeta. Kad su Elizej i Ilija prešli s druge strane Jordana, njihov je razgovor postao potpuno izravan. Ilija netom nakon prelaska Jordana Elizeja potiče da zatraži od njega ono što mu leži na srcu. A Elizeju je na srcu ležalo ovo pitanje: Tko će Iliju naslijediti kao poglavara proročkih sinova u Izraelu?

Elizej se izražava proročkim govorom tražeći *dvostruki udjel u njegovu duhu.*[193]Elizej ne traži dvostruko više Božjega Duha od samog Ilije, već samo da ima pravo prvorođenca s obzirom na to da pri nasljeđivanju, po zakonu, prvorođenac dobiva dvostruki dio u baštinu, a ostali jednak dio. Time je želio zatražiti da ga on naslijedi kao poglavara proročkog pokreta. Ilija mu odvraća: *Mnogo tražiš!* Ali mu odvraća da ako bude mogao vidjeti njegovo uzašašće, tako će mu biti jer sam Ilija očito nema ovlasti to dati ili ne dati. Dati Duha Božjeg može samo Bog i uz to mu implicira da će tako i biti te da to i Bog želi, ali samo pod uvjetom da je Elizej dostigao toliku svetost i bliskost s Bogom da je u stanju gledati svu tu slavu koja će se uskoro dogoditi.

I potom dolazi do tog željno iščekivanog događaja: *Ilija uzlazi!*
Usred njihova razgovora pojavljuju se ognjena kola i uzimaju Iliju na nebo!

I dok su tako išli i razgovarali, gle: ognjena kola i ognjeni konji stadoše među njih i Ilija u vihoru uziđe na nebo.

I ovdje postoje određene aluzije na Mojsija: Ilijino napuštanje ovog svijeta s onu stranu Jordana, poput Mojsija. Kao ni Mojsiju, ni Iliji se ne zna posljednje počivalište (s obzirom na to da je on uzašao na Nebo). Kao i Mojsije što vodstvo nad narodom predaje Jošui, tako i Ilija vodstvo nad obnovljenim proročkim pokretom predaje Elizeju.

Elizej pritom viče za Ilijom: *Oče moj, oče moj! Kola Izraelova i konjanici njegovi!*

Ovdje možemo pretpostaviti da Elizej naziva Iliju *ocem* poradi njihove bliskosti[194], radije nego njegove uloge poglavara novo uspostavljenog proročkog pokreta.

Izraz *Kola Izraelova i konjanici njegovi!* bi trebao označavati priznanje da snaga Izraela ne leži u doslovnim kolima i konjanicima (dakle vojnoj sili koje su kola kao najubojitije oružje

[193] וִיהִי נָא פִּי-שְׁנַיִם בְּרוּחֲךָ אֵלָי.
[194] S obzirom da upotrebljava posvojnu zamjenicu *moj* (abhi).

glavni predstavnik), nego u poslušnosti Bogu, odnosno u ljudima[195] koji su poslušni i vjerni Bogu i koji mogu svojim molitvama na Njega utjecati da se Izraelu smiluje…[196]

I tako je najveći prorok Izraela, ne okusivši smrti, otišao prebivati zauvijek s Bogom.

[195] Usp. JAMES A. MONTGOMERY, *A Critical and Exegetical Commentary on the Books of Kings: International Critical Commentary,* ed. Henry S. Gehman , Edinburgh: T. &T. Clark, 1951, p. 354, James Montgomery je to možda izrekao najbolje: *Elijah was worth a whole fighting-arm for Israel*.

[196] Usp. M. A. BEEK, *The Meaning of the Expression 'The Chariots and Horsemen of Israel* , in: OTS 17(1972)I, pp. 3-4; 8.

Zaključak

Vrijeme u kojem Ilija djeluje, zaista je teško vrijeme. Ono nije teško u nekom jednostavno zemaljski shvaćenom smislu. Ono je teško u duhovnom smislu. Oni koji imaju otvorene oči za duhovno, osjećaju težinu toga vremena, a oni koji se bave isključivo zemaljskim stvarima i zemaljskim probicima, vide to vrijeme kao vrijeme velikog napretka, tolerancije i blagostanja. Nisu robovali nikome, sve sigurnosne prijetnje su bile s vremenom uspješno eliminirane (Aram–Damask), posla, kao i novca je bilo u izobilju, zemlja je uredno davala svoj urod, Izrael je čak imao pod sobom i narod koji mu je plaćao danak (Moab) te je uživao mir u zemlji, skoro onakav mir kakav je bio obećan Mojsiju i narodu nekada u pustinji.

Kako to obično biva, Izrael se *uzjogunio* i odmetnuo od Boga. Počeo se klanjati Baalu i činiti sve one gnjusnoće moralnog tipa koje su činili narodi prije njega i uz koje mu je prionulo srce. Izrael je uz to činio i nepravde poput one nepravde koja je učinjena Nabotu Jizreelcu. Veleposjednici su počeli zemlju otimati onima koji su mirno željeli uživati svoj od Boga obećani dio, a sve zbog taštine i gramzivosti koja im se uvukla u srce jer su ostavili Boga i prionuli uz Baala, ostavljajući tako i zadnji temelj svoje moralnosti i ljudskosti iza sebe. Kako se čini, veliki dio Izraela je zapao i u praktični ateizam.

Kako govori prorok Hošeja:

U dan kralja našega knezovi obolješe od žestine vina, a on ruku pruža pijanima. U zavjeri srce im se žari poput peći; svu noć njihova jarost drijema, ujutru se razgara k`o plam ognjeni; poput peći svi se raspalili te proždiru svoje suce. ***Padoše svi njihovi kraljevi, a nijedan od njih zazvao me nije****.* (Hoš 7,5-7)

Knezovi narodni su gledali samo kako uživati u provodu, kako na brz način steći novac za pokrivanje svojih troškova luksuznog života. Takav je način postupanja redovito stvarao poremećaje u društvu, jer brza zarada uvijek uključuje nepravdu, bilo u obliku mita, otimanja ili neke druge ilegalne aktivnosti. A da bi se takvo djelovanje moglo i nekažnjeno nastaviti, svojim su resursima i moći morali onemogućavati raspodjelu pravde, prijeteći i sprečavajući suce u izvršavanju dužnosti na taj način *proždirući svoje suce…*
Nadalje govori o tome kako je svaki od njihovih kraljeva pao u nekoj zavjeri ili vojnom udaru, ali kako ni jedan nije iskreno slijedio Boga niti ga u nevolji zazvao. Takav je zasigurno

bio i Ahab većinu svojeg vremena na prijestolju. Čisti pragmatik koji se pouzdaje samo u ono što može vidjeti i dohvatiti.

I tada dolazi situacija o kojoj kasnije govori i prorok Amos:
Jao onima koji pravdu pretvaraju u pelin, u prah bacaju poštenje! Mrze čovjeka što na vratima pravdu dijeli i grde onog što zbori pošteno. Stoga, jer gazite siromaha, dižući od njega porez u žitu - u kućama što ih sazdaste od tesanika nikad živjet` nećete; iz ljupkih vinograda što ih posadiste nikad nećete piti vina. Jer znam mnoge vaše zločine, i vaše grijehe pregoleme: tlačite pravednika i primate mito, odbijajuć` siromaha na gradskim vratima. Mudrac šuti u ovo vrijeme, jer vremena su tako zla. (Am 5,7.10-13)

Sve to o čemu govori prorok Amos mnogo kasnije se može primijeniti na istinite proroke za koje nije bilo mjesta u Sjevernom kraljevstvu, nego: *sinovi (su) Izraelovi napustili tvoj Savez, srušili tvoje žrtvenike i pobili mačem tvoje proroke*. (1 Kr 19,10). Dok se to događalo, narod i njegovi *mudraci* su šutjeli. Našli su se u situaciji gdje čitavo društvo pomalo postaje pogansko i takvim postaje nepovratno. Postojale su još uvijek institucije saveza; naime svećenici su još uvijek prizivali ime Jahvino na žrtvenicima širom zemlje, dvorski proroci su još uvijek prorokovali u ime Božje kralju te se Mojsijev zakon, u određenim dijelovima, još uvijek održavao prilično rigorozno. Situacija se nije činila tako beznadnom kako je to prikazano u 1 Kr. No je li to zaista prava slika u koju treba povjerovati?

Nipošto.

Dvorski su proroci kojima nije bilo zabranjeno djelovanje, unatoč svim njihovim gestama, molitvama i prorokovanjima, bili lažni. Nisu naviještali istinu te su postali isprazni i Duh Božji ih je napustio. Ako i nisu sudjelovali u žrtvama Baalu, nemajući temelja u sebi, bilo je samo pitanje vremena kada će početi. Baalizam je bio religija koja donosi zemaljski dobitak i prestiž koji je preostalim dvorskim prorocima očito postao glavna zanimacija, jer što čovjeku može ostati nakon što je Boga upoznao i odbacio?

Veliko je mnoštvo svećenika, koji su još uvijek prinosili žrtve Bogu, u isto vrijeme prinosilo i žrtve Baalu. Njihove žrtve Bogu su stoga bile nečiste (zanemarujući sada odredbu da svaka

žrtva Bogu smije jedino u hramu biti prinesena) (Lev 4,3).[197] Oni su bili idolopoklonici. Očito nisu naučavali Mojsijev zakon onako kako je to on sam zahtijevao, nego su govorili samo djelomično o njemu i narodu govorili samo ono što je njegovim ušima pasalo. Provodili su neku sinkretističku službu[198] na svim tim mjestima gdje se prinosila žrtva i to je bio njihov pad iz Božje milosti i poziv Iliji na djelovanje.

Oni su također bili ljudi na kojima bi se prava vjera urušila, tj. pod čijim mandatom se vjera *već* bila urušila.

I tu je, na koncu, narod. Narod koji je imao pobožnost sve ovo vrijeme i, sigurno kao i Nabot Jizreelac, u sebi trpio samovolju knezova, proroka, svećenika i kralja te nastavljao vjerovati u ono što je ranije vjerovao, u Jahvu a ne u Baala, u iskrenost i poštenje, onako kako su ih njihovi oci učili što su također i oni primili od svojih otaca još iz vremena lutanja pustinjom i polunomadskog života. Vjera je u narodu postojala i dalje bez obzira na to kako se ponašale klerikalne i vladajuće elite.

Međutim, Izrael je pao i tu. Kada je na Karmelu upitan koga će štovati: Jahvu ili Baala, narod je šutio. Očito je da mu je Jahve bio na srcu i da nije mogao dati jednoznačan odgovor koji bi imponirao kralju i njima donio prestiž. Na srcu je odgovor: *Za Jahvu*, međutim njihova su im zemaljska dobra, koja im je kralj mogao oduzeti, zatvorila usta. Također, kada je od vodstva grada Jizreela traženo da se izmanipulira Božju riječ, prolije nedužnu krv Božjeg miljenika i omogući kralju da ismije Božji zakon, narod je to iz straha poslušao i omogućio.

Narod se nije odmetnuo tako duboko kao kralj, proroci i svećenici, ali je bio previše slab i prestrašen da bi bilo što poduzeo i na bilo koji način zaštitio svoju vjeru.

Rezultat takvog stanja je bilo odumiranje vjere u pravoga Boga i svojevrsno utvrđivanje sinkretizma nametanog od države. U svakom je slučaju društvo bilo duboko podijeljeno, što je također mogao biti još jedan od uzroka one *šutnje* narodnih predstavnika na brdu Karmel.

[197] Iako ne može biti sasvim sigurno je li ta odredba bila poznata u Sjevernom kraljevstvu u Ilijino vrijeme, vidi se da se nakon Ahabova pokajanja ne spominje nikakvo prinošenje žrtve kako je propisano u Lev 4,22-23. Doduše, propis govori o prinošenju žrtve u šatoru sastanka, ali može se pretpostaviti da su općeniti propisi o žrtvama zadržani, dok je taj specifičan propis bio zanemarivan.
[198] Usp. G.FOHRER, *Elia,* Zürich, 1968., Seite 74. – 76.

Svi mehanizmi očuvanja vjere otaca su zakazali i sve je bilo spremno za iskorjenjivanje vjere iz naroda.

Opasnost ovakvih razmjera po opstanak vjere otaca, izraelski će narod doživjeti tek prigodom babilonskog izgnanstva. Teološke promjene koje su se tada uvriježile u vjerskoj svijesti prognanika neće biti moguće bez teološkog napretka postignutog u nekadašnjem Sjevernom kraljevstvu, mnogo ranije. Da tih teoloških *inovacija* poput onih koje nalazimo u Pnz nije bilo, moglo bi se samo teoretizirati kako bi se stvari odvijale po prognanike u Babilonu.

Da Bog nije podigao Iliju koji je zadao smrtni udarac hegemonizmu Baalovske religije,[199] taj bi dogmatsko-teološki napredak u Sjevernom kraljevstvu zasigurno uzeo drugi smjer te bio teško obojen baalovskom religijom što bi nagnalo Judejce da ga u potpunosti odbace. Naravno, ako bi u takvim uvjetima takav teološki napredak sinajske vjere uopće i bio moguć. Na taj je način Ilija sudjelovao u božanskom planu spasenja i dao svoj doprinos spasenju izraelskog naroda, u događajima i vremenu o kojima tada nije mogao niti razmišljati.

Iliju vjerska tradicija Judaizma ubraja u najsjajnije zvijezde svoje povijesti. On je, uz Abrahama, Mojsija i Davida, središnja figura kao i lice judaističke tradicije. Njegove zasluge su pred Bogom tolike da je živ uzdignut na nebo i potom određen za predšasnika samom Mesiji. Nijednom se proroku Izraela, ako bi ga se promatralo isključivo kroz njegov proročki kapacitet, osim Mojsiju ne podaje tolika čast. Svakako bi se moglo ustvrditi da je on bio i više od proroka - Božji miljenik, vođa, zakonodavac i sama slika Mesije koji treba doći.
Jedini od proroka koji se u časti opasno približava Iliji jest Samuel. Također Božji miljenik, ali u usporedbi s Ilijom, nedostaje mu mnogo toga što je Iliji dano. Prvo, Samuel nije uzašao na nebo, drugo, Samuel nije izveo ni jedno čudo i nije za Boga svjedočio na isti mukotrpan način kao Ilija. Savez nije u to vrijeme bio na isti način i u istoj mjeri ugrožen kao što je to bio u Ilijino vrijeme i od Samuela se ipak nije zahtijevalo istu žrtvu kao od Ilije. Samuel ipak unatoč svojoj skromnosti nije nikad morao oskudijevati s obzirom da je uživao ogroman utjecaj u društvu, niti je morao bježati, dok se Ilija mnogo godina povlačio po pustim mjestima, stranim zemljama i uvijek bio u strahu za vlastiti život. Tek je pred kraj svojeg zemaljskog putovanja zadobio poštovanje i glas u narodu te postao vođa cjelokupnog

[199] Ne može se reći da je zadao smrtni udarac samoj baalovskoj religiji jer je čak i nakon što je Jehu razorio Baalov hram u Samariji ta religija i dalje bila itekako popularna u Sjevernom kraljevstvu, no nikada više neće doseći razinu dominacije koju je uživala u vrijeme kralja Ahaba.

proročkog pokreta koji je djelovao u Sjevernom kraljevstvu. To nije značilo da je on *potpuno* siguran, već da je zbog tih činjenica bio barem malo sigurniji u to da će državne vlasti djelovati s malo više opreza nego ranije.

Ilijin način djelovanja je nagao, često u krivo vrijeme po njegove adresate i nikada konformistički.

Naime, jedan od važnih ciljeva biblijske pripovijesti o proroku Iliji jest opisati sukob religijskih kultura[200] svojega prostora i vremena. Jedna je kultura u Izraelu povezana s bogatstvom, materijalnim uspjehom, stvaranjem lagodnog života uključujući i znatno spuštanje ljestvice moralnih vrijednosti, kako bi se omogućilo javno i nesmetano ugađanje najnižim porivima ljudskog bića. Na tim pretpostavkama se temeljio uspjeh Baalove religije. Sve je to stajalo na religioznim temeljima, da bi se bludnici i prijestupnici Mojsijevog zakona ali i općeljudskog morala mogli opravdati kao religiozni ljudi koji samo nastoje ugoditi božanstvu koje traži takve čine. Teološki je takva vrsta kulta i u javnosti imala snažan *PR*, koji je bio u mogućnosti teološki, ali i na druge načine ušutkati one koji su mogli prozreti pravu narav te religije.

Njegovo vrijeme jest dakle vrijeme vjerskog konformizma. Oni koji vjerski konformizam odbijaju bivaju ubijeni ili prognani. U mnogim bi se slučajevima moglo usporediti tadašnje vrijeme s određenim pojavama današnjeg vremena jer svi totalitarizmi su, zapravo, u mnogome slični.

[200] Jer je u to vrijeme religija uvijek bila tijesno povezana sa uljudbom i kulturom dominantnom na određenom području.

Bibliografija

Samostalna dijela:

AUBET, MARIA EUGENIA, *The Phoenicians and the West: Politics, Colonies and Trade*, Cambridge University Press, 2001.

BANDSTRA, BARRY, *Reading the Old Testament: An Introduction to the Hebrew Bible*, Wadsworth Cengage Learning, Belmont, Kalifornija, USA, 2009, Web page: <http://barrybandstra.com/rtot4/toc.html>, pristupano: 14. 1. 2015.

BIRCH, BRUCE C., *Hoshea, Joel and Amos*, Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky, USA, 1997.

BERNAL, MARTIN, *Black Athena – Afroasiatic Roots of Classical Civilization*, III vol. Titled The Linguistic evidence , Rutgers University Press, New Brunswick, USA, 2006,

BROWN, R.E., *Biblijska teologija Starog i Novoga zavjeta*, KS, Zagreb, 1980.

CHALMERS, AARON, *Exploring the religion of ancient Israel*, Society for Promoting Christian Knowledge, London, UK, 2012.

CONSTABLE, LEE THOMAS, *Notes on 1. Kings*, Sonic Light, 2013, avilable on internet adress: http://www.soniclight.com/ , pristupano: 3. IV. 2015.

DAY, JOHN, *Yahweh and the Gods and the Goddesses of Canaan*, Sheffield Academic Press Ltd., A Continuum imprint, London, UK, 2002.

DEVER, WILLIAM G., *Did God Have a Wife?:Archeology and Folk Religion in Ancient Israel*, Wm. B. Eerdmans publishing Co., Grand Rapids, Michingan, USA. 2008.

DUGANDŽIĆ, IVAN, *Upoznajmo Bibliju*, Glas Koncila, Zagreb, 2011.

FINKELSTEIN, ISRAEL, AMIHAY MAZAR, *The Quest for the Historical Israel – Debating Archeology and the History of Early Israel*, The Society of Biblical Literature, Houston, Atlanta, USA, 2007.

FOHRER, G., *Elia,* Zürich, 1968.

F.W. DOBBS-ALLSOPP, ROBERTS J.J.M., SEOW C.L., WHITAKER R., *Hebrew Inscriptions: Texts from the Biblical Period of the Monarchy with Concordance*, Yale University Press, London, 2005.

GRABBE, LESTER. L., *A History of the Jews and Judaism in the Second Temple Period*, I , T&T Clark International; A Continuum Imprint, London, 2004.

GRABBE, LESTER L., *Ancient Israel: What Do We Know and How Do We Know It?*, T&T Clark, London, 2007.

HADLEY, JUDITH M., *The Cult of Asherah in Ancient Israel and Judah, Evidence for a Hebrew Godess*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2000.

HARRINGTON, WILFRID J., *Uvod u Stari zavjet*, KS, Zagreb, 1987.

HESS, RICHARD S., *Israelite Religion*, Baker Academic, Grand Rapids, Michigan, USA, 2007.

HUNTER, ALISTAR, *Wisdom Literature*, SCM Press, London, 2006.

Jeruzalemska Biblija, *Uvod u Petoknjižje*, KS, Zagreb, 2011.

JARAK, VJEKO BOŽO, *Iz biblijske povijesti*, Naklada Trpimir, Zagreb, 2009.

KEIL, FRIEDRICH, *Commentary on the Books of Kings*, Eerdmans, James Murphy Edinburgh: T. & T. Clark, 1857.

LUJIĆ, BOŽO, *Starozavjetni proroci*, 2. izdanje, KS, Zagreb, 2010.

LUJIĆ BOŽO, *Proroci – osoba, vrijeme, poruka*, KS, Zagreb, 2015.

MONTGOMERY, JAMES A., *A Critical and Exegetical Commentary on the Books of Kings: International Critical Commentary,* ed. Henry S. Gehman , Edinburgh: T. & T. Clark, 1951.

OBREŠKI, JANKO,REBIĆ, ADALBERT, *Biblijska povijest Staroga i Novoga zavjeta*, 3. izdanje, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1972.

OLDENBURG, ULF, *The Conflict between El and Ba'al in Canaanite Religion*, E. J. Brill Leiden, Netherlands, 1969.

PATTERSON, RICHARD D., HERMANN J. AUSTEL, *1, 2 Kings,* in: 1 Kings – Job, ed. Frank E. Gebelein i Richard P. Polcyin, The Expositor's Bible Commentary, XII/4, Grand Rapids: Zondervan Publishing House, 1988,

PAYNE, DAVID F., *Kingdoms of the Lord: a History of the Hebrew Kingdoms from Saul to the Fall of Jerusalem*, The Paternoster press, New Hampshire Exeter, 1981.

PLANINIĆ, LJUBO, *Prorok Ilija čovjek Božji*, Župni ured Kruševo, Kruševo, 2009.

POPOVIĆ, ANTO, *Uvod u knjige Staroga zavjeta 2 – Povijesne knjige*, KS, Zagreb, 2015.

REBIĆ, A., *Prorok čovjek Božji,* KS, Zagreb, 1996.

RICE, GENE, *Nations under God*, International Theological Commentary series, Wm. B. Eerdmans Publishing Co. for Grand Rapids, for Edinburgh: The Handsel Press Ltd., 1990.

SCHARBERT, J., *Die Propheten Israels bis 700 v. Chr, Das Sachbuch zur Bibel Aschaffenburg*, Köln , 1965.

TOMIĆ, CELESTIN, *Ilijino vrijeme*, PHFK, Zagreb, 1985.

TOMIĆ, CELESTIN, *Poruka spasenja Svetog pisma Starog zavjeta,* PHFK, Zagreb, 1983.

WALTON, JOHN H., HILL, ANDREW E, *Old Testament Today: A Journey from Original Meaning to Contemporary Significance*, Zondervan, Grand Rapids, USA, 2004.,

WAYNE, JACKSON, M.A., *The Ras Shamra Discovery*, Apologetics Press Inc.

WESLEY, JOHN, *Wesley's Notes on the Bible*, Grand Rapids, Montgomery, USA, MI: Christian Classics Ethereal Library (kao su-izdavač), Internet edition, web page: https://jacobjuncker.files.wordpress.com/2010/03/wesley-explanatory-notes-on-the-bible.pdf Pristupano: 3.VII. 2015.

ZOVKIĆ, MATO, *Poziv biblijskih proroka*, KS, Zagreb, 2012.

Članak iz zbornika:

AARON CHALMERS, *Interregional Interaction in the Late Iron Age: Phoenician and Other Foreign Goods from Tell en-Nasbeh*, in: Material Culture Matters, Essays on the Archeology of the Southern Levant in Honor of Seymour Gitin, ed. John R. Spencer, Aaron J. Brody, Robert A. Mullins, Eisenbrauns on behalf of: W.F. Albright Institute of Archeology, Winona Lake, Indiana, USA, 2014.

Enciklopedije:

Ba'al and Ba'al worship , in: Jewish Encyclopaedia, Funk & Wagnalls, 1905.,web page http://www.jewishencyclopedia.com/ , pristupano: 4.I. 2015.

Calf, The Golden, and Calf worship, in: Christian Classics Ethereal Library, available on web page: Christian Classics Ethereal Library, Web adresa: http://www.ccel.org/s/schaff/encyc/encyc02/htm/iv.vi.xxxiii.htm, pristupano: 18. I. 2015.

Deuteronomy, in: Encyclopædia Britannica, Encyclopædia Britannica Inc., 2015. Pristupano: 17 September. 2015., available on web page: *Encyclopædia Britannica Online,* http://www.britannica.com/topic/Deuteronomy

KHALAF, SALIM GEORGE, *Phoenician Government and Politics*, in: Encyclopedia Phoeniciana, Internet edition, 2015., autorskim pravima određeno prikazati slijedeću poveznicu: http://phoenicia.org , pristupano: 10. III. 2015

KJEILEN, TORE, *Canaanite and Phoenician Religions,* Looklex Encyclopaedia, Lexic Orient, available on the web page: http://i-cias.com/e.o/can_phoe_rel.htm, pristupano: 28.IX. 2015.

POPE, MARVIN H., *Baal Worship*, in: Encyclopaedia Judaica, urednici: Michael Berenbaum i Fred Skolnik, 2. ed., III., Detroit: Macmillan Reference USA, 2007., web page: Gale Virtual Reference Library, Pristupano: 29. I. 2015.

ROTHKOFF, AARON i MOSES ABERBACH, *Golden Calf*, in: Encyclopaedia Judaica, editors: Michael Berenbaum and Fred Skolnik, 2 edition, VII., Detroit: Macmillan Reference USA, 2007, Web page: Gale Virtual Reference Library, Pristupano: 20. I. 2015.

WEINFELD, MOSHE i S. DAVID SPERLING, *Deuteronomy,* in:Encyclopaedia Judaica, editors: Michael Berenbaum and Fred Skolnik, 2 edition, V., Detroit: Macmillan Reference USA, 2007, available on web page: Gale Virtual Reference Library, pristupano: 19. I. 2015.

ZADOK, RAN, Encyclopedia Iranica, *Kassites*, XVI vol. , Fasc. 2, 23 XII 2005, web page:http://www.iranicaonline.org/articles/kassites, pristupano: 10. V. 2015.

Leksikoni:

Galilee circuit, Easton's Bible Dictionary, ed. M.G. Easton, Books for the Ages, Albany, USA, 1996.; 1997.

GRABNER – HAIDER, ANTON, *Baal*, u: Praktični biblijski leksikon, KS, Zagreb, 1997.

KELLERMAN, DIETHER' **גור** *gûr'*, DIETHER KELLERMAN, G. JOHANNES BOTTWERCK, HEINZ-JOSEF FABRY, HELMER RINGGREN (editors) , in: TDOT, II.,Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1975.

LEVAČIĆ – VIDOVIĆ, ZORKA, *El*, u: LEVAČIĆ – VIDOVIĆ, ZORKA (prir.), Biblijski leksikon i rodoslovlja , Štampa, Strahoninec, Hrvatska, 2006.

VAN DER TOOM, KAREL,BECKING, BOB,WILLEM VAN DER HORST, PIETER, *El*, in: Dictionary of Deities and Demons in the Bible, 2 ed., Koninklijke Brill NV, Leiden, Netherlands, 1999.

Časopisi:

ALLEN, RONALD BARCLAY, *Elijah the Broken Prophet*, in: JETS, 22(September 1979)III.

APULEIUS MADAURENSIS, LUCIUS, *Metamorphoses,* VIII: 27; cited in: PATRICIA BERLYN *Elijah's Battle for the Souls of Israel,* in: JBQ, 40(2012)I.

AYALI-DARSHAN, NOGA, *Baal Son of Dagan: In search of Baal's Double Paternity*, American Oriental Society, n. 4, 133(2013)I.

BEEK, M. A., *The Meaning of the Expression 'The Chariots and Horsemen of Israel* ', in: OTS, 17(1972)I.

BOERTIEN, JEANNETTE H., *Asherah and the Textiles*, Biblische Notizen, Aktuelle Beiträge zur Exegese der Bibel und ihrer Welt, 1(2007)CXXXIV.

BERLYN, PATRICIA, *Elijah's Battle for the Souls of Israel,* in: JBQ, 40(2012)I.

DAY, PEGGY LEE, *Anat Ugarit mistress of Animals*, in: JNES, 51(1992)III.

FENSHAM, F.C., *A Few Observations on the Polarisation Between Yahweh and Baal in I Kings 17-19,* in: ZAW, 92(1980)I, Walter de Gruiter & Co., Stellenbosch, South Africa.

FINKELSTEIN, ISRAEL, LIPSCHITS, ODED, *The Genesis of Moab*, in: CBRL, 43(2011)II.

GUNKEL, HERMANN, *Elisha the Successor of Elijah (2 Kings 2:1-18)*, ET, 41(1929 – 1930)I.

LUJIĆ, BOŽO, *Prorok Ilija otvoreno pitanje: Tko je moj Bog?*,u: Jukić, izdaje: ZFBJ, 19/20(1990)I.

MESHEL, ZE'EV, *Kuntillet 'Ajrud*, in: Expedition, 20(1978)I.

PFOH, EMANUEL, *Dealing with Tribes and States in Ancient Palestine*, in: SJOT, 22(2008)I.

ROWLEY, H. H., *Elijah on Mount Carmel*, in: BJRL, 43(September 1960)I, p. 219.

SEYBOLD, K., *Elia am Gottesberg. Vorstellungen propetischen Wirkens nach 1 Könige 19,* im: EvTh, 1(1973)I.

WYATT, STHEPANIE, *Jezabeel, Elijah, and the Widow of Zareptah: A Menagé á Trois that Estranges the Holy and Makes the Holy Strange*, in: JSOT, 36(2012)IV.

ZUCKER, DAVID J., *Elijah and Elisha: Part II Similarities and Differences*, in: JBQ, 41(2013)I.

Diplomski radovi i različite teze:

HALLADAY, ANDREW, *The Ascension of Yahweh: The Origins and Development of Israelite Monotheism from the Afrasan to Josiah*, sveučilište Pomona u Clermontu (SAD), Pomona Senior Theses, Paper 5, 2010., p. 62, electronically published and avilable at: http://scholarship.claremont.edu/ pomona _theses/5

SANER, ANDREA,DALTON, *YHWH, the Trinity, and the Literal Sense: Theological Interpretation of Exodus 3:1315*, Durham theses, sveučilište u Durhamu (UK), 2013, p. 57, avilable on the web page: Durham E-Theses Online: http://etheses.dur.ac.uk/7378/., pristupano: 12. I. 2015.

Atlasi:

LAWRENCE, PAUL, *Izraelski kraljevi,* Atlas biblijske povijesti, KS, Zagreb, 2012.

ALLEN, ROBERT,WARREN, PENELOPE, *Poganski kultovi i religijski običaji*, u: Biblijski atlas, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1990.

ALLEN, ROBERT, WARREN, PENELOPE, *Omrijeva dinastija*, u: Biblijski atlas, 1. izdanje, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1990.

Web stranice:

DAVID MALICK, *The Book of the Josiah's Reform*, Bible.org, 2004, pristupano: 17. IX. 2015., web page:https://bible.org/article/book-josiahs-reform

Bilješke:

BECKI VANDENBOOM, *Yahweh and his Asherah at Kuntillet Ajrud*, written by the author for her own lecture at the Macquarie University of Sydney for the course titled: Archaeology and the early History of Israel, Sydney, 2012, available on web page Academia.edu: https://www.academia.edu/3720298/Yahweh_and _his_Asherah_at_Kuntillet_Ajrud .

Sadržaj